

KOMÁROMI JÁNOS

**M U N K Á I
GYŰJTEMÉNYES KIADÁS**

**A NAGY HÁBORÚ
ANEKDOTÁI**

**BUDAPEST
GENIUS KÖNYVKIADÓ RT.
KIADÁSA**

Copyright by Genius, Budapest,

47930. — Révai

AZ OLVASÓHOZ

A következőkben a nagy háború anekdotáit adjuk, lehetőleg időrendben.

Mi az anekdota?

Hol komoly, hol derűs tartalmú, apró történet, amelynél közöljük rendszerint, hol történt, kivel történt és mikor történt? Ebben különbözik az adomától, amely általános keretek közt mozog. Itt, e könyvben, a föltétlen hitelesség kedvéért adjuk a közlő nevét és lakását is.

Nem az én munkám ez a könyv, noha közlők néhány anekdotát a magaméi közül is. Ezt a kötetet a nagy háború frontkatonái írták. És szívesen írták.

Példaként hozom föl csupán, hogy legnagyobb készséggel az altisztek és az egykori front-közkatonák karolták föl az eszmét, ők azonban nem értették meg, miről van szó itten s anekdoták helyett frontmagatartásukról s vitézségi érmeik történetéről számoltak be. Ha nem is vehettem föl ezeket a leírásokat a könyvbe, beküldőiknek köszönetet mondok hazafias szívességükért.

Mert hazafias cselekedet volt összeírni és beküldözgetni a szerkesztőnek ezeket az apró élményeket. Kár lett volna értük, ha veszendőbe mennek! Az utolsó órákban kezdtünk hozzá, amikor legnagyobb részükben élnek tnég a nagy háború résztvevői. Ha egyéb értéke nem

lenne is ennek a könyvnek, egy érdeme megmarad örökre: megtudjuk belőle, milyen volt az ember igazi arca a háborúban?

Kezdtém a könyvet a békevilág örökre elsüllyedt utolsó napjaival, amikor I. Ferenc József Ausztria császára és Magyarország apostoli királya uralkodott még teljes dicsőségben, jön aztán a nagy háború szokatlanságaival és furcsaságaival, következik a kommün néhány csodabogarával s vége van 1920 táján, mikor a két térdre bukott Magyarország kezd talpraerölködni Horthy Miklós kardja alatt.

Hónapokon át szívesen foglalkoztam az anyag gyűjtésével, tisztogatásával és rendezésével, mert láttam, hogy mindenki a legnagyobb örömmel siet támogatásomra. S talán azért is, mivel egyszerre megérezte valamennyi frontkatona, hogy akkor még, amikor ezek az anekdoták születtek, voltunk valakik. Igenis, férfias nemzet voltunk, amelynek kardja a félvilág szemébe villant. . . Ma? Talán ne beszéljünk erről!

Köszönöm valamennyi vitéz bajtársam készséges támogatását s köszönöm végül a Révai Irodalmi Intézetnek, hogy lelkesen vállalkozott e könyv kiadására. Mintha megérezték volna az Intézet vezetői, hogy ezúttal különösképp magyar tette vállalkoztak.

Budapesten, 1936 szeptember 23.

A SZERKESZTŐ

1.

Úgy illenék, hogy T. *Ferenc József-fel* kezdjük ezt a könyvet.

Öt-hat héttel történt a nagy háború előtt, a biharmegyei Zsáka községben. Egy szegény embert árvereztek . . .

A szegény ember utolsó tehetetlenségében táviratot adott fel Budaváraiba, I. Ferenc József császárnak és királynak. A távirat szövege legilletékesebb értesülés szerint ez volt:

„Baj van Zsákán! . . . Gyűjjék azonnal! . . . Szekér várja az állomáson!”

Alatta a szegény ember neve és pontos címe.

Ehhez annyit csak, hogy ő felsége, néhai jóemlékezetű I. Ferenc József császár és király értesülvén a szegény zsákai ember boldogtalanságáról, nyomban intézkedett, hogy föl kell függeszteni mindenemű végrehajtást Zsákán.

S száz forintot küldetett a szegény embernek.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

2.

Boldogult édesapám egy nagy dunántúli uradalomnak volt a tisztartója. A trónörökös-pár meggyilkolása után, mikor háborús szelek kezdtek fújdogálni, éles előrelátással sürgette a gazdasági mun-

kák elvégzését, nehogy fennakadás álljon be, ha ki talál törni valami bonyodalom s hadbavonulnak a férfinépek. Elve volt, hogy csak katona viselt embe-
reket szívelt meg a cselédek között, ő tudta, miért.

Azon az emlékezetes július 26-i vasárnapon, amikor — ozsonnaidő tájban — a járási székhelyről lovasküldönc hozta meg a mozgósítási parancsot, a magtárban nagyban folyt a gabonarostálás. A magasracsapott háborús lelkesedésben váratlanul csak szembefordult egymással a magtáros ügyelő meg egy ifjabb legény falapáttal, hogy majd ők bemutatják a tapasztalatlan fiatalságnak a szurony vágást. Úgy, amint a legutóbbi fegyvergyakorlaton is alaposan megtanulták. Meg is vívtak úgy, hogy a legény a lapátnyéllel egy-kettőre kitolta az ügyelő úr balszemét. Egyszersmindenkorra!

Édesapám nesztét vévén a balesetnek, azonnyomban otthagya az utolsó békebeli tarokkpartiját, hogy — szokása szerint — leszamarazza a meggon-
dolatlan népséget. De amire odaért volna, a doktor úr gyilkolta már nagy körültekintéssel a kinyomott szemet, miközben így sóhajtott apám felé az ügyelő úr:

— Tekintetes uram, én vagyok a legislegelső szerb sebesült!

— Hát akkor meg is érdemelted, számár! —
vágta ki apám a szentenciát és akkor, határtalan nekibúsulással, visszaballagott az irodába, hogy foly-
tassa az abbamaradt tarokkpartit.

Másnap két fia indult a nagy háborúba.

(Udvary János közlése, Budapest,)

A részleges mozgósítás első napján, 1914 július 27-én, a volt a magyar királyi szegedi 5-ik honvédszázados parancsnokságánál önként jelentkeztem katonai szolgálatra, mint tartalékos zászlós. Örömmel fogadtak s a tábori ezred 3-ik százada 2-ik szakaszának parancsnokául osztottak be. A következő napon már, nagy számmal jelentkezett tartalékos, póttartalékos és népfölkelő legénység. A jelentkezés több bizottság előtt folyt s az egyik ilyen bizottságnak *Németh Kálmán* ezredes volt a vezetője. Ebbe a bizottságba osztottak be magamat is.

Egyszer csak egy fehérhajú, őszbajúsú magyar jelentkezik a bizottságunk előtt. *Németh* ezredes megkérdezi tőle jószívvel:

— Hány éves maga, öregem?

— Hatvankettő múltam, kérem alássan — hangzott a tisztelettudó válasz.

Az ezredes úr annyit mondott rá:

— Öreg maga már, öregem, menjen szépen haza ...

A fehérhajú magyar szó nélkül elékapott két széket s úgy megcsinálta rajtuk a kézenállást, hogy elállt tőle a szemünk-szánk. Utána feszes vigyázásba pattant:

— Tessen ezt utánam csinálni ezredes úrnak, mint fiatalabbnak!

Németh Kálmán ezredes erre nyomban beosztotta a menetzászlóaljba, ahonnan — létszámkiegép-

szítésre — Przemysl várába került. Ott, találkoztam vele az 1914 decemberi nagy kitörés alkalmával, mint jelentőlovassal. Amikor később zászlóalj-segéd-tiszt lettem, többször láttam az öreget. Ősz kora ellenére is mindig becsülettel állta meg a helyét.

(Tibor István közlése, Szombathely.)

Pápán, a magyar királyi 7-ik honvéd-huszár-ezrednél szintén kihirdették a mozgósítást, ő felsége /*. Ferenc József* háborúba hívó üzenetét. Nosza, megelevenedett erre a laktanya!

Az előkészületek közben hozzámfordult Zs. P., századunk szolgálatvezető őrmestere:

— Főhadnagy úr kérem, igazán lesz háború?

Komolyan válaszoltam:

— Bizony, olyanformán fest ...

— Akkor én előnyben vagyok!

— S ugyan mért? — néztem rá meglepetve.

— Mert én már be voltam zárva azért, améрт embert öltem, — mondta vad nyugalommal.

(Uzsoki Rónai-Horváth Jenő közlése, Budapest.)

A nagy háború Budapesten azzal a feledhetetlen képpel kezdődött, mikor a 29-ik vagy 30-ik magyar királyi honvédszolgálatvezető a harctérre indult el.

Volt pedig ez július 29-én vagy 30-án hajnalban.

Akkor már egy hét óta szakadatlanul talpon volt minden ember a fővárosban.

Ezen a virradaton magam ott ültem a New York-kávéház teraszán. Ott volt még néhai *Tardai* Adorján a *Budapesti Hírlap* éjjeli szerkesztője, néhai *Sághy* Ferenc, a lap éjjeli segédszerkesztője és *Kiss* Gyula, aki ma is sportrovatvezető ugyanott. Halkan beszélgettünk, mert augusztus 1-én magamnak is indulnom kellett Tirolba.

Egyszer csak távoli nótát hallottunk az Oktagon felől. Közeledett és erősödött a dal. Talán ezer ember is fújhatta szilajon. Amire a gyalogjáróra léptünk volna ki, a házak ablakaiból, az erkélyekről hevenyészett öltözetben, lelkesen kiáltozva, kalapot és kendőt lobogtatva s könnyes arccal búcsúzott mindenki a harctérre indult legelső honvédezedtőől, mialatt a vadonatúj-ruhájú, zászlókkal elborított honvédek, túlnyomórészt sorkatonák, zengő kardalban vitték, hogy az eget verte:

*Erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Rigómadár benne a kerülő.
Rigómadár meg a fülemile . . .
Sír a babám, hogy váljak el tüle?*

Ugyan él-e még valaki ama legelső katonák közül?

(Komáromi János közlése, Budapest.)

6.

Az 1914-es augusztus hónap legelején egy csomó huszártiszt látogatta meg visegrádi villájában Görgey Artúrt, a 49-es diktátort. Lovasaink túlnyomó zöme akkor már galíciai földön vágatott s idehaza a gyalogság is nekilátott, hogy vonatokra szálljon.

Görgey körül persze a háborúról beszélt mindeki. Egyszer csak megszólalt az egykori fővezér:

— Milyen is az a géppuska?

A huszártisztek erre magyarázni kezdtek neki, Görgey Artúr azonban makacsul rázta a fejét:

— Nem értem . . . Sehogy sem értem . . .

Kevéssel utána a huszártisztek elbúcsúztak a nagy hadvezetőtől. Másnap délelőtt aztán néhány huszártiszt és közhuszár egy gépfegyverrel lovagolt ki Budapestről Visegrádra s ott a villa kertjében bemutatták a diktátornak, hogyan szokás tüzelni a géppuskával. Persze vaktölténnyel lőttek csupán. Megfigyelték aközben, hogy mialatt gőzölögve dolgozott a gépfegyver, Görgey Artúr különösen mosolygott maga elé.

Talán Világosra gondolt.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

7.

Alighogy megvillantak az orosz határon a puskák, máris jönnek, szállnak hozzánk a hírek a magyar katonáról, a magyar katonaság vitézségéről. Hogyan maradhatna hát ki ezekből a fecskemód

szállongó hírekből a világ első katonájának, a magyar huszárnak neve. A magyar huszár lova nem-sokára'ott gázol a végtelen szarmata síkság fűvében, ahol ősapáik vívták nagy lovas csatáikat és hadakozásra tanították a vénhedő Európát. Friss, támadó lovasszellem, gyors taktika, eleven harcmód vonult be az első magyar lovasemberrel a históriába s ennek az első magyar lovasnak kései unokája az a magyar huszár, aki ott verekszik most a muszka határon s összeméri kardját a rettegett kozákkal. A jelentések mind arról szólnak, hogy a huszárok visszaverik a kozákot s a magyar lovas vitézi szelleme még mindig a régi: a nem lankadó, kitartó katonaszellelem. A mostani határszéli vitézkedésnél elfogtak a muszák egy huszárt. Magukkal vitték táborukba, odafektették a kiégett mezőre, a kipányvázott lovak mellé. A távolban meg-megvillant egy pásztor-tűz, mely mintha a nagy magyar alföld valamelyik legelőjén égett volna. A huszárnak eszébe jutott a hazai föld, meg azok a beszédek, melyeket a muszka rabságban hallott. Aztán meg nem bírta el a szíve, hogy bajtársai tovább vitézkedjenek, ő meg rabmódra fogyassa az elfogott katona keserű kenyerét. Körül-nézett a táborban s ott látta szénázni a derék kozák lovakat. Szemmel, a lóértő magyar sasszemével kinézte magának a legfutósabbat s egyszerre felpattant a hátára. Sarkantyúba vette a paripát s nekivágott az éjszakának. A kozák őrség kezében megvillant a puska vagy két tucat golyó repült a vakmerő huszár után, de sértetlen maradt. Nyomába, rohant vad vág-

tatással egy csapat kozák, de a huszár repült, mint a pusztai szél. Vágtatott egyenes irányban, míg a mi előőrseinkhez nem ért. Ezek puskatűzzel tartották vissza az üldözőket, a vitéz huszár pedig a kozák ló hátán odalovagolt a parancsnokához, ahol harsány éljenzéssel fogadták a bajtársai. Ez volt az első huszárbravúr ebben a háborúban, de hisszük és tudjuk, hogy lesz még belőle elég. Hiszen azok a nagy legendák, amelyekkel keresztül van szöve a magyar história palástja, nem is legendák, hanem való igazságok voltak mindig."

(Budapesti Hírlap, 1914 augusztus 13.)

8.

Kállay Miklós íróbarátom beszélt nekem, hogy amikor megindult a világháború, *Gárdonyi Géza* is kimozdult egri remeteségéből s mindennap lejárt dombon lévő lakásából a városba új hírek hallása és lelkesedés végett. *Gárdonyi* érdeklődve nézte a jövő menő, vonatokra helyezkedő és messzi csatákba induló különböző katonákat s több ízben is kijelentette ott helyben, hogy csak mi győzhetünk és nem a muszka...

Valaki azonban ellenvetéssel próbálkozott meg:

— S miért ne győzhetnének esetleg az oroszok?

— Azért, — tromfolta le *Gárdonyi*, — mert a muszka gyalogos nem tud olyan szalutálást kívágni, mint a magyar baka!

S azzal el volt intézve a kérdés.

(Komáromi János közlése. Budapest.)

A világháború legbravúrosabb és legvérengzőbb lovasrohama a szatanov-gorodoki halál-attak volt.

Ami itt következik most, azt néhai *Manno* Miltiádesz mondta el nekem, aki nagy volt barátnak, festőművésznek, sportférfiúnak és lovastisztnek.

Szegény Milti barátunk is ott volt Szatanovnál, mint parancsörtiszt. Elmondta nekem, hogy a lovasság egy hadosztálynyi erejű volt s ezredenként, illetve századonként bocsátkoztak bele a roamba egy répa földön át ágyúk ellen, géppuskák ellen, drótakadályok ellen, a gyehenna ellen . . .

Épp az egyik nyalka század indult attakra, körülbelül háromkilométeres távolságra. A Bzázadvezető kapitány magasra emelte kardját:

— Rajta!

A lovak vágtába kezdtek, hogy zúgott körülöttük a levegő. Ugyanakkor egy másodikat kiáltott a kapitány:

— Éljen Ferenc Jó . . .

Nem fejezhette be azonban, mert abban a gondolatban ágyúgolyó vitte le a fejét. S így fej nélkül vágtázott még darabkát a kapitány, ami iszonyat volt látványnak.

Így mondta el ezt nekem egy alkonyaton *Manno* Miltiádesz barátom. Márpedig ha valaki, ő valóban szavahihető úr volt mindenkor.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

A *Budapesti Hírlap* 1914 augusztus 18-i számában a napihírek rovatában találok a következő levélrészletet:

„ . . . készen állunk, a panganét, akárcsak a beretva s hajnalban indulok. Magukra gondolok sokszor. Ha mellbe talál találni egy láncos golyó, kérem, tartsanak meg jó emlékülben. Öleli mindnyájukat: *JV. N. a muszkák réme.*”

Annyit elárulhatok szerényen, hogy ezeket a sorokat magam írtam a *Budapesti Hírlap-hoz*, de amire nyomdafestéket láttak volna, magam Galíciában harcoltam már. Lemberg alatt valahol.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

I. Ferenc József császár és király első háborús születésnapját Szambortól északra, körülbelül tizenkét kilométerre ültük meg egy végnélküli lengyel faluban. Libalegelő réten folyt le a szemle, amelynek végével ezredesünk lóhátról szózatot intézett a legényekhez, felszólítván valamennyiünket, hogy törjünk pozdorjává és metéljünk szecskává minden ellenünk vonuló ellenséges zászlóaljzat, ezredet és dandárt . . .

E beszéd közvetlen hatása gyanánt melegünk kezdett lenni.

Díszmenet után hallottuk először, hogy távol keleten, valahol Galícia szélében, szörnyű katasztrófa érte egy vagy két lovashadosztályunkat. Később megtudtuk, hogy a szatanov-gorodoki halál-attak volt ez a nagy szerencsétlenség, amelynek pusztá emlékére ma is nagyot sóhajtunk.

A legkülönösebb az egészben az, hogy a nagy gyász híre néhány órán belül hasított végig úgy Galicián, mint Bukovinán.

Szájról-szájra!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

12.

1914 augusztus 28-án a Lublintól délre vívott byckavkai csatában a volt csász. és kir. 76-ik gyalogezred is támadásra indult. Ekkor történt, hogy előretörés közben a tizenharmadik század egyik szakasza — rohamtávolságból — alacsony domb megett szembetalálta magát egy szakasznyi orosz tartalékkal.

De a hirtelen s rohamnyi távolságú találkozás annyira meglepte az oroszokat is, hogy egymás foglyainak tekintették magunkat kölcsönösen az első pillanatban. Annál inkább tehetjük ezt, mert az alacsony dombot szörnyű tűzzel árasztotta el úgy a saját tüzéségünk, valamint az ellenséges ütegek.

Ennek a helyzetnek egyetlen bizonyítékát akarom csak felhozni ezúttal!

Magamat, aki két helyen is megsebesültem akkor, két orosz gyalogos részesített első segélyben s kézzintéssel adott parancsomra vitt hátra, a kötőhelyre. Természetesen a saját kötőhelyünkre!

(*Vitéz Fábry György közlése, Budapest.*)

13.

1914 augusztus 28-án ereszkedtünk első csatánkba. Pontosan féltizenkettőkor délelőtt. Történt pedig ez közvetlenül Belsz városka felett, Galíciában még, néhány kilométerrel idébb az orosz határtól.

A vérengző ütközet kitörése előtt pár perccel gúlákba rakott fegyvereink körül ácsorogtunk a belsi piactéren. Rongyos zsidó városka ez a Belsz s mialatt kissé türelmetlenkedve várakoztunk, hogy mi lesz hát, mert a városka felett több sortüzet is váltottak már egymással az ellenséges előőrsök, — kaftános városlakók fogtak közre bennünket s panaszkodtak keservesen, milyen komiszul bántak velük a kozákok, akik előző napon fosztogattak és gyújtogattak itten s hálálkodtak, hogy soha el nem felejtik nekünk, amiért előretörésünkkel megszádítottuk őket kínzóiktól.

Mialatt pedig hálálkodtak, nyomban üzletet is igyekeztek csinálni. Már amennyire lehetségesnek mutatkozott az adott körülmények között. Leginkább csokoládét igyekeztek nyakunkba sózni. Vettünk is. *Sima* Gábor önkéntespajtásomnak azonban

nem volt aprópénze és így három fillérrel kevesebbet adott az egyik csokoládédarabért, mint amennyi járt volna érte igazság szerint. A zsidó persze nem tágitott Sima Gábor oldaláról: követelte a három fillért.

Aközben riadót fújtak váratlanul. Felkaptuk a gúlákba rakott puskákat, rendezkedtünk s rohanni kezdtünk a Belsztől északra elnyúló dombokra, ahol meglepetésszerűen kitört a csata. A zsidó azonban most sem tágitott, hanem ott menetelt a csatahely irányába a Sima Gábor oldalán s egyre azt ismételte:

— Noch drei Heller, mein geehrter Herr . . .
Noch drei Heller, mein geehrter Herr . . .

Sima Gábor persze, aki alvadászi (tizedesi) sarszit viselt azon a nyárutón, oda se hederített az elszánt emberre, mert őt magát akkor már halálszorongás környékezte. Tudniillik belesodrótunk első és szörnyű csatánkba. Meglepetésszerűen raj vonalba vágódtunk s abban a szempillantásban kelepelni kezdtek a géppuskák, a gyalogsági fegyverek s dörrögni kezdtek a brixeni tüzérek ágyúi is. A leggyilkosabb tüzelés közben, amint ott feküdt volna a réten, csak érzi Sima Gábor, hogy valaki megkopogtatja a bakancsa talpát s ahogy a lába végébe pillantott volna csataközben, a belszi zsidót vette észre, akit kivert már a halálveríték s alig tudta ki-nyösörögni:

— Noch drei Heller, Herr Hauptmann . . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Körülbelül augusztus 25-én tört ki *Auffenberg* vérengző csatája Tomasovnál. Nagy csata volt, amelybe három nappal később, augusztus 28-án déltájt a legkülső jobbszárnyon, majdnem a Bug vizénél a legvakmerőbb osztrák hadosztály is beavatkozott a budynin-oszterdovi halmokon, hogy kicsikarja a döntő sikert.

S az óriási ütközetbe való beavatkozása csakugyan döntő is volt.

Ez a hadosztály a következő ezredekéből állt: a 2-es császárvadász (Bozen), a 14-es gyalogos (Linz) s az 59-es gyalogos (Salzburg). Igaz, idetartozott volna a 28-as prágai közös gyalogezred is, tiszta cseh legényekből. . .

És mialatt a három, német anyanyelvű osztrák ezred legényei hét álló órán keresztül rohamoztak szakadatlanul egy gyehennai rohamban s gázoltak le maguk előtt gyalogságot, géppuskát és ágyút, aközben a 28-asok tartalékban feküdtek.

Feküdtek hanyatt, hasukat süttették a nyárvégi napon s pipáztak.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

1914 augusztus 28-ikán, valamivel déli tizenkettő előtt keveredtünk bele legelső csatánkba, a budynini dombokon, közel az orosz határszélhez.

.Ezen a napon ugyanis az egész tiroli hadtest szörnyű erővel rohanta meg az ellenséget, hogy segítségére siessen *Auffenberg*-nek, aki akkor már kétnapja tülekedett az ellenséggel. Életre-halálra!

Ismétlem: kevéssel ebédidő előtt kezdtek zúgni az ágyúink s abban a pillanatban összeremegtünk valamennyien. Ám nem igen értünk rá akkor a töprengésre: negyedóra múlva már a legelőn, a búzakeresztek között s a dombok hátán verekedtünk halálravált lihegéssel.

De akkor történt valami!

Az éppen földre vágódott legelső raj vonalban befutott hátulról a két géppuska is s dolgozni kezdtek olyan kelepeléssel, hogy pergett tőlük a világ. Azazhogy csak az egyik géppuska kelepelt gőzölögve, mert a másik meg-megakadt. Köpött hármát-négyet s megállt. Ismét nekierőlködött, de nem bírta tovább hat vakkantásnál.

És akkor ott, az élet és halál mesgyéjén, amikor fölöttünk srápnél csergett s gránát fürta vijjogva a földet, — akkor egyszerre hangosan kezdett kacagni az egész rajvonal. Véges-végig a legelőn, a búzakeresztek között és a dombok hátán harsányan hahotázott az egész zászlóalj, hogy belerázkódott valamennyi császárvadász.

Már első csatánkban is rossz volt az egyik géppuska.

(Komáromi János közlése. Budapest.)

„*Tisza a nagy ütközetről.* Óriási lelkesedéssel várták ma este a munkapárt tagjai *Tisza* István gróf miniszterelnököt, hogy véleményét hallják a világ legnagyobb ütközetéről, amely csapataink és az oroszok közt folyik és amelynek híre ma este jött meg hivatalosan. Az emberek izgatottan, szinte egymást túlkiabálva vitatkoztak az ütközet fontosságáról s találgatták és jósolgatták a döntő jelentőségű ütközet várható eredményét. Az izgatottság nőttön-nőtt, míg végre megjelent *Tisza* István, aki kijelentette, hogy az est folyamán kapott hírei biztató tartalmúak és azt jelentik, hogy hadállásaink szilárdak. Megjegyezte a miniszterelnök azt is: lehetséges, hogy a galíciai harctéren folyó csaták még napokig eltartanak. A miniszterelnök kijelentéseit nagy megnyugvással fogadták a párt tagjai/”

(*Budapesti Hírlap, 1914 augusztus 29.*)

1914 augusztus vége táján az orosz határ felé meneteltünk, lihegve a nyárutói kánikulában. Mi volt az nekünk akkor? Huszonhárom esztendőskö ha múltunk abban az augusztusban.

Közel az orosz határhoz közöshuszárok jöttek velünk szembe, visszafelé. Jöttek meghajszolt lovaiakon, sok huszárnak sapkája sem volt már s a zab-

zacskó üresen lötyögött a nyereg alatt. Nagyon messziről jöttek a huszárok, mert legalább kétszáz kilométeres mélységben kalandoztak fel s alá Oroszország földjén.

Éreztük, hogy nagy dolgok lesznek itt rövidesen. Mertha visszafelé özönlének a lovasok, egykettőre a gyalogságnak kell csatába ereszkednie.

Másnap átléptünk az orosz határon, s muszka területen jártunk a homokos országúton, amikor messziről-messziről egy aprótermetű huszár tűnt föl velünk szemben. Kalimpálva jött a sarkantyús csizmájával, mint a lovasemberek általában, ha leszálítják őket a lóról. Ám a dugótermetű huszár szuszogva közeledett, mivel nyeret is kellett vinnie a vállán. Amiatt szuszogott.

Ahogy talákoztunk volna, mi, önkéntesek néhányan, odakiáltottunk feléje a menetelő oszlopból:

— Honnét, vitéz úr?

— Tudja a fene! — lihegte vissza. — Talán Kijov alul. . .

— Aztán mér jön gyalog?

— Azért, mert a lovat kilütték alólam!

— S minek cipeli azt a nyeret?

Itt megállt a huszár s megütődve nézte mindnyájunkat:

— Minek? Hát annak, hogyha nyereg nélkül állítok be a svadronhoz, egyesbe csukat a kapitány úr!

Nem bizonyos, hogy a dugótermetű huszár ki-mondottan Kiev alatt verekedett volna orosz lovasokkal, az azonban bizonyosabb volt, hogy leg-

alább három napja jött így ellenséges területen, a nyereg alatt . . .

Azzal ott is hagyott bennünket s ment-ment tovább, karikázva sarkantyús lábával, Lemberg irányában, nyereggel a vállán.

Ilyen vasfegyelem uralkodott a háború legelején!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

18.

A galíciai harcterek első sebesültjeit 1914 szeptember elején hozták magyar földre először a visszafelé indult katonavonatok. Tengernyi nép várakozott valamennyi állomáson, ki a férje, ki az apja, ki a testvére, ki a vőlegénye után érdeklődve. Kétség és remény között.

Ami most itt következik, az szószerint megesett a szikszói állomáson szeptember 4-ik vagy 5-ik napján. Magam voltam szem- és fültanúja.

Arra a hírre, hogy új katonavonat jön Szikszó felé, férfiak, asszonyok, gyerekek, mezőn dolgozó szántó-vetők és munkásasszonyok abbahagyták minden dolgukat s lélekszakadtan rohantak az állomás irányába. És itt meg kell jegyezni teljes őszinteséggel, hogy az első sebesült vitézek között igen sok akadt olyan is, aki nem vonakodott túlságosan a nagyotmondástói. Így volt ezúttal is.

A szikszói állomáson, nagy tömeg élén az egyik

sebesülttől azt kérdezte egy kardos menyecske, miközben csípőjén tartotta a két tenyerét:

— Ugyan, fiam, nem látta-e ott valahol Bodnár István 34-es Vilmos-bakát?

— Mellettem esett el a múlt héten — válaszolt szemrebbenés nélkül a sebesült, aki ugyancsak közös kassai gyalogos volt.

Az asszony kíváncsian faggatódzott tovább:

— Oszt hogy esett el, szegény?

A sebesült nyomban válaszolt:

— Gránát vitte el pont a fejit . . . Én is csak úgy menekültem meg, hogy gyorsan lekaptam a fejemet.

Hanem itt már felcsattant a menyecske:

— Ugyan, ugyan, kedves fiam, hát van szíve így lódítani!? Az igaz, hogy az én férjem Bodnár István, de az is igaz, hogy két nap óta iszik a kocsmába Szikszón, mint egy kefekötő! Oszt úgy be van állítva, mint egy löcs!

(Szabó-Pelsőczy József dr. közlése, Gödöllő.)

19.

1914 szeptember 4-én voltunk legmélyebben Oroszország földjén az első szörnyű nekirohanás után. Egy Mircze nevű lengyel falu volt a tanyánk, amelyhez közelesik a Bug mentén fekvő Grubieszov városa. Északkeleti irányban.

Szeptember 4-én indultunk meg visszafelé Rava-

mszkának s előtte egy nappal történt, hogy disznót vásároltunk egy falusi embernél.

Egyszerűen ment . . .

Kitéptem egy lapot a jegyzőkönyvből, miután előbb ráírtam a II. Miklós cár pontos címét s utána ennyit még:

„Itt jártunk, tata!..

A szegény embernek elmagyaráztuk aztán úgyahogy: ezt a cédulát beváltja majd megfelelő rubelkekre az orosz cár öfelsége, amire kétségbeesve kezdett jajgatni a szegény ember . . .

De hiába jajgatott: föl se vettük . . . Nagy komiszság volt biz ez mindenestre.

Ám a kölcsön visszajár!

Később mihozzánk is ellenséges hadak törtek be s ezek a hadak szintén fehér lappal fizettek a mi gazdáinknak. Valószínűen ráírták az I. Ferenc József címét s alája ennyit:

„Itt jártunk, öreg!..

(Komáromi János közlése, Budapest.)

20.

A tomasovi csata után, szeptember 4-én tábo-roztunk legmélyebben Oroszországban. A Bug-menti Grubieszov városkától délnyugat irányban voltunk néhány kilométerre.

Ezen a napon déli két óra körül megindultunk visszafelé Lemberg szabadítására. Ugyanabban a

pillanatban megindult az őszi eső is, amelynek nem lett vége előbb, csak valami hét hét múlva.

Mielőtt azonban megindultunk volna, azonos szövegű napi parancsot olvastak fel az egész hadosztálynak. A tiroli császárvadászok 2-ik számú ezredének 6-ik századában *Novak* százados olvasta fel a napiparancsot. Tartalma röviden az volt, hogy miután a Tomasov és Komarov körüli nagy csatákban döntő módon megvertük a makacs ellenséget, most már csak Lemberget kell visszafoglalnunk az oroszoktól. Ehhez tudni kell, hogy mi délorosz földön álltunk, közel a Bug vizéhez, Lemberg városa pedig messze tőlünk, legalább hatvan kilométerre a hátunkban.

Mindehhez — vigasztalásul — hozzáolvasták még, hogy a mai napon, tehát 1914 szeptember 4-én Románia is, mint szövetségestárs, egész haderejével az oroszokra vetette magát. Ebből a vigasztalásból persze egyetlenegy betű sem volt igaz. De mi örömmel hittük el.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

21.

Úgy mondjuk el, amint megtörtént: nem igyekszünk színes szavakkal tarkítani ezt a jelenetet, amelyre egy hősi kor veti még ragyogóbb színeit.

Már alkonyodott . . . Hanyatlóban volt ma délután a nyárvégi nap, mikor a kőbányai vasúti pálya-

udvarra berobogott egy bosszú vonat, katonákat hozva a délvidékről, hogy elszállítsa őket a nagy hadjárat színhelyére: északra. Mint minden katonavonatot, ezt is százai, ezrei várták a közönségnek. De hogy ezúttal a lelkes ováción kívül egyéb is készül, arra rávallott az, hogy a pályaudvaron megjelent *Bárczy* István dr. polgármester is a titkárával meg egy tanácsjegyzővel s ezen a szűkebbkörű társaságon, mely a polgármestert övezte, mindenképpen észrevehető volt, hogy valami szokatlan ünnepségre készül. Az is volt: szokatlanul és feledhetetlenül megkapó ünnepség. A berobogó vonatról többek között leszállott egy délceg huszár, egy közismert és előkelő család vitéz sarja, őt várta a polgármester és társasága, mely azután bevonult vele az egyik váróterembe s itt a polgármester, miután a diszpenzáció dolga már rendben volt, a fiatalembert megeskette mátkájával, egy másik úrifamília gyönyörű leányával. Pár percig tartott az egész s a polgármester beszéde is csak ennyi volt:

— Rendkívüli időket élünk. Kívánom, legyen rendkívüli az önök boldogsága is!

Egy kézszorítás, egy csók és már nyitották is a váróterem ajtaját, mely előtt rengeteg közönség várta könnyezve, éljenezve a fiatalasszonyt és hadbainduló urát. Mire a nap lebukott a nyugati láthatáron, már meg is indult a hosszú vonat észak felé. Egyideig látszott még egy fehér kendő lobogása, aztán, hogy visszatérjen a városba a menyecske is, kocsiba szállt — az apósával. Valóban, rendkívüli lesz majd az ő

megérdemelt boldogságuk, ha mint egy győzelmes Magyarország gyermekeinek lesz benne részük.

(Budapesti Hírlap, 1914 szeptember 4.)

22.

1914 szeptember 5-ik napján, az Oroszországból való nehéz visszavonulásunk közben a tiroli császárvadászok 2-ik ezredének megmaradt kötelékei a Belsztől nyugatra hullámzó dombokon pihentek meg egy órácskára. Az ezred 6-ik századának egyévi önkéntes-alvadásza voltam magam is.

Akkor hallottam először a Hindenburg nevét.

Ezen a napon a császárvadászok 2-ik ezredének már alig fele vonszolta magát délnek. Halálosan fáradtak voltunk, szemünk előtt fény karikák pörögtek az éhségtől, gyenge szakállunk kiütkezött s reménytelenül, kétségbeesve nyúltunk el a domboldalban a rövid pihenő alatt. Mint a tehetetlen állatok. Ugyanakkor új századparancsnokot kaptunk. Új századparancsnokunk kapitány volt, vörös szep-lős, pisze alak s azonkívül elegánsan kiöltözött katona, aki abban az órában ért ki hozzánk a harc-térre.

Már első fellépésével kellemetlenül hatott reánk, mert rikácsolva kiabált minden ok nélkül. Legelőször az aznapi parancsot olvasta fel. Szinte visított:

„Hindenburg Pál német tábornok, a kelet-poroszországi német haderők főparancsnoka, két

nappal ezelőtt kétszázezer oroszzt fullasztott be a mazuri ingoványokba. A győzelem hordereje egyelőre kiszámíthatatlan . . .”

Nem folytathatta azonban, mert ennél a pontnál olyan düh rohanta meg, hogy torkába fulladt a hang. Végre mégis erőt vett magán s ordítózni kezdett:

— Győzni? Csak a németek tudnak! . . . Ellen-séget ingoványba fullasztani? Csak a németek tudnak! . . .

Csaknem robbant a méregtől, amint végigpillantott a holtrafáradt, rá sem hederítő, éhes és rongyos századon:

— De *ilyen* összetételű hadsereggel, hol az uralomra hivatott német népelemen kívül még tizenhárom nemzetiségű akad? Uram Istenem, mit kezdjen az ember ennyi néptörzsszel? Győzni? Frászt!

Úgy üvöltött, mint a tébolyult s szablyát rántva, kardlapozni kezdte a császárvadászokat, amiért nem adóztak neki különösebb figyelemmel:

— Csorda! Csor-daa-aaa! S ilyen teheneket vezessek én elhatározó rohamra?

Hát nem vitt rohamra. Mert a jágerek, akik iszonyú csatákon megtizedelve, éhesen és álmosan nem sokat törődtek a kinyalt ifjú kapitány tombolásával, harmadnapra újra csatába bocsátkoztak. Valahol Ravaruszká fölött. A kapitány pedig betegét jelentett.

Nem is láttuk többé.

(Komáromi János közlése, Budapest,)

A *Budapesti Hírlap* 1914 szeptember 6-i vezércikke ezekkel a szavakkal kezdődik:

„Olvastad-e, nyájas olvasó, a *Times* nevezetű angol világlap nagy kiszólásait, melyekkel megfenyegeti a világot, hogy — azt mondja — ez a háború hosszú háború lesz ... Az ember kétszer is megforgatja ezekkel az angol szókkal telenyomtatott lepedőt, amíg ezt olvassa, hogy csakugyan a híres *Times* írja-é, és nem egy külvárosi hengegő lap ezt az ízléstelen hengegést? ”

Hát bizony, a híres *Times* írta ezt valóban. És a *Times*-nak lett igaza.

(*Komáromi János közlése, Budapest,*)

1914 őszén járőrbe küldtek tizenegy huszárral.

Ügetés közben egy kilométerekre elnyúló galíciai falut értünk el. A faluban csupán az út keleti oldalán voltak házak s ezek is száz-kétszáz lépésre elszórva egymástól, jó darab földdel együtt elkerítve.

Mehettünk úgy hatszáz lépést a faluban, amikor géppuska-tűzet kaptunk váratlanul. Három oldalról egyszerre.

Sem előre, sem hátra, sem nyugati irányba nem menekülhettünk: kizáróan keletnek fordulhattunk.

Csak így lehetett némi reményünk reá, hogy elvihetjük az irhánkat.

Igen ám, de kelet felé ott volt a kerítés, előtte pedig árok. Erős és fordított akadály. A sárga telivér kancának, amelyet én lovagoltam s mely a jóiugró vadászlovak közé tartozott, nem volt probléma ez az akadály . . . De a huszárok! Bizony azok között rossz-ugró lova volt a legtöbbször . . .

Nem volt azonban hosszú idő a tünődözésre s ezért tele torokkal kiáltottam oda a huszároknak:

— Gyerünk, fiúk!

Sárgám könnyen vitte az akadályt. Amikor túl voltam már, visszarántottam a kantárszárat s megálltam, várva, amíg átkerül valamennyi huszárom. Fülünk körül pedig dongtak aközben az ellenséges golyók, akár a darazsak. Néhány másodpercen belül valamennyi huszárom odaát volt lovastul, sok huszárnál nem a legfőlemelőbb látvány. Egyesek inkább csak átbukdácsoltak a korláton. Utolsónak maradt Balázs István közhuszár, de ő is csak átugratott nehezen „Német” nevű lován.

Hanem akkor megengedtem a kantárszárat, mert mindenfelől kézifegyverrel és géppuskával árasztottak el.

— Gyerünk, fiúk!

Pillanatok alatt messze vágatok már a lovasjárőr előtt. Visszanézek a nyeregben s mit látok? Az egész „társaság” szorosan a nyomomban . . . Hanem láttam egyebet is . . . Láttam, hogy Balázs István közhuszár akkor ugrat át másodszer is az

akadályon de nyomban utána vad vágóban nyomul utánam s igyekszik felzárkózni hozzám. A „Német” szinte zúgott a levegőben.

Végre utóért Balázs István közhuszár is. Rákiáltok:

— Hát veled mi történt?

Tisztelegve válaszolt:

— Zászlós úrnak alázatosan jelentem, először rosszul ugrott a „Német”, hát visszaugrattam s akkor már szabályszerűen ment. Mint a karika-csapás!

— Te szerencsétlen! — kiáltottam rá. — Hát te ugratási gyakorlatokat végzel ilyen szörnyű tűzben? S nem történt valami bajod?

Balázs István közhuszár feszes tisztelgéssel felelt:

— Zászlós úrnak alázatosan jelentem: nekem nem, csak a csákómon ment át egynéhány golyó . . .

Mert akkor még attilában, piros nadrágban s csákóban jártunk . . . Nem szégyellem megvallani, hogy meg voltam hatódva kissé.

(Sz. Pál báró közlése, Budapest.)

25.

„*A kőfaragó meg a huszár.* A millió epizód egyikét mondjuk el, amint azt a nyugati pályaudvarnál láttuk.

Egy sebesült honvédhuszárt vett körül a tömeg

és halmozta el szeretetének számlálhatatlan jelével: cigaretta, jó szó, virág, ennivaló s mindez bőségben. Akkor az egyik ember besietett a szomszédos vendéglőbe s korsó habos sört hozott a huszárnak:

— Igyék, vitéz úr, a hazáért!

Majd be is mutatkozott udvariasan:

— X. Y. vagyok, kőfaragó.

Mire a huszár kevélyen vágta ki:

— Én meg X. Y. muszkafaragó vagyok!”

(Budapesti Hírlap, 1914 szeptember 8.)

26.

A világháború legelején történt Kolozsváron, a kaszárnyában.

Újoncok a várható eshetőségeket latolgatták. Arról beszéltek, hogy is lesz majd, ha egyszer belekerülnek a menetszázadba? Persze valamennyien tele voltak harcikedvvel, támadó-szellemmel.

Megszólalt az egyik legény nagyhetykén:

— Mit, kérlek alássan, Úgy fogom löni az ellenséget, akár a nyulat!

Hallgatta, hallgatta a vén őrmester s halkan jegyezte meg a végén:

— Jó, jó, öcsém . . . Csakhogy ezek a nyulak vissza is lönek!

(Viola Jenő közlése, Dunaföldvár.)

Szegény *Molnár Pál* falunkbeli éppen akkor vonult be a 14-es nyíregyházi huszárokhoz, mikor a ravasz *Kupferstein* Jakabbal lett volna fellebbezési tárgyalása. Pál vitéznek a harctéren is ez a pörös ügy járt az eszében s a falubeli pajtásaival is szakadatlanul erről beszélgetett.

A Lemberg körüli vérengző harcokban súlyosan megsebesült *Molnár Pál* s a tábori kórházban is az ugyancsak falunkbeli *Tóth Sándorral* került együvé.

Szegény *Molnár Pál* menthetetlen volt. Ezért *Tóth Sándort* kérte meg, hogy haláláról értesítse árván maradó övéit s még akkor is egyre azt a *Kupferstein-ügyet* emlegette.

Jámbor béreseMBER volt *Tóth Sándor* s a maga módja szerint értesítette *Molnár Pálnét*. így hangzott a levél:

„Kedves Eszter! Pali urad Lemberk kerül igen megsebesült de vigasztallak hogy ott nem halt meg de ez idő szerint te már özvegyen marattál. Asztán a Keferstény ügy mibenlétéről most már a Palit sürgősen értesicsétek címe *Molnár Pál* közhuszár . . . Felboszt 72 ezen tapéntatos híradásom ne okozzon néked bánatot mert az hivatalos halálát csak a jedző úrtól fogod megtudni. Tót Sándor eská.”

(*Keéky István dr. közlése, Nyíregyháza.*)

A világháború ideje alatt volt a Balaton-kávéházban egy asztaltársaság, melynek tagjai tébolyító szócátákat vívtak egymással. Tudniillik, míg a társaság egyik része azért imádkozott, hogy bár hajtáná Vilmos császár talpa alá az egész ellenünk zendült világot, a másik párt nyíltan ruszofilnek vallotta magát s alig leste a pillanatot, mikor az oroszok előlő vasait Cinkotán üdvözölhetik küldöttségileg, A Habsburgok elnyomása alól felszabadult boldog Magyarország nevében.

A két párt számaránya időnként változott aszerint, hogy milyen hírek futottak be a harcterekről.

Amikor például *Auffenberg-et* 1914 szeptemberében alaposan elverték Ravaruszánál, *Perczel* Móric nagy oroszbarát (a későbbi főispán) izgalomtól lihegve rohant be a Balaton-kávéházba:

— Hála Isten, jól odasóztak Auffenbergnek!
A veszteség kétezeröttszáz ágyú . . .

— Ne beszélj a levegőbe! — kiáltott rá ingerülten az egyik halálíg hű németbarát. — Hiszen ezeröttszáz ágyúja volt összesen!

Perczel Móric visszahökölt hirtelen, de aztán feltalálta magát s nyugodtan annyit mondott:

— Akkor a többit — „hozza”!

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Az első hónapok hangulatára igen jellemző hírt lehet olvasni a *Budapesti Hírlap* 1914 szeptember 12-i számában:

„*A munkapártból.* Lázás érdeklődéssel várták az este a Körbe összegyűlt munkapártiak a harctérről érkező híreket, de hasztalan. Mert újabb hivatalos értesítés nem érkezett. *Tisza* István gróf miniszterelnök ma a szokottnál korábban érkezett a klubba s előbb minisztertársaival, aztán egész sereg emberrel beszélgetett, leghosszabban *Hazai* Samu báró honvédelmi miniszterrel, aki később a miniszteri nyilatkozatra várakozó társasághoz lépett és ezt mondotta:

— Jól állunk urak, jól állunk! . . . Nem kell nyugtalankodni!

*

(Ma, annyi-annyi esztendő után megvallhatjuk férfiasan, hogy ezen a napon úgy Dankl, mint Auffenberg hadserege megkezdte az őszi nagy visszavonulást, délnyugati irányba . . . Úgy ám, urak!)

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

A tomasov-komarovi nyolc napos nagy csatában az Auffenberg-hadsereg győzött. Ebben a hadseregben harcoltak a tiroli császárvadászok is. Alig néhány nappal reá új csata indult meg Ravaruszká-

nál, amely négy napig húzódott el. Itt azonban az osztrák-magyar csapatok maradtak alul, köztük per-se a császárvadászok is.

A monarchia hadseregroncsai szeptember 12-ike táján kezdték meg ijesztő visszavonulásukat Rava-ru3zkától, egyfelől Nyugat-Galícia felé, másfelől a kárpáti hágók irányában. Ebben a képtelen zavarban esett meg, hogy a négy császárvadász-ezredből valami félszakaszra való ember verődött össze Rava-ruszka alatt s ez a félszakasz ember elhatározta nyomban, hogy most már vége lévén a hadjáratnak, hazamennek Tirolba. Vonat hiányában gyalogszerrel. Ügy számították ugyanis, hogyha kitartó tempóval napi ötven kilométert tesznek meg, pontosan egy hónapra van szükségük a körülbelül másfélezer kilométernyi távolság legyaloglására. Akkor aztán otthon lesznek: ki Innsbruckban, ki Bozenben, ki Meránban, ki Trientben.

Mentek, mentek a vadászok. Hátukon a bornyú, vállukon a fegyver, állukon a szakáll, szájukban a porcellánpipa. Az általános fejvesztettségben le is gyalogoltak Zemplén legdélibb csücskéig s közel voltak már Miskolchoz, mikor feltartóztatták őket a harangodi pusztán. Arra a kérdésre, mi címen vág-tak neki a hazáig vezető szörnyű útnak, így válaszol-tak a világ legtermészetesebb hangján:

— Mert vége a háborúnak!

— Hogy-hogy? — kérdezte a parancsnok, akit Szerencsről küldtek utánuk.

— Előállt erre a legszakállasabb jáger:

— Hát úgy vesszük, kérem, hogy egyszer mi győztünk, egyszer meg az oroszok s így éppen egálban vagyunk. Minek itt tovább verekedni?

Csak akkor néztek nagyot, amikor megmondták nekik, hogy egyelőre csatázni kell egy keveset. És csatáztak is a császár vadászok négy keserves esztendeig: először Galícia és Dél-Oroszország földjén, később Tírol havasain, szűkebb hazájuk leírhatatlan védelmében. Az ötödik esztendő elejére talán ötvenhatvan császár vadász, ha élt még azokból az ezredekben, amelyek 1914 augusztusában ereszkedtek első csatájukba.

(Komaromi János közlése, Budapest.)

31.

A *Budapesti Hírlap* 1914 szeptember 13-i, vasárnap-i számában szép tárca-előtti verse olvasható *Ábrányi Emil*nek. így kezdődik:

*„Ahelyett, hogy itt most
Szótlanul merengek
S az idő múlását
Szívszorongva mérem:
Ott szeretnék lenni
Minden csatatéren,
Hogy a hősök szent vérével
Folyjon össze vérem!”*

A költőnek ez az óhaja könnyen teljesülhetett volna, ha önként jelentkezik a frontra. Ábrányi Emil 1914-ben nem volt már mai gyerek, mindazáltal hasznát tudták volna venni. Dehát . . . nem jelentkezett!

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

32.

Az 1914 szeptemberi magyar lapok azt írják, hogy *Tisza* István gróf miniszterelnök *Kiss* Sándor nevű lovásza katonának vonult be a szerb harctérre s az első csaták után levelet intézett volt gazdájához. Levelében arra kérte Tiszát, ne hagyja szükségben itthonhagyott kis családját.

Tisza így válaszolt:

„Budapest, 1914 szeptember 15.

Kedves Fiam!

Megkaptam leveledet. Azt tapasztalatból tudhatod, hogy a te családodnak, amíg nekem van mi-ből gondoskodni róla, nem kell nyomortól félnie. Ez a gond ne aggasszon: viseld vitézül magadat s szerzetek becsületet a magyar névnek!

A jó Isten áldjon és óvjon!

Tisza.”

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

A *Budapesti Hírlap* 1914 szeptember 15-i számában van egy ritkított betűvel szedett hosszabb napihír ezzel a címmel:

„Amerika — mellettünk”.

Nagy szükség lehetett akkoriban némi bátortásra, mivel az osztrák-magyar hadijelentést fejtegető egyik cikk ezt a sokat sejtető címet viseli:

„Erőgyűjtés — új terepszakaszban.”

Másszóval visszavonulás . . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Magam is csak hallottam az esetet, mely szóról-szóra megtörtént.

A háború második hónapjában, úgy szeptember közepe táján, egy lábadozó honvédhuszár sétálgatott a Városligetben. Vékony nádpálcájával a kiglancolt csizmaszárát ütögette nagyhetykén, ami természetes is.

— Vitéz úr, merre verekedtek? — állt eléje kíváncsian és barátságosan egy kövérkés polgárember.

A huszár könnyedén válaszolt:

— Hát elég sokfele, de leginkább mégis Muszka-földön meg abba a veszett Galíciába. Ott szorítottunk bele valami fenenagy vízbe egy egész orosz úteget. Engem egy lajtorja-szibirják szúrt meg, de abban a

pillanatban úgy a vízbe nyomtam, hogy tüstént bugyborékolni kezdett felette a víz . . .

— No, talán mégse, — próbált kételkedni a civil.

Hanem itt már a huszár is végignézett a nyavalyás alakon:

— Rajtam a veres nadrág és nem magán!

(Ismeretlen szerző közlése.)

35.

Véres csaták és ütközetek után 1914 szeptember 14-én vonszoltuk be magunkat Przemyslbe s több, mint három hét után, itt kaptunk először némi enni-valót. Sárosan, fáradtan, félálmosan az egyik kül-városi kertecskében ültünk le néhányan, tiszték és önkéntesek, közel a Szán vizéhez, amikor vitéz *Sztankóczy* Géza százados egy magyar újsághoz jutott hozzá: egy fővárosi nacionalista napilaphoz. Mohón nyitotta szét, rákukkantott a tárcára s abban a szempillantásban ingerülten kezdett kiabálni:

— Az ilyen firkászokat, ha lehetne, mind a legelső harcvonalba dobnám ki ... A teremtésit, de esz a méreg!

Megkérdeztük tisztelettel, mi az oka a vitéz százados úr szokatlan fölhevülésének, mire a vitéz százados úr kezefejével rácsapott a tárcára:

— Ilyet írni mégis disznóság!

Odanéztünk a tárcára. Ezt olvastuk:

„A HARCOK PSZIKOLÓGIÁJA.”

Irta: *Kádár Lehel.*

Így kezdődött .

„A katona nem fél... A katona hadakszik”

Mi akkor négy hete hányódtunk már a lengyel mezőkön, csatáztunk, éhezünk, rohamoztunk, fogytunk, szakállunk nőtt a hitvány időktől, de fogalmunk sem volt a roham lélektanáról. . . Volt ellenben fogalma Kádár Lehel pajtásunknak idehaza . . .

Szegény Lehel. . . Nyugosztalja az Isten!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

36.

A nagyháború első heteiben, mikor az északi hadszíntéren, Krasznik, Lublin, Tomasov, Komarov, Ravaruszka és Lemberg körül a mérhetetlen arányú mozgó csaták tomboltak, a magyar hírlapokban különös tudósítások jelentek meg az egyes ütközetekről. Nem a haditudósítók jelentései voltak ezek, hanem itthonmaradt újságírók lelkesítő cikkei az első, Budapestre érkezett sebesültek elbeszélései nyomán.

Ma, annyi elmebúsító esztendő után, némi derűt jelent e cikkek olvasása . . .

Hogy egyebet ne említsünk: minden csata rohamjellel kezdődik, miután a szuronyroham egyetlen cikkből sem maradt ki; a támadásnál a katonák oly sűrűn állnak egymás mellett, hogy tút nem

lehetne elejteni köztük s ha valamelyiket ledöfik, a szorongásban nem tud leesni a földre, hanem holtában is állva marad . . . Minden csata este kilencig tart, akkor az ezredkürtös rákezd a lefűvóra, mire a dühtől és bosszúvágytól lihegő harcosok — magyarok, osztrákok és oroszok egyaránt — abbahagyják a csatázást, szétválnak s a csupasz földön nekilátnak az alvásnak, miután elébb alaposan bevacsoráztak . . .

Így szóltak ezek a tudósítások, szinte egytől-egyig. Ebben azonban nem az újságírók voltak a hibások, akik akkor is lelkiismerettel végezték nehéz kötelességüket, hanem az első hősök. Az első hősök tudniillik füllentettek nekik.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

37.

1914 szeptember 17-ről olvasom, hogy a debreceni úriasszonyok selyemzászlót adtak át az ottani 2-ik honvédhuszárezrednek, amelynek később *Tisza* István lett a parancsnoka. A zászló felírása ez volt:

*Rajta, rajta, diadalra
Rohanj, jó honvédhuszár,
Dicsőséggel majd ha megtérsz,
Debrecen ujjongva vár . . .*

Ugyanakkor német lapokból szerte olvastak az

országban egy lelkes germán verset, melynek refrénje így hangzott:

*Reite, Husar, reit in den Tod,
Färb Feindeserde blutig rot. . .
Reite Husar, reit, in die Welt,
Ungar muss leben und sterben, als Held!*

(Komáromi János közlése, Budapest,)

38.

1914 őszén lehetett. Talán éppen szeptember 21-én.

Abban az időtájban Przemyslől nyugatra kóvályogtunk valahol, miközben nyugat felé igyekeztünk, mindig nyugat felé. Északnyugati irányban zöldes-színű nagy lapos foltot láttunk olykor az éghatáron: *Petrovay* László főhadnagy-századparancsnokunk (ma alezredes a hadseregben) azzal biztatott meg, hogy az ott Lengyelország, ahol jobb dolgunk lesz végül. És felujjongtunk olyankor hazátlan veszkődéseink során.

De felujjongtunk egyéb okból is.

Abban az időben a *Magyar Hírlap* egy kitépott lapja járt kézről-kézre a századunkban. Az újság egyik apró cikke berlini jelentés volt II. Vilmos császár öröme fakasztó üzenetével. Szólt ez az üzenet arról, hogy csak kicsiny kitartás még, mert egytől-egyig otthon leszünk, mire a fákról mind le-

hullanának a levelek. Akkoriban pedig sűrű volt már a levélhullás.

A császárnak valóban igaza lett, csakhogy némi eltolódással.

Mert a fákról valóban mind lehulltak a levelek, mire hazatakarodtak a frontok megmaradt foszlányai. De — négy esztendővel később.

(Komaromi János közlése, Budapest.)

39.

Ne feledkezzünk meg ez apróságok során Kávéházi Konrádról sem, e háborúeleji remek figuráról, Hötzendorfi Konrád vezérkari főnök közveszéyles vetélytársáról sem . . .

Hírhedt és rokonszenves alak volt a Kávéházi Konrád. Hazafias, lelkes és mámoros! Tanyáját valamelyik kávéházban ütötte föl, ott jelent meg délutánonkint pontosan, többnyire mindenre-elszánt kereskedő, esetleg borbélysegéd volt foglalkozására nézve, ámbár ezt a foglalkozást végleg elhanyagolta ama fejbódító második és harmadik hónapban, ahelyett. . .

Ahelyett nyaláb térképpel jött a hónalja alatt, helyet foglalt kávéházi asztalánál, véleményt mondott a hadihelyzetről, természetesen a legoptimistább modorban, ellenvetést nem tűrt s ha valakinek a legszelídebb aggályai lettek volna, leintette:

— Kuss!

(Kávéházi Konrádot én soha nem láttam, pompás alakjáról én csak hallomásból tudok, mivel magam abban az időben fegyveremet zörgettem lengyel és orosz földön.)

Később persze besorozták őket is, akik eleinte a horpadt mellükben bizakodtak, igen sokan el is hulltak közülök és most — őszi szelek napjaiban — a föld alól hallgatják a ravaruszcai erdők meg a grodeki nádasok zúgását.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

40.

A *Budapesti Hírlap*) 1914 szeptember 27-i számában olvassuk a következőket:

„A képviselőház előtt közszemlére kitett ágyúkat mindennap óriási tömeg nézegeti. Ennek a közönségnek körében hallottunk egy nagyon jó szóváltást. Egy asszony, akinek a nyelve és az esze, úgy látszik, a helyén van, egy úrnak a lábára lépett, aki ráförmedt:

— Nem tud vigyázni? Egyáltalában mit ácsorognak itt? Való ez maguknak, asszonyoknak orosz ágyút bámulni?

Az asszony szembefordul vele s messzehalló hangon így replikázik:

— Az még csak megjárja, hogy mi itten nézzük az orosz ágyúkat ... De az már szégyen és gyalázat, hogy maga is csak *itt* nézi!

Harsogó derűtség és élénk helyeslés támadt az asszony kitűnő feleletére. A lefőzött úr pedig válla közé húzta a fejét és eltűnt.”

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

41.

„Auffenberg generális és a huszár” címen írja a *Budapesti Hírlap* 1914 szeptember 29-én, amint következik itten:

„Szegedről jelentik: Egy sebesült kapitány Auffenberg tábornok győzelmes csatáiból való érdekes dolgokat mondott el huszárjaink győzelmes magatartásáról s arról, hogyan lelkesítette hadseregét Auffenberg generális . . .

— Felejthetetlen emlékei lesznek életemnek azok a napok, amelyeket Auffenberg hadseregében átéltem, — mondotta a kapitány. — Diadalról-diadalra mentünk, mindig csak előre. Huszárságunk páratlan vitézséggel harcolt s honvédhuszárjaink megrohantak ütegeket, gyalogságot, lovasságot. Úgy lelkesíteni, bátorítani, buzdítani, mint Auffenberg lovag, azt hiszem, senki sem tud. Az egyik napon például szórói-szóra a következő napiparancsot adta ki:

„Fiúk! Magyar huszárok! Most elmegyünk és a büszke cárt elhozzuk magunk közé vendégségbe!

Aki nem akar jönni, menjen haza!”

Ezt a parancsot minden ezred előtt felolvasták, mely a mi huszárjaink közt óriási lelkesedést keltett . . .”

(Komáromi János közlése, Budapest.)

42.

Az 1914 szeptember 30-i fővárosi újságokban lehet olvasni ezt a napihírt:

„*Üstökös a látóhatáron.* A kalocsai Haynald-obszervatórium közli, hogy a Delavánról elnevezett üstökös október havában esténként a Göncöl-szekér alatt, reggelenként pedig attól jobbra fog megjelenni s szabad szemmel is könnyen felismerhető lesz. Közönséges messzelátóval érdekes látványt nyújt. Az üstökös nem nyugszik le és az egész hónapon át növekedő fényben látható.”

Eddig szól a régi-régi híradás. Ezt az üstököst szeptember 13-án, éjjel, mi is láttuk vagy harmincan, akik azon a szomorú éjszakán az ezredtől leszakadva árván és elhagyottan mentünk-kóvályogtunk az első őszi visszavonulásban, üldöző orosz lovasokkal a hátunkban.

Volt pedig ez Javorov és Przemysl között valahol.
(Komáromi János közlése, Budapest.)

Szomorúbb időt soha nem értem meg eddig, mint volt az 1914-es első őszi visszavonulásunk. De olyan flegmát sem láttam eddig életemben, mint volt az *Ignátzy* egyévi önkéntes-tizedesé.

Fiatal igazgató-tanító volt Ignátzy pajtás Ungvár táján valahol. Abban a nagy visszavonulásban, akiket közülünk életben tartott addig az Isten, egymástól elszakadva, falkákban, vagy libasorban mentünk, mentünk nyugat felé. Éhesen, piszkosan, támogatva az álmatlanságtól.

Akkor már hetek óta szakadt az eső. Ignátzy egyévi önkéntes-tizedes úr éppen előttem cuppogott a latyakban. Észrevettem aközben, hogy bakancsának talpa rég leszakadt, minekfolytán a saját talpán menetelt cammogva s minden emóció nélkül. Leírhatatlan részvétre keltem iránta s talpatlansága annyira kihozott a sodromból, hogy ingerült kifejezésekkel illetem a legfőbb hadvezetőséget. De Ignátzy verhetetlen filozófiával annyit mondott rá:

— Nem érdemes . . .

— Dehiszen, pajtás, te mezítláb jársz volta-képpen!

— No és? — rántott egyet a vállán.

Felbőszültem:

— De ez gázság:

— Hát aztán? — kérdezte hosszabb szünet múlva.

Magamból kikelten kiáltottam rá;

– Ember! Meddig akarsz így járni?

Eltelt jó öt perc, amire Ignátzy megadta a választ:

— Amíg meg nem talpalják — felelte.

— Ember! Ember! — fakadtam ki szenvedélyesen. — És te mindezt ilyen könnyen veszed! Hiszen egész ráncos a talpad!

Pöffentett egyet a kurtaszárú fapipán s annyit mondott:

— Az is lehet . . .

S tovább cuppogott előttem a mély galíciai sárban.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

44.

1914 őszén olvastam a legnyalkább katonaverset. Két sorára ma is emlékszem.

Akkor, 1914 októberében szakadatlan csaták közt nyomultunk előre a Szánnak. Hideg szél sípolt Lengyelország felől, sokat éhezünk, még többet fázunk s mindnyájunkat az a gondolat búsított, hogy soha többé nem fogunk hazajutni.

Újság tíz-tizenkét nap alatt egy ha került véletlenül a századhoz. Egyszer az akkori *Magyar Hírlap* egy kiszakított lapja került a kezünkbe. Valahol Rudnik és Niszkó körül bolyonghattunk pipázgatva, de egyébként reménytelenül. Mert úgy vágytunk haza, hogy csaknem a szívünk hasadt meg.

A *Magyar Hwlap* amaz emlékezetes kiszakított lapján egy nyalka huszárverset olvastam akkor. *Vértessy Gyula* írta, így kezdődött:

*A Visztula s a Dnyeszter mentén
Vér csorog a huszármentén . . .*

A verset valószínűen augusztusban írta még néhai barátunk, mert akkor kalandoztak lovasaink ama szürke folyótól északra, messze Oroszországban. Ebben az időben, mire nyomdafestéket látott a hetyke költemény, mi már a Szán mögött próbáltuk a katonaszerencsét, huszárjaink pedig titokban készülődtek Limanova alá, melynek puszta nevére ma is eláll bennünk a lélekzet.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

45.

1914 október közepe körül Lanszut táján teke-
regtünk a világban. Fiatal tisztok és önkéntesek so-
kat filozofálgattunk akkoriban, mivel ez volt egyet-
len altatószerünk az elmúlás gondolata ellen.

Egyszer megszólalt *Rednik Lajos* zászlós pajtá-
sunk, aki két hét múlva, éjfél után esett el a niszközi
utcai harcban. Pontosan: november 1-re virradóra.
Megszólalt és azt mondta:

— Gyerekek, én ismerem azt a verset, melyben
benne van a világ minden bölcsesége . . .

— Halljuk! Halljuk! — biztattuk mindenfelől.
Lajcsi barátunk mondani kezdte ekkor:

*Ne gondoldj véle!
Mit gondolsz véle?
Ha gondolsz véle,
Mit érsz el véle?*

Elismertük azonnal és egytől-egyig, hogy ebben a négy sorban benne rejlik a világ minden tudománya . . . Hogy ki írhatta, nem tudni. Annyi bizonyos, hogy nagyon nyugodt értelmű, nagyon okos embernek kellett lennie.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

46.

Jelentéktelen dolog ugyan, de ideiktatom mégis, azzal a megokolással, hogy sajátmagamról lesz szó.

1914 október legvégén írtam meg az első és egyetlen harctéri leveletem a rudniki rengetegből. Címe volt: „Északon ősz van” s a „Mit búsulsz, kenyeres?” című legelső könyvemben jelent meg.

Ez a levél tárca alakjában látott nyomdafestéket a *Budapesti Hírlap-ban* s valami egy hónappal reá, amikor véresen és tehetetlenül vergődtem el hazai földre, mindenfelől mondták, hogy ezen a tárcán sirtak az emberek . . . Pedig mi volt benne? Nem volt benne semmi egyéb, mint annyi, hogy Lengyelország

szélében levelet írok a bornyúm hátán, hogy a lenygel szélben sejtelmesen zúgnak körülünk a tölgyek, a tölgyek felett őszi eső szítál és hogy minden csata után egyre kevesebben látjuk viszont egymást . . .

Ma már tudom, miért volt olyan hatása ennek a levelemnek mindenkire? Mindenkit meglepett az első szerény emberi hang a háborúból. Mert addig az olvasók csak haditudósításokból táplálkoztak . . .

Bocsánat, hogy idehoztam ezt a semmiséget!

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

47.

Az 1914-es esztendő egyik szeptemberi vagy októberi számában brazíliai levelet közölt a *Budapesti Hírlap*. Írta pedig a levelet egy derék magyar munkáslegény, aki a háború kitörése után valósággal kétségbeesett, mert az ántánt elzárván a tengereket, a hazafias munkáslegény sem jöhetett haza, hogy harcolhasson Magyarorszáért . . .

Mély bűjában betért hát az egyik rio de janeirói mulatóhelyiségbe, ahol éppen valami táncmulatság volt. Nagy volt már a hangulat, lelkesen táncoltak a párok . . .

A derék magyar legény megírta aztán a *Budapesti Hírlap-hoz* intézett levelében, hogy az idegen világban nagyon-nagyon árvának érezte magát, mivel senkit sem ismert a vendégek közül s különben is

észrevette hamarosan, hogy a közönség az ántánt pártján van és nem mivelünk érez. A hazája jövőjéért szorongó legény erre, mintán már felöntött kissé a garatra, feltérdepelt az asztala tetejére s két tenyerét rászorítván a két fülére, elkiáltotta magát torkaszakadtából:

— Éljen I. Ferenc József!

Sajnos, tüntetésének semmi hatása nem volt. A párok tovább táncoltak s a vendégek tovább diskuráltak fesztelenül.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

48.

1914 október 27-ike körül magam voltam szemes fültanúja a következő apróságnak:

Azokban az esős és hideg napokban a rudniki erdők közepén táboroztunk valahol. Úgy három-négy kilométerre a harcoló front mögött. A rudniki erdőt átszelő nyílegyenes országúton haladtam el, amikor a kész étellel megrakott konyhakocsi indult meg az egyik tisztásról. Minden valószínűség szerint a front irányába . . .

Alkonyatra állt az idő.

A kocsi bakján egy rengőhasú, kerekképű alak ült nehezen szuszogva, a szakács-kocsis oldalán. Emberünk — látszatra! — üzlettulajdonos lehetett valahol a belvárosban.

A kocsi abban a szempillantásban ért ki az

országútra s itt jobbra kanyarodott. Abban a szempillantásban esze nélkül kiáltott rá a pocakos alak:

— Hát maga merre hajt, barátom?

— A rajvonalba viszem a vacsorát, — válaszolt természetes hangon a kocsis.

Emberünk már le is vágta magát a bakról s földet érven, teljes tüdőből ordított:

— Halt! Hát van magának esze, szerencsétlen ?

— Ez a parancs, kérem, — mentegetődzött a kocsis.

A kövér és protekciós ember kézzel-lábbal hadonászott:

— Parancs? Parancs? Egy frászt vagy mit nem mondtam!

S míg a kocsi a front felé nyikorgott, emberünk gyalogosan indult meg visszafelé, háttal a frontnak s a közben lihegve szuszogott és verítékezett. Az izgalomtól.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

49.

Az 1914-es háborús esztendő első őszi hírlapjai közt kutatgatva, az egyik magyar újságban rábukantam egy olyan haditudósításra, amely egyszerűen — fantasztikum. Ez a hadijelentés, mely egy mexikói vidéki orgánumban jelent meg „Doni kozákok és magyar huszárok példátlan megütközése” címen, kivonatossan így hangzik:

„ . . . A vörösnadrágos és szerföltt ingerlékeny magyar huszárok egy hadosztálya Podólia területén találkozott a toronysüvegű és szőrös doni kozákok egy hadosztályával. Nyomban kardot rántottak mindkét részről, leírhatatlan lelkesedésükben egymásba vágattak és kaszabolni kezdték egymást . . . Sajnos, a délceg testalkatú huszárok, akiket vörös ördögöknek hívnak, kénytelenek voltak meghátrálni a bárbar kozákok elől. Vad futásban kerestek menekülést, átnyargaltak a Vereckei-hágón, felvágattak a Magas Tátra meredélyeire s eleinte az volt a számításuk, hogy Hont megye valamelyik elhagyatott zugában fognak elbújni, mialatt ősi szokás szerint halotti tort ülnek s kivont kardjaikkal azt kiáltozzák majd:

— Éljen a német császár!

Ámde nem volt pihenőjük, mert az orosz lovasok sarkukba tapadva üldözték őket lelketlenül... A huszárok erre vakmerő számítással átúsztattak a Balaton nevű tengerszemen s hatalmas kerülővel vágatni kezdtek a Hortobágy nevű sivatag felé, ahol egy dandárnyi csikós segítsége várta őket . . .

Ezek a csikósok a világ legmarconább lovasai. Tüstént oldalba kapták a doni kozákokat, mialatt másik oldalról a méregtől lihegő magyar huszárok vágattak beléjük. Erre a tehetetlen kozákok kénytelenek voltak a Don torkolata felé menekülni, amelyet másfélórai veszett vágta után sikerült is elérniök. Ott eltűntek az ősrengetegben. A huszárok pedig azt kiáltották utánok: — Éljen! Éljen! . . . —

Mert ez a magyarok ezeréves csatakiáltása . . .

Eddig a fantasztikus haditudósítás, amelyre akaratlanul is felsóhajt az ember: — Ugyan ki csaphatta be ennyire a spanyol lapocskát? Valószínűen valami Mexikóba szorult magyar, aki, miután a tengerzárlat miatt nem tudott Magyarországra jutni, legalább egy alaposat röhögött ... A markába!

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Nyakig benne voltunk a háborúban 1914 novemberében s nagy szükség volt a verekedő legényekre, amikor bevonultam Kassára. Nagyon-nagyon siettek a kiképzésünkkel s nyolcadnapon őrségre kerültünk már. Kerülő utakon vitt bennünket *Molnárhegyi* szakaszvezető és *Kelemen* őrvezető Kassa egyik külvárosi részébe: a fűrésztelepre.

Molnárhegyi szakaszvezető nem volt mai gyerek: már 1902-ben szolgálta a császárt. De becsületére is vált a három csillag! Egyszerű ember létére igen meggyőzően tudott beszélni a kötelesség és a szolgálat szentségéről.

— Fiúk, vigyázzatok, — intett szelíd hangján mindnyájunkat. — Háború van s a szolgálat nem játék!

Egy ilyen előadása után került rám a sor, pontosan éjfélkor. Kelemen őrvezető vezetett föl s még az utolsó pillanatban is figyelmeztetett:

— Ne felejtse el, hogy szolgálatban van!

Azzal magamra maradtam nyolcnapos ijedt fejemmel. Köröttem vaksötét és dermesztő hideg. Hirtelen lépéseket hallok egész közelről. Abban a szempillantásban lekapom fegyveremet s dermedten kiáltok:

— Halt! Wer da?

Vacogó foggal, reszkető hangon könyörgött egy hang a sötétből:

— Ne tessék bántani, kérem . . .

A fűrésztelep éjjeli őre volt.

(Olvashatatlan aláírás, Párád.)

51.

Mint hadiönkéntes a volt cs. és kir. IV-ik árkász-zászlóalj budapesti pótszázadához vonultam be, ahol kiképzésünket — legalább is az első hónapokban — mondhatni: teljesen a szolgálatvezető-őrmester irányította.

A németnyelvű napiparancsban egy alkalommal figyelmeztetés jelent meg arravonatkozóan, hogyha valaki szokolista például s oroszok vagy szerbek fogóságába jut, hiába hivatkozik szokolista-voltára, mert vele is éppenúgy bánnak majd, mint a többi katonával.

A Buda környékéről származó k. u. k. őrmester a parancs eme részét következőképpen magyarázta meg a színmagyar legénység számára:

— Ha nekem valaki valami snapszbutik-egye-

sületben elnök vagy pénztáros és ha fogságba esik, ezt hiába hangoztatja, mert kivételt vele úgysem tennének.

(Czabaji Horváth Jván közlése, Baja.)

52.

Nem volt még oly riasztó napja életemnek, mint az 1914-ik év november 1-ére készülő virradat.

Ezen a virradaton, illetve még messze virradat előtt, utcai harc tört ki a Szan-menti Niszkó városkában köztünk és az oroszok között. Hogy, hogy nem: három századunk a sötétben és az őrjöngő szélviharban az ellenség hátába került. Az egyik századot nyomban elfogták az oroszok, mi többiek azonban — két teljes kompánia — verekedni kezdtünk, hogy bármilyen kétségbeeséssel is, de átvágjuk magunkat a cár ezredein.

Kétségbeejtő volt az utcai harc!

Különös tévedés folytán úgy az orosz, mint a magyar tüzérség gránáttal kezdte paskolni a várost, csaknem minden ház tűzben lobogott a közeledő virradatnál, mi pedig tereken, kapualjakban, utcák árkaiban kergettük egymást szuronnal és puskáztunk egymás ellen halálravált remegéssel, azaz megfeledkezve mindennemű remegésről is.

Az utcai-harc egy pillanatában olyan ház udvarára kerültünk, hol a háznak mindkét oldalán volt ajtaja. Olyan átjáróház-féle lehetett. Teteje tűzben

recsegett, a házból, valamint az egész városkából akkor már elmenekült mindenki, nem számítva azt a harmadfélesztendős kicsi lengyel lányt, aki az átjáróház innenső küszöbén játszott a bábujával, mialatt körülötte halott katonák heverték szerteszét. A család véletlenül hagyhatta itten az apróságot, aki a tűz riasztó világánál, a puskacsattogásban s az ágyúzengésben fölébredhetett s kitötyögve a küszöbig, gondtalanul kezdte öltöztetni a babáját, illetve a bábuját.

Ott, a dulakodás legközepén, azon a november 1-re váró virradaton szégyeltem először, hogy ember vagyok.

A kislány minden feltevés szerint ott pusztult el az égő házban, mert mi is magára hagytuk szegénykét.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

53.

1914 november 3-ika volt.

Aznap hajnalban kezdtük meg a gyors visszavonulást a Szan-menti Nizskótól s gyors lábbal mentünk késő éjszakáig. Krakkó felé, Krakkó felé.

Olyan acéléles-levegőjű verőfényes délutánja volt ennek a napnak, ami egészen szokatlan ilyen késő-őszenben. A kék ég alatt szállt-szállt s sok pókháló s messzi-balkézről, de az ég alján éles vonalban látszottak a Beszkidek. (Akkor már a 11-ik honvédegyalogezred kötelékében zörgettem a fegyvert.)

Hajnal óta két állítólagos kém is jött velünk: két hátul összekötött kezű szegény ember. Polyákok vagy rusnyákok lehettek a boldogtalanok. Délutáni három óra körül — menetközben — az egyik szakaszvezető megkérdezte *Pilepich* ezredest, mit csináljon a két nyomorulttal? Az ezredes leszólt a lóról:

— Kémek voltak: lőj j étek föbe őket!

A szakaszvezető megállt erre a menetelő század oldalán s mikor a két szerencsétlen csues vele egyvonalba ért, intett nekik, hogy lépjenek ki a menetből s az árkon túl, a szántóföld legszélén feküdjenek le hasmánt . . .

A két paraszt tudta, hogy meg kell halniok, de a szempillájuk se rebbent meg. Nyugodtan kiléptek a kettős-rendekből, nyugodtan átléptek az országút árkan, keresztet vetettek magukra, nyugodtan a hasukra feküdtek, a szakaszvezető viszont tarkójuk elé tartván a puská csövét, lelőtte mind a kettőt.

Egyet rúgtak a két talpukkal. Soha-soha nem láttam ilyen nemtörődömséget a halállal szemben.

Mi persze továbbmentünk e közben, a két holttest pedig visszamaradt az útarok közelében. Csücsülve egymás mellett.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Az „Északon ősz van” című első harctéri írástomat 1914 október végén írtam a rudniki erdőben, saját bornyúmon fekve s a *Budapesti Hírlap* novem-

ber 4-i számában jelent meg, tárca-alakban. Ugyanakkor, ugyanabban a számban a következő napihírt írta rólam néhai *Sebők* Zsigmond bátyám:

„*Komáromi János tárcája*. A mai posta kedves meglepetéssel szolgált nekünk: *Komáromi* János barátunk és szerkesztőségbeli társunknak az északi harcterről való szép tárcájával. *Komáromi* János munkatársunk, mint tábori-vadász, a háború kezdetétől harcol északon a muszkával, sodratván csapatával a legvéresebb csatákba, amelyekben oly gazdag ez a háború. Kezdetben föl-fölkereste egy-egy rózsaszínű tábori-levelezőlappal szerkesztőségünket, de már igen nagy ideje hallgatott és mi aggódni kezdtünk miatta. Most aztán egész tárcát tartalmazó levéllel oszlatta el aggodalmainkat, bebizonyítván, hogy a roppant fáradalmak és a muszka golyók nem tettek kárt sem egészségében, sem friss, megnyerő és értékes írói talentumában”.

Ebben az apró napihírben csupán annyi a tévedés, hogy nem tábori-vadász, hanem tiroli császár-vadász voltam.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

55.

Délkelet-Galíciában történt. A helyére, a napjára, sőt arra is emlékszem, milyen idő volt akkor, 1914 novemberében.

Az 5-ik honvédlövashadosztály altorjai *Apor*

Sámuel báró parancsnoksága alatt kora reggel, vonaton érkezett egy Iskryzinia nevű lengyel falucskába. Az egészségügyi intézetet a falu legszélső kis házánál hagyták, a hadosztálytörzs a paplakba szállásolt, az ezredek pedig — a kellő biztosítás végrehajtása után — az egyes házak udvarán, a lóról leszállva maradtak készenlétben.

Nyomasztó csönd uralkodott a jóformán üres faluban.

A férfilakosság régen hadbavonult s többnyire csak asszonyok és gyerekek hangja hallatszott a késő-őszi verőfényű napon. Éppen beszédbe próbáltunk ereszkedni a szegényes házacska fiatal háziasszonyával, amikor — meglepetésszerűen — négy földrengető dörrenés rázta meg a viskót s döböntett meg mindnyájunkat. Akkor ocsúdtunk csak rá, hogy tőlünk alig ötszáz lépésnyire egy tarackütegünk állt fel s kezdett dolgozni.

No, a válasz sem váratott magára sokáig!

Néhány pillanattal rá jöttek a még szörnyűbb ellenséges srappellek és gránátok s mikor az orosz ágyúk már kis tanyánk körül kezdtek csapkodni, mind-kellemetlenebbé vált a helyzet. Legelőször persze a szakácsok hagyták abba a krumplihámozást. . . Néhány pillanattal később szörnyű színjáték volt a világ: dörgött és hánykolódott minden, egész csomó ház tűzben lobogott már.

Jó dél felé lihegve ugrott be hozzánk a hadosztályparancsnokság küldönc-tizedese azzal, hogy a

főorvos úr (mármint magam) siessen a messzetekvő plébániára, a kegyelmes úrhoz.

Hogy mint bukdácsoltam és ténferegtem el az emeletes plébániáig a zuhogó ágyútűzben, elmondani egész fejezet volna szükséges. Ahogy végül beállítottam a szivarfüsttől sűrű plébánialak ebédlőjébe, Apor őexcellenciája példátlan nyugalommal ennyit mondott:

— Csak azért hívattalak, doktor úr, hogy konstátáld a halál beálltát!

Tudniillik valami vén csues múlt ki. Nyilván az ijedtségtől.

(Templomos-Temjei Ferenc közlése, Szombathely.)

1914 november második felében Krakkó fölött, de már az akkori Orosz-Lengyelországban szorongtunk a lövészárokban. Hideget és éhséget úgy igyekeztünk felejtetni magunkkal, hogy különböző találós-kérdéseket adtunk föl egymásnak.

Azt kérdezi egyszer az egyik zászlós:

— Fiúk, tudjátok-e, mi a neve Németországban a tisztiszolgának?

Mivel senkisémet tudta, megmondta ott helyben:

— Stiefelwichse. Azaz: fénymáz.

Valaki megjegyezte erre:

— Osztrák földön pedig Pfeifendeckel, vagyis: pipakupak.

— Legszebb a magyar — szólt csöndes hangon Petrovay László századparancsnok-főhadnagy. — Kutyamosó.

(Komaromi János közlése, Budapest.)

57.

1914 november második felében egy Maszkov nevű orosz-lengyelországi falu fölötti dombon, fenyves szélében voltunk beásva. Van pedig ez a falu tíztizenkét kilométerre Krakkótól északi irányban. Itt is sebesültem meg november 23-án, egy visszavert rohamban.

Itt esett meg (több bajtársamtól is hallottam akkor), hogy a szemközt leelkedett oroszok nem mertek támadni reánk s különösen éjszaka nem. Mert sokan látták közülük, hogy éjszakánkint valami magas fehérség mozgott idestova az erdő szélében. Szentséges hite lett a babonás oroszoknak, hogy a Szerajevóban meggyilkolt Ferenc Ferdinánd trónörökös jár ott fehér lován s szelleme tart szemlét éjszakánkint ott őrködő katonáink fölött. Feltétlenül emlékszem erre a mendemondára!

A valóságban az történt, hogy kirendelt katonáink akkor hozták be hátulról fehér zsákokban a cvibakot s egyéb enni- és rágnivalót. Nappal ez lehetetlenség lett volna, hisz az ellenség alig százötven lépésre lapult meg a sáncban.

(Komaromi János közlése, Budapest.)

1914 november havának második felében történt.

A magyar királyi volt munkácsi 11-es honvédszallóalhad legényei Maszkov falu körüli lövészárkokban verekedtek halálosan, mialatt sűrűjégcsapok fityegtek a maszkovi vízimálynál.

Egy hideg napon a legények a Tiszapolgárra való *Molnár* őrmester vezetésével, aki keményderekű legény volt minden tekintetben, küldöttségben keresték föl *Hadfy* Imre altábornagyot, hadosztályvezetőt s nagy tisztelettel kérték: engedje meg nekik kegyesen, hogy hátrahagyván a puskát, fűtykössel mehessenek rá az ellenségre.

Hadfy persze hallani sem akart a készséges felajánlkozásról.

Több, mint egész esztendeig kellett várni, amíg a magyar fiúk fokossal vethették magukat az oroszra. De azok 6-os honvédek voltak, Galícia keleti szélében Toporoutz és Rarance mellett . . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

A világháború első nyolc hónapját, mint csapat- orvos, a legelső fronton töltöttem el. Még a gorodoki honvédszallóalhad és a rákövetkezett szatanovi éjszakai öldöklés rémségei sem hagytak lelkemben

oly emlékeket, mint 1914 őszétől az esztendő végéig a kolera dúlásai az északkeleti fronton.

Az 5-ik honvéd lovashadosztály a Zbrucz orosz-osztrák határfolyó partjáról — folytonos visszavonulási harcok közt — ért szeptember közepén magyar földre, a Kárpátok gerincén át. A hadvezetőség szükségesnek látta, hogy hosszabb pihenőre küldje a megviselt huszárokat.

Így kerültünk a zemplénmegyei Gálszécsre.

Itt két komor hír zavarta meg jól megérdemelt nyugalmunkat. Az egyik az volt, hogy az uzsoki szorosban orosz előhadak jelentek meg, a másik meg, hogy mögöttük az ázsiai rém jön: a kolera.

Október második felében már meggyőződünk róla, hogy mindkét hír valódi. Hadosztályunk Ungváron keresztül, az Ung völgyében nyomult előre azzal a feladattal, hogy a határszoroson át Turka irányába szorítsa vissza az uzsoki szorosból egyszer már elűzött oroszokat . . .

Tudni kell azonfelül, hogy az orosz birodalom katonái nem elégedtek meg harci sikerekkel, hanem cél nélkül romboltak össze mindent és szennyeztek be mindent. Ennek a barbár ázsiai szokásnak sok-sok példáját láttuk az uzsoki szoroson való átvonulásunk közben, Csontos, Harcos és Fenyvesvölgy falvakban, így érthető, miért fertőződött meg minden terület, ahonnét az oroszok, az első megszállás után, menekülni voltak kénytelenek.

A kolera dúlásainak véget vetett már a második háborús év elején elrendelt védőoltás. Aki nem oltatta

be magát kolera ellen, senkinek nem tehetett szemrehányást, ha belepusztult. így járt például az a hadtestparancsnok is, aki lekicsinyelte a tudományos védelem sikerét.

(Templomos-Temple Ferenc dr. közlése, (Szombathely.)

1914 novemberében Zagyvapálfalván állomásozott a 65-ik közös gyalogezred egyik százada. Az újonnan bevonult háborús-újoncok közt cigányok is voltak . . . Vasárnap templomba kellett mennünk valamennyiünknek s ezért az őrmester felszólította a legénységet, hogy felekezetek szerint sorakozzanak szakaszokba.

Legtöbb teknővájó more a katolikus cugba állt be, minden valószínűség szerint úgy gondolkozva, hogy a katolikus vallás lévén az uralkodó vallás, ez az állásfoglalás lesz a legelőnyösebb.

Közénk, a reformátusok szakaszába mindössze egy cigány szorult be. Szegény kálvinista románt azonban nem akarták megtérni maguk között a nyakas szabolcsi és beregi legények. Mindenáron a többi more után küldték a boldogtalant. A cigány darab ideig túrta a bosszantást és kötekedést, de nem sokáig. Azonfelül szégyelte is, hogy egyedül van. Végre is rántott egyet a vállán s még neki állt feljebb:

— Hát akkor megyek katolikusnak!

S át is ment.

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

A „Nagy riport — húsz év után” című háborús visszaemlékezéseimben szóvátettem már, itt azonban részletesebben szeretném elmondani azt a találkozást, mely a nagy háború kitörése után először ment végbe néhai *Kádár* Lehel író és hírlapíró-társam s régi barátom közt és közöttem.

1914 december legeleje volt s a bécsi Rudolphinerhausban feküdtem élet-halál közt. A három felől ágyúzott Krakkóból vittek oda, félig eszméletlenül, mivel hihetetlen vért vesztettem a maszkovi szántáson.

Kádár Lehel pajtás a *Budapesti Hírlap* belső-munkatársa volt azon a feledhetetlen telelőn, magam szintén. *G* volt az első futár a szerkesztőségből, akit *Csajthay* Ferenc szerkesztőm vagy ezer cigarettával megrakva indított hozzám útnak azzal az tizenettel, hogy szeretettel gondolnak rám egytől-egyig idehaza.

Lehel pajtás belépett tehát kórházi szobámba, de én csak akkor vettem észre, mikor a cigarettáskatulyákkal együtt az ágyam szélén ült már. Olyan félálomfélében hallottam, amint odaszólt felém:

— No, ifjú titán, hát hogy vagyunk?

— Nagyon gyengén — feleltem halálos szomorúsággal.

Lehel pajtás tovább faggatott, minden megindultság nélkül:

— Hány rohamban voltál, slapajkám?

— Szuronnyal négyszer mentem az ellenségre —
mondtam csöndesen.

Ingerülten pattant rám:

— Kevés ... De legalább nem féltél, remélem ...
Szorongva feleltem:

— Kedves Lehelkém, féltem . . .

— Disznóság, disznóság! Hogy minek viszik az
ilyen slittyentyűket oda, ahová csak egész férfiak
valók? Oszt hány muszkát löttél le?

— Nem tudom, Lehelkém, mert nem láttam . . .

— Szóval egyet se, te hólyag . . . Hát kérlek,
így nem lehet győzni! De hogy minek is jöttem föl
Pestről egy ilyen vacak alakhoz?

Szinte robbant a felháborodástól. . . Odakint
pedig hullni kezdett a hó.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

62.

A *Budapesti Hírlap* 1914 december 5-i száma
ezt írta a többi közt egyik napihírében:

Komáromi János megsebesült. A krakkói hely-
őrségi kórházból ma ceruzával írott levelet kaptunk,
melyet a szerkesztőség szűkebb világában az öröm és
megdöbbenés vegyes érzelmével fogadtunk. Örömmel,
mert megismertük benne kedves szerkesztőségi-tár-
sunknak, *Komáromi János*nak, a jeles novellistának
kézvonásait, noha azok meglehetősen kuszák voltak;
megdöbbenéssel, mert arról értesültünk, hogy súlyo-

san megsebesült. Mint a tiroli vadászezred önkéntese három teljes hónapig küzdött Komáromi János az északi harctéren, kivévén busás részét a hadjárat veszedelmeiből, harcaiból és szenvedéseiből. Nemrég megjelent lapunkban gyönyörű tárcája, melyet a lövészárókban írt, bizonyára élénk emlékezetében van a közönségnek, mert általános feltűnést keltett. Azért hisszük, hogy most, amikor megsebesült, a közönség is szívesen olvassa ezt a rövid levelet.

November 26.

Ezelőtt három nappal egy véres szuronyrohamban három géppuskagolyót kaptam a lábamba. Egyet a balfelső lábszáramba, egyet a jobb felső s egyet a jobb-bokám fölé. Ezek közül az első és a harmadik súlyos csonttörés. Azt hiszem, a ballábamra mindig bicegni fogok. Egyelőre nem tudom magam megmozdítani sem, a lábom dagadt. Szerencsére három aranyos lengyel médike forgolódik körülöttem. Honvédeink általában rettentő rohamokat csinálnak: nyomjuk is visszafelé a sokszoros muszka csordát. Úgy látszik, sok vért veszítettem, mert közben muszka fogságba jutottam, de aztán jöttek a honvédek s megszabadítottak . . .

Reméljük, hogy Komáromi János barátunk hamarosan kiheveri a súlyos sebeket s ismét szolgálni fogja hazáját fegyverrel s az irodalmat tollal . . .”

Eddig a *Budapesti Hírlap* régi-régi napihíre, amelyre egyetlenegy megjegyzésem van. Az ellenséget én csordának soha-soha nem mondhattam, azt tehát csak itthon írhatták bele. Az ellenséget én már

abban a fiatakkoromban is komolyan megbecsültem. Épp elég okom volt reá.

(*Komáromi János közlése, Budapest,*)

63.

A limanovai huszárok dulakodásában, 1914 decemberének első felében, részt vett *Prónay* Pál alezredes is. Ami itt következik, azt tisztársaitól tudom, mert *Prónay* Pál soha nem beszél róla, hogy ott volt a huszárok legrémítőbb kézitusaiban.

A véres marakodás harmadik reggelén, mikor az ezrednek csak néhány félig-tébolyult tisztje volt már életben, *Prónay* Pál véresen, leszakított inggel, kezében tábori ásóval lihegett a hevenyészett fedezékben. De nem saját vére volt az a vér.

Ebben a pillanatban minden ponton visszafelé takarodtak az oroszok. *Prónay* Pál is felkapaszkodott a sánchányás tetejére, az ellenség után nézett keserűen és míg körülötte tiszték és huszárok feküdtek holtan, hogy fekete volt tőlük a domboldal, Pali bácsi annyit dörmögött magában az ellenség után:

— Taknyosok . . .

A megmaradt limanovai tiszték tudvalevően minden évben emlékünnepre jönnek össze az iszonyú évforduló alkalmából, de *Prónay* Pált soha sem látni közöttük.

Egyszer megkérdeztem tőle, mi az oka ennek a tüntető távolmaradásnak? Így felelt:

— Mit keresnék én ottan? Mi akkor valami tizenheten maradtunk életben tiszték, ámde ezek közül egy sem ünnepel soha. Ünnepelnek helyettünk azok a huszárok, akik soha ott nem voltak, de akiknek száma legalább ötszörösére nőtt meg húsz esztendő alatt. . . Hát ezért!

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

64.

1924 december első harmadában, a Limanovai dulakodás tizesztendős fordulóján leplezték le Sopronban a limanovai hősi emlékművet. A megrendítő ünnepélynek *Fólba* János tábori-főesperes volt a szónoka, aki megemlékezett többi között a limanovai huszárok lovairól is. Itt hallottam először, hogy a vérengző kézítása előtti éjszakán feltűnően nyugtalanok voltak a hátrahagyott lovak, mintha valami nagy veszedelmet éreztek volna s ezért féltek.

Ettőlfogva több ízben is hallottam, hogy a huszárllovak féltek a háborúban s különösen egy-egy attack előtt. Mivel érdekelt a dolog, mint komoly szakértőhöz, vitéz leveldi *Kozma* Miklóshoz, a Stúdió akkori alelnökéhez, a mai belügyminiszterhez fordultam felvilágosításért. Öexcellenciája köztudomás szerint mint huszártiszt, keményen verekedte végig a nagy háborút. *Kozma* Miklós határozottan megcáfolta ezt a hiedelmet s ugyanakkor egy megható történetet mondott el nekem . . .

A világháború legelső heteiben, amikor lovasaink a délorosz pusztákon csatangoltak még megeresztett kantárszárral, egy attak után nyomaveszett egyik tiszt-bajtársnak, persze a lovával együtt. Azt hitték először, hogy eltévedt és elkalandozott valamerre s ebben a hitben voltak akkor is, amikor egy-két nappal reá újabb attakhoz fejlődtek föl a kozákok ellen. A kürtösök fújni kezdték a rohamjelet, a lovasok zúgni kezdtek lovaik hátán a levegőben . . . Abban a pillanatban egy gazdátlan ló érte el őket, a kürtjeire nyerítve csatlakozott a huszárokhoz s indult attakra ő is, miközben a kengyel táncolt a két oldalán.

Így tudták meg a huszárok, hogy a ló gazdája, a derék tiszt-bajtárs nincsen többé . . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

65.

1914 december 16-án, a gyászos és nyomorult Potiorek-féle szerbiai visszavonulásnál az utóvédhez tartozott utászok közé el talált keveredni valahogyan egy tüzér is. Amikor faggatni kezdtem, melyik ezredhez tartozik, keményen vágta ki:

— Meldige hozzám, a veres bíbicekhez!

— Azt a láncos mindenit, hová?

— Meldige hozzám, a veres bíbicekhez!

Kiderült aztán, hogy a mokány legény a Schwere Haubitz-Divisionhoz tartozott.

(Thomé József közlése, Budapest.)

Mikor kitört a nagy háború, a *Budapesti Hírlap* legfiatalabb munkatársa, úgynevezett Benjáminja voltam, havi háromszáz korona fizetéssel. Amikor július 30-án este érzékeny búcsút vettem a szerkesztőség tagjaitól, mert másnap már indulnom kellett a déltiroli Brixenbe, *Csajthay* Ferenc felelős szerkesztő megnyugtatót a legutolsó pillanatban, hogy havifizetésemet a frontra is utánam fogják küldeni.

És úgy lett!

Augusztus havi járandóságomat még indulásom előtt kiutalta a kiadóhivatal; szeptemberi fizetésemet Ravaruszknánál vettem át a tábori-postától, gránátzuhogás közben; októberi zsoldomat akkor kaptam kézhez, hogy a Szán irányába nyomultunk előre, megpróbálván mégegyszer a katonaszerencsét; midőn a novemberi szerkesztőségi zsoldot kézbesítették, a hideg őszben Krakkó felé hátráltunk . . . S a decemberit?

A decemberi fixfizetésemet már a frontról küldték utánam, a bécsi Rudolphiner-Hausba. Mert keresztül-kasul lövöldözve feküdtem már akkor a Rudolphiner-Hausban . . . Kétségbeesve, reménytelenül.

Annyit még, hogy a pénz föladója minden esetben *Zilahy Dezső* igazgató volt.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Köszájon forgott a fronton a következő üdítő apróság:

Egy közös hadseregbeli magyar kiegészítésű századnak parancsnoka olyan osztrák származású százados volt, aki egyetlen kukkot sem értett magyarul.

Amikor úgy volt, hogy a század először kerül kézítésába, a századparancsnok rövid és lelkes buzdítóbeszédet tartott, németül természetesen. Ott állt mellette a szolgálatvezető-őrmester, aki minden századparancsnoki enunciációt, amely németül hangzott el, magyarra fordítani volt köteles.

A százados német beszéde ez volt:

— Vierte Kompanie! Schwere Gewitterwolken ziehen über unsere Häupter her. Hüllet euch in den Mantel des Ruhmes, denn, der seine Fahne untreu verlässt, den erreicht die Nemesis! Feldwebel Némés, übersetzen Sie das auf ungarisch!

Előlépett erre Nemes szolgálatvezető-őrmester s így fordította magyarra a könnyen érthető németbeszédet:

— Negyedik század! Azt mondja a kapitány úr, hogy eső lesz . . . Takarózzatok hát a köpönyegetekbe, s igyatok rumot, mert aki hűtlenül hagyja el a Fániját, annak velem gyűlik meg a baja! Pihenj!

(Almási Kovachich József dr. közlése, Bácsalmás,)

Bukovinában történt: Kirlibaba és Dornavatra között.

A drótakadályoknál és a külső géppuska-állásokban dolgoztak a pionír-fíúk, mikor a századparancsnok, a munka megtekintése után, megszólítja az egyik altisztet:

— Nem járt kint valaki a parancsnokságtól? A legény elgondolkodik hosszan s aztán keményen vágja ki:

— De igenis! A Pánczél Bálint kegyelmes úr csellengett errefele a kapitány úrral. . .

Pflanzer-Baltinról volt szó természetesen.

(Thomée József közlése, Budapest.)

Az orosz hadszíntéren történt, még Gorlice előtt.

Hadfy Imre, a kassai honvédhadosztály nagyhírű vezetője vacsorára hívta meg tisztikara egyrészét. A legnagyobb volt a hangulat, amikor ellenséges gránát vágott be abba a terembe, melyben a honvédtisztikar vacsorázott . . .

Volt persze menekülés!

Ki ablakon, ki ajtón kapkodott kifelé, a gránát azonban nem robbant fel: csütörtököt mondott.

Egy ember maradt csak sziklaszilárdan a helyén s vacsorázott tovább nyugodtan: *Hadfy* Imre.

Mikor a vendégek visszazárlingóztak egymás után, a tábornok annyit szólt, kissé szemrehányón:

— Uraim! Én úgy tanultam a szülei házban, hogy asztalt vagy a háziasszony vagy a házigazda bont. . .

Senki mukkanni nem mert.

(*Poóh Dezső közlése, Budapest.*)

70.

A III. 2-ik hadtápszászlóalj egyik századának parancsnoka, *Györgyössy Iván* főhadnagy a szerb fronton, 1915 március első napjaiban a Cigányszigetnél magához hívatta *Steiner Jenő* főhadnagy-szakaszparancsnokot:

— Kérlek alássan, úgy látom, hogy a derék szerbek előreszárlingóznak amott, ni! Menj előre s szakaszoddal és akadályozd meg! Ha túlerőben vannak, kérj erősítést. . . Szervusz!

Steiner főhadnagy a parancs szerint előrement, megállapította, hogy egy századnyi szerb áll előtte s erősítést kért. Ugyanakkor pedig úgy rendelkezett, hogy amíg az erősítés megérkezik, biztosítsa magát a szakasz s csináljon fedezéket.

Fedezékásás közben küldönc érkezett a századparancsnoktól, aki két üveg vörösbort és egy cédulát adott át *Steiner* főhadnagynak azzal, hogy *Györgyössy* főhadnagy úr küldi.

A cédulán ez volt:

„Több erősítést nem küldhetek, mert már elfogyott. A szerbeket szorítsd vissza! Györgyössy főhadnagy, szakaszparancsnok.”

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd,)

71.

Lichtenberg Andor dr. főorvoshoz maródivizitre beállított egy civilkocsis s annyi betegségről panaszkodott neki, amennyi elegendő lett volna egy egész kocsiosztagnak. Az orvos azonban egészségesnek találta az öreget.

— Elmehet! — szólt ingerülten. — Semmi baja sincs!

— Legalább kétnapi szolgálatmentességet tessék adni, főorvos úr . . .

— Egy órát se! — idegeskedett *Lichtenberg* dr. — Maga teljesen egészséges!

— Hát legalább tessék beoltani tífusz ellen . . .

— Mikor volt oltva utoljára?

— Vagy két hete.

— Akkor most már azt se lehet!

— Ejnye, ejnye, pedig de kellene az a két kis nap szolgálatmentesség . . .

— Az orvos rászólt az öreg kocsisra:

— Mi a fenét akar maga azzal a két kis nap szolgálatmentességgel?

Mélyet sóhajtott erre az öreg:

— Nem annyira magam végett kéne, főorvos

úr. Se a két napi szolgálatmentesség, se az oltás a tífusz ellen. Mert hála legyek a mennyekben lakozó Istennek, elég egészséges vónék én-magam személyesen, jó órában legyek mondva. Hanem ha tífusz ellen beót a főorvos úr, kijárna nekem kétnapi szolgálatmentesség, ami megint csak nem a magam irányában kellenék, hanem a szegény pára két lovam végett. Mert a szolgálatmentesség alatt kipihennék magokat a szegény párák . . .

Erre aztán a két nap szolgálatmentesség — a két lóra való tekintettel — megadatott az öreg polgári kocsisnak.

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

Hosszas rajvonal-szolgálat után visszavezényeltek a hadtápterületre, ahol a még be nem osztott menetzászlóaljunk szállásozott, mielőtt a rajvonalba kellett volna mennie. Ott azzal pihentem, hogy utó-kiképzést végeztem.

Tizenkét emberem volt evégből, akikkel „iskola”-t kellett tartanom. Köztük volt *Gyökér Buga* András györmegyei öreg dunai halász meg *Szórádi Jóska* bakonyi öreg teknővájó roma, akik egy-termetük miatt egymás mellett álltak s mindketten nagyon „zöldhasú”-ak voltak még. Velük kellett bajlódnom legtöbbit.

Nagy buzgalommal végeztem feladatomat, mintha a világháború sorsa függne tőle.

— Ha megszólítok valakit, a neve előtt azt mondom: „infanteriszt”, ami gyalogost jelent. Akit megszólítok, vigyázzba klappantja a bakancsa két sarkát s azt mondja vissza: „hier”, ami azt jelenti, hogy itt van az illető. Ha azt mondom: „zu mir”, abban az esetben hozzám kell jönni. Ilyenkor három lépésre kell megállni előttem, feszesen tisztelegni s azt mondani: „Befehl, Herr Korporal!”, azaz: „Parancs, tizedes úr!” Megértették?

— Meg.

— Infanteriszt Gyökér!

— Hier!

— Infanteriszt Szórádi!

— Hier!

Kidüllesztett mellel, vigyázzban állt mindakettő.

— Zu mir!

Gyökér Buga András kilépett és felémjött, Szórádi Jóska azonban tétovázva nézett utána, de nem mozdult. Pedig az öreg intett is neki, hogy jöhet bátran, nem lesz semmi baja. De mert akkor sem lépett ki Szórádi Jóska a sorból, az öreg megfordult, odament a moréhoz s megfogta a kezét:

— Gyere csak, szógám, velem és ne félj! Jó ember a káplár úr. . .

Erre aztán Szórádi Jóska is megindult.

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

A nagy háború alatt bizony magamnak is meg kellett szakítanom a még friss ügyvédkedést s a vitéz 11-es honvédekhez vonultam be népfölkelő-önkéntesnek. A második kiképző-századnál hárman voltunk ilyen minőségben, mint falubeliek: jómagam, *Bartha Andor*, aki segédjegyzője volt édesapámnak s azonfelül *Berger Miksa*, a kocsmárosék könyvelőfia.

Abban a kiváló szerencsében részesültem, hogy kiképző-altisztünk *Nagy Jóska* szakaszvezető volt, polgári életben falunk érdemes kisbírája. így hát kivételes bánásmódban volt részem, melynek maradványát én is támogattam naponkint egy-két fröccs erejéig. A fröccsöket *Nagy Jóska* itta meg természetesen.

Egy alkalommal nagyon-nagyon elégedetlen volt *Nagy Jóska* az önkéntes-szakasz teljesítményével. Ki is tört végül:

— Önkéntes-osztag, vigyázz! . . . Morgás nincs! Velem nem lehet egálban játszani! Az egész társaság egy sakterbanda! . . . Kivéve az öreget... — s itt felém mutatott.

Kisvártatva hozzáfűzte még:

— . . . no, meg *Bartha* segédjegyző urat!

Berger Maxi sűrűn nyújtogatta nyakát a második sorban, reménykedvén, hogy őt is csak észreveszi egyszer a szakaszvezető úr. *Nagy Jóska* azonban rákiáltott:

— Berger önkéntes pedig ne ágaskoggyék! Mert őtet nem dukál észrevenni!

(Keéky István dr. közlése, Nyíregyháza.)

74.

Kevesen emlékeznek már reá bizonytal, hogy Gyóni Géza „Lengyel mezőkön — Tábortűz mellett” című kötete tízezer példányban fogyott el a Przemyslbe zárt magyar katonák között s hogy e kötet tiszta jövedelmét a megnyomorodott katonák özvegyeinek és árváinak szánta a költő.

E kötetnek egyetlenegy példánya repülővel került ki a várból, melyet nagy pártfogójának, Rákosi Jenőnek ajánlott és küldött ki a várból Gyóni Géza. Volt abban a kötetben, az első oldalon, négy kéziratosa a költőnek. Így hangzott:

*Reménykedő magyaroknak
Küldöm át a légen,
Reménykedő magyarokkal
A jó Isten légyen!*

Ő már akkor tudta, amit idehaza nem is sejtett senki, hogy közeledik Przemysl vége. Nem is látta viszont többé Magyarországot. . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Az első háborús tavaszra nyílt az idő: 1915 április hava volt.

Livnói *Hadfy* Imre, az „Előre!” néven becézett híres 39-ik honvédhadosztály még híresebb generálisa előtt egy ijedtképzű tartalékos hadnagy defilírozott az újonnan érkezett pótlással. A díszmenet végén a hadnagy is megjelent a tiszt megbeszélésén, hogy a kemény tábormoktól átvegye a dicséretet.

Hanem másként lett!

Hadfy Imre végignézett a remegő fiatal tisztnek s annyit mondott mélységes meggyőződéssel:

— Hadnagy úr olyan jó katonának, mint törülközőnek — a sündisznó!

(Poók Dezső közlése, Budapest.)

Balogh János máramarosszigeti középiskolai tanár egyévi önkéntesnek vonulván be, ugyanabba az iskolába került, ahol a fia, ifj. *Balogh* János volt az oktatótiszt. Tereptanról és térképészetről tartott előadást. Egy alkalommal felszólította az édesapját:

— Önkéntes Balogh!

— Parancs! — pattant vigyázzba az öreg.

A tiszt úr megadta a „föltevés”-t:

— A lövegállásban egy erdőt meg egy tornyot lát jobbkézzről . . . Melyiket fogja kijelölni segédjelül?

Balogh önkéntes, aki valószínűen úgy gondolkozott, hogy — katonai szempontból — mégis többet ér az erdő, mert legalább biztos fedezékül szolgálhat, az erdőt választotta természetszerűen.

A hadnagy úr ránézett önkéntes-apjára s nyugodtan klasszifikált:

— Tereptan „4”-es!

(*Viola Jenő közlése, Duna földvár.*)

77.

Bagó Berci 5-ös közhuszárt járőrbe küldték azzal, hogy a muszka generális nadrágja nélkül ne merjen visszatérni.

Ezzel a huszárral teméntelen baj volt a századnál: szakadatlan csíny tevésai miatt egyetlen bajtársának sem volt biztonságban a dohánykészlete, Mindent elpipált, ami csak a kezeügyébe került. — Most legalább megtanítom! — gondolta magában *Beleznay* főhadnagy, aki kiküldte a járőrt.

Elmúlt az éjszaka s reggel szabályszerűen jelentkezett a bevonult járőr vezetője:

— Főhadnagy úr, alázatosan jelentem, egy parancsnok és tizenkét ember bevonult!

— Hát *Bagó* Berci! — lepődött meg a főhadnagy. Az őrmester elmagyarázta erre röviden, hogy az orosz állások közelében jártak, amikor nyoma veszett valahogyan *Bagó* Bercinek s azóta nem is került elő.

Beleznay főhadnagy törni kezdte ekkor a fejét, hogy jelentse-e a dolgot, avagy várjon-e egyelőre, amikor — úgy déltájt — szabályszerűen lejelentkezett Bagó Berci közhuszár.

— Hát te hol kószáltál? — ripakodott rá a főhadnagy.

— Alázatosan jelentem, elhoztam a muszka generális nadrágját!

— Mi-i-it? — kiabált Beleznay. — Hol van itt egyáltalán muszka? Hol van itt generális?

Bagó Berci erre szó nélkül rakosgatni kezdte ki felé a hátizsákját s egész csomó orosz holmi közül váratlanul egy remek orosz tisztí nadrág került elő.

S szerényen fűzte hozzá:

– Az is körülbelül olyan termetű lehetett, mint főhadnagy úr, hát elhoztam. Gondoltam, jó lesz főhadnagy úrnak . . .

(Viola Jenő közlése, Duna földvár.)

Irtózatosszerű szuronyrohamok előzték meg a gorlicsei áttörést. De nem ment, sehogysem ment!

Gorlicénél tudvalevően éppen a Kassa-menti honvédek álltak, akiknek vezénylő-generálisa éppen *Hadfy Imre* gyalogsági tábornok, ez a sziklaember volt. Amikor látta, hogy így nem boldogul, először a muníciót vonatta be az egész honvédhadosztálytól...

Nem volt elég!

Ekkor a fegyver závarzatát vétette el valamennyi honvédtől, csak a szuronyukat hagyta meg.

Így is hiába minden erőfeszítés!

Ekkor új parancsot adott ki Hadfy Imre:

— Magam fogom vezetni a szuronyrohamot!

A hadosztály erre már áttörte az oroszok hármas védővonalát. S utána egy olyan négyhónapos diadalmenet következett, aminőt nem látott az emberiség, mióta világ a világ!

(Poók Dezső közlése, Budapest.)

79.

Annál az újságnál, melynek a háború éveiben munkatársa voltam, 1915 május 3-án reggel ezekkel a szavakkal végződött az északi hadszíntér eseményeit taglaló bevezető cikk:

„Az északi hadszíntéren mától kezdve hónapokon át ne várjunk semmi különösebb eseményt!”

S ugyanaznap délben *Tisza* István gróf miniszterelnök bejelentette a képviselőházban, hogy az északi hadszíntéren sorsdöntő események indultak meg. Az előző nap hajnalán ugyanis Gorlice mellett kassai honvédek s Tarnov mellett császárvadászok példátlan szuronyrohamok után áttörtek az oroszok hármas védővonalán s a foglyok és a hadizsákmány tömege máris beláthatatlan . . .

— Isten velünk van! — fejezte be szavait *Tisza*.

És attólfogva, mint emlékszünk reá mindnyájan, négy hónapon át oly mámoros lendületben törtek előre a monarchia és a szövetséges Németország katonái, hogy nem álltak meg, csak Breszlitovszknál. Valamikor Szent István napja után. Hanem akkorra őszi ködök kezdtek megmutatkozni az orosz síkság szélén.

Annyit még, hogy az illető munkatárs, aki bejelentette, hogy az északi hadszíntéren május elejétől számítva semmiféle esemény nem fog végbemenni, a gorlicei vérengző áttörés első hírére sürgős szabadságot kért és csak akkor jelentkezett ismét, mikor vége lett a világraszóló diadalmenetnek.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

80.

Tisztiszolgám: *Tüttő* József családos kisbirtokos-ember volt, aki 1914 november 22-én került hozzám, mivel elődje hősi halált halt. A hosszas galíciai és lengyelországi hányódások s a szörnyű hideg kárpáti harcok után május 3-ik napján első szabadságomra mehettem végül. Kilenc kemény hónap után két hétig ember lehettem tehát, fűrödhettem és ágyban aludhattam.

Tüttő József is velem jött persze az én szabadságom tartamára hazaengedtem, örülve neki, hogy annyi idő után viszontláthatja övét.

Jóleső érzéssel néztem rá:

— Aztán örül-e, hogy hazamehet feleségéhez és kisgyerekeihez?

Megelégedetten mondta:

— Örülök bizony... Mert nagyon szeretném látni már — a kis bornyút!

(*Vitéz Lenky Jenő közlése, Sopron.*)

81.

Az olasz hadüzenetet megelőzőtt hetekben hadvezetőségünk szorgalmasan üritgette már az Isonzóvidéki községek polgári lakosságát. Az én dunántúli falum is kapott belőlük egy negyven-ötven főnyi transzportot. Szívesen fogadta őket a falu, mindössze annyi volt a baj, hogy az égvilágon senki sem tudott velük beszélni, egy kukkot sem. Még a plébános úr sem, pedig az verzátus volt a deák nyelvben is.

Szerencsére eszébejutott a kisbírónak, hogy megvan még az öreg *Huszár* bácsi, aki az ötvenhatvanas években vívott ádáz csatákat és ütközeteket a taliánnal Custozánál és Solferinónál s Bolognában sokáig állomásozott az ezredével, miközben felfelsóhajtott távoli hazája után ... Le kell hívni az öreget, igaz, hogy siket már, de beszélni csak tud még valamit talián nyelven: épp eleget eldicsekedett vele disznótorok alkalmával. Elő is teremtették az öreget hamarosan és hozták nagy gaudiummal.

Megállt Huszár bácsi az olaszok előtt, hátratette a kezét s mély figyelem közt kezdett odahallgatni

a pergő talián beszédre. Még a pipája is kialudt azonközben. De csak nem szólt vissza egy árva szót sem. Mikor aztán a falusiak megnyaggatták az öreget, hogy vigye dűlőre a sok szóbeszédet, ingerülten fordult el s foghegyről vetette oda:

— Fene esne a dogotokba! . . . Iszen értem én minden szavukat, csak visszabeszélni nem tudok nekik!

S ugyanakkor eldohogott a veterán, hogy a gádor árnyékában tovább elmélkedjék a világ folyásáról. Merthogy más üdők járnak mostanában, mint ötven-hatvan esztendőknél előtte.

(Udvary János közlése, Budapest.)

82.

1915 május 17-én megsebesültem Galíciában, az Osztrov mellett lefolyt ütközetben. Sztary-Szamborba vittek kocsival. Mivel zsúfolva volt valamennyi kórház, tábori ágyra fektetve letettek a gyalogjáróra s ott aztán várni kezdtem, amíg történik valami.

A tavaszi fuvalom enyhén borzolgatta a Kárpátokban megnőtt bozontos szakállamat, éppen olyan enyhén, akárcsak az út közepén csoportot vert sztary-szambori zsidókét. Az egyik pájesszos szomszéd el is küldte hozzám kisfiát, aki fölémhajolva azt kérdezte:

— Herr! Wie heissen Sie?

— Parragh-Horváth, – feleltem sebeimben kínlódva.

A gyerek suttogva mondta:

— Danke sehr. Also: Baruch-Horváth . . .

A „Baruch-Horváth” feltételezett mivoltomat erősen támogatta lengő szakállam is . . .

Egy-két perc múlva a pájeszos kisfiú lábujj-hegyen lopakodott vissza s félkilós barheszt tett le a hasamra. Mákos-fonatos kalácsot értvén barhesz alatt.

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

83.

A gorlicei áttöréstől kellemetlenül meglepett oroszok május elején, a Dnyeszter vonalból, kemény ellentámadást indítottak a Pflanzler-Baltin hadserege ellen. S május közepéig sikerült is a túlnyomórészt menetalakulatokból megszervezett hadsereget a Pruth vonala mögé visszaszorítani.

Május 15-én este a Pruth mögött állásokon dolgozó csapatok parancsot kaptak, hogy éjjel vegyék kézbe a folyótól északra elnyúlt magaslatokat. . . A 11-ik honvédgyalozezred, Mészöly Géza százados parancsnokságával, a Cепенasola-magaslat ellen támadott. Nem sikerült! Másnap délutánig öt rohamot hajtott végre a jobbára idősebb népfelkelőkből és fiatal újoncokból állt zászlóalj . . .

Az egyik ilyen roham alkalmával egy csupasz-képű, vékonydongájú honvédlegényke vágatott köz-

vétlenül mellettem. Előre, mint a szél! . . . Amikor két lépésre értünk a frissen kilapátolt orosz árokhoz, váratlanul felpattant egy nagykucsmájú, öles muszka és — míg puskáját baljában tartotta, — jobbkezeivel megkapta mellen az én kis honvédeimet.

Eltartotta magától, megnézte jól s aztán csendes fitymálással és szó nélkül, hátralódította az akkor már előretört orosz tartalék emberei közé . . .

Úgy látszik, gyerekek tartotta még a vékony kis honvédet.

(ti—y P—l közlése, Debrecen.)

84.

A gorlicei áttörés után, 1915 május végén a 48-ik közös gyalogezredet a szomszédos hadosztályhoz rendelték ki tartaléknak. Így aztán Szambortól nem messze, közel a Dnyeszterhez, egy Brzegi nevű falucskában pihenhetünk néhány napig.

Mindezekhez tudni kell, hogy a lakosság szintén volt s hogy a falutól északra széles, mocsaras sáv nyúlt el s ezen a mocsaras sávon túl húzódott el saját csapataink vonala. Nos, május 28-án este, amikor nyugodtan vacsoráztunk a tartalékban, az a váratlan parancs jött, hogy a 11-ik és 12-ik század fogdossa össze azokat az orosz katonákat, akik köztünk és saját frontunk között, a mocsárban bújtak meg fegyveresen és csak az éj leple alatt mernek elővakodni . . .

El is indult a két század a *Potier* főhadnagy meg a magam vezetése alatt. Koromsötét volt a világ, sehol fényjel, sehol égő tűzhely, az ablakok sátorlapokkal voltak letakarva, hogy ellenséges repülők ne tudjanak tájékozódni. Körülbelül egy óráig ténfereg-tünk a mocsár szélén, de ellenséges katonát sehol sem találtunk. Hanem . . .

Hanem ugyanakkor csodák-csodájára fényjeleket láttunk a falu felől abba az irányba, merre az ellenséges frontnak kellett rejtőznie valahol. . .

— Orosz kémek a hátunk megett — mondogatták a katonák ingerülten.

S úgy is volt! A fényjelek nem álltak meg, hanem szüntelenül jeleztek rövid és hosszú jelzéseikkel, Morse-jelek voltak! Miután ezt határozottan megállapítottuk, egy szakasz embert küldtünk ki a fényforrás irányába, hogy füleljék le a kémeket . . . Szorongó figyelés közben elmúlt vagy tíz perc s akkor váratlanul kialudt a fény és nem lobbant fel többé. Újabb tíz perc múlva visszajöttek a kiküldött katonák s elmondták, hogy saját ezredtörzsünk szálláshelyén lobogott a tűz a tűzhelyen s a tűz előtt sürgő-forgó katonák okozták a Morse-jeleket. . .

Mit tehattünk volna? Szívtunk egyet a fogunkon s hallgattunk. Tehát olyan éjszakán, amikor szigorúan tilos volt a legkisebb fény is, épp ezredtörzsünk helyén lobogtak vígan a lángok . . .

(Vitéz Lenky Jenő közlése, Sopron,)

Heteken át gyakorlatozott már a menetalakulat esőtlen, végevárhatatlan időben, A gyakorlatozás közt lévő szünetekben egyébről sem folyt a szó, csak arról, hogy odahaza minden termény kisül a forróság miatt.

Elkövetkezett az a nap is, melyen a menetnek a harctérre kellett indulnia. Rekkenő melegben, teljes felszereléssel állt a menet. Minden emberről szakadt a verejték.

Az ezredparancsnok a szokásos formaságok közt búcsúztatta a legénységet:

— Eddig tiszta, derűit, napfényes volt fölöttünk az ég . . .

— Nagyon is nagy volt a szárazság—dünnyögte a foga közt egy Balaton mellé való legény.

— ... de most felhők gyülekeznek hazánk egén — folytatta messzireható hangon az ezredes.

Felsóhajtott a baka:

— Hálaisten! Akkor eső is lesz tán . . .

(P. Horváth Sándor közlése, Budapest.)

Mocsár Jóska meg *Kukori* Gyuri be voltak már osztva egy indulásrakész menetszázadba, Jászberényben. Már levetették a kiképzésnél viselt „vacak”-ot

s ott pompázott rajtuk a magazinból frissen kikerült mondur.

A két nagyszerű kolléga a menetindulás előtt persze kereket oldott. De mert nem lévén hivatásos geográfusok, sem világutazók, Jászberényből a nyíri homok helyett valahová Pusztaszer környékére kódorogtak el. Ott fogták meg őket a kakastollasok.

Menetindulás előtt még ki kellett őket hallgatni s nekem jutott a ténymegállapítás feladata. Végignézttem Mocsár Jóskán:

— Nem szégyellitek magatokat, Jóska? Csúfságot hoztatok a falunkra! Tőlünk még nem szökött meg soha senki s épp nektek kellett beléésni a gyalázatba?

Jóska ijedt mosollyal igyekezett kivágni magát:

— Hejháj, nem akartunk mink megsekni, tekintetes úr, mink csak est a sép ruhát akartuk megmutatni otthon ázs asszonyoknak . . . Hagy biskélkedtek vóna!

(Keéky István dr. közlése, Nyíregyháza.)

1915 június havában, Úrnapja előtti napon azt a kellemes parancsot kaptuk, hogy az Isonzó partján fekvő Sveta Mária nevű hegyet hagyjuk oda szépen kiépített állásainkkal együtt. *Bosits* százados, egyben zászlóaljparancsnok szigorú rendeletben adta ki, hogy este, ha a zászlóalj feláll a Tolmein felé vezető úton

semmi világítást, tehát zseblámpát, gyufát használni nem szabad, dohányozni legkevésbé. E szigorú rendelkezés ellenőrzésére bennünket, a zászlóaljnál szolgálatot teljesítő öt csendőrt egyénileg tett felelőssé.

Így kerültem ki én a 7-ik és 8-ik század balszárnyára felvigyázó-csendőrnek.

Az indulásra kitűzött időben menetkészen állt a zászlóalj, lélekzetfojtó csöndben lesve a vezényszót az indulásra. Magam is türelmetlenül jártam föl és alá a koromsötétben, amikor . . .

Amikor elállt a szívverésem!

Észrevettem ugyanis, hogy időközben kivált valaki a sorból s nyugodtan cigarettázott oldalvást.

Vérbefult szemmel ugrottam feléje:

— Ki mer itt cigarettázni?

De mert senki sem válaszolt, szuronyommal a megátalkodott alak felé dőfem a sötétben.

Hanem meglepetés ért . . .

Szuronyom ugyanis egy fatönkön koppant meg s ugyanabban a pillanatban egy szentjános-bogárka röppent fel az orrom előtt.

(Olvashatatlan aláírás, Párád.)

Az 1915-ös nyárelőn, mint lábbadozó önkéntes-alvadász fölkerestem Veres Pálné-utcai lakásán *Sághy Gyula* egyetemi professzort, az ifjúság kedves „*Sághy papá*”-ját, akinek 1910 ősztől 1911 őszeig magán-

titkárja voltam s verte ezért minden hó elsején 10, azaz tíz korona a markomat.

Mint frontkatonát nagyon-nagyon szívesen fogadott az öregúr. Kikérdezett alaposan, meghatottan szorongatta a kezemet s agybafebe dicsért. . .

Végül azt kérdeztem tőle, teljes tisztelettel:

— Mit gondol, méltóságos uram, úgyis mint országgyűlési képviselő: mikor lesz vége ennek a háborúnak?

Sághy papa, aki — úgy emlékszem rá — valami alparancsnok volt a polgárőrök alakulatában, nyomban válaszolt:

— Megmondom, öcsémuram! . . . Régi hazánk határait mindenekelőtt kiterjesztjük a Nagy Lajos-féle határokig, jelesül: az Adriai-, a Fekete- és a Balti-tengerig . . . Előbb nem dugjuk hüvelybe kardunkat!

Riadtan menekültem az öregúrtól. . . Mertha öregek voltak is, ám annál vehemensebb militaristák . . . Ezt el kell ismerni róluk!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Révész zászlós hazatért a harctérről. Tisztiszolgájával együtt bevonult a káderhez, melyet csak nemrég helyeztek át Brassóból Prágába. A cs. és kir. 2-ik gyalogezredről van szó.

A puccer — székely atyafi — nem igen látott

még nagyvárost s most szájtátva bámulja a sok fényességet. Megérkeznek a szállodába s emberünk csak lábujjhegyen mer a benyíló-csarnok padozatára lépni, nehogy eltörjék — az üveg.

Beszállnak a liftbe. A székely visszahőköl:

— Ejjsze, kimenyek én innét, nem férünk el ketten. Fene kicsi szoba jutott a Féndrik úrnak . . .

Megindul a lift, izzadni kezd a kutyamosó, de késő már szabadulni.

Felérnek az emeletre, kiszállnak. A puccer körülnézi a liftet, szemléli ide-oda s gyanakodva kérdi:

— Ugyan mán, Féndrik úr: a trépeken jött-e fel ez az ördögös masina?

A szobából telefonál a gazdája s mivelhogy senkit sem lát a derék puccer, megcsóválja a fejét:

— Kivel beszél a Féndrik úr? Nincs senki idebé. Visszafelelnek a telefonból s most már meg nem állhatja a székely, hogy be ne kukkantson az ágy alá, a szekrény mögé. Senkit nem talál, de azért megálapítja:

— Mégescsak van valaki a szobába, de jól elbűt a gyalázatos!

(Elekes Dezső közlése, Budapest.)

Sokan azt hiszik, hogy voltak eredeti háborús nótáink is. Ez azonban tévedés!

Háborús-nótának hiszik például a „Hideg szél

fúj, édesanyám ...” kezdetű halhatatlan-szép dalt. Hát nem egészen úgy van, mert az a nótánk megvolt már 1914 előtt, csak hihetetlen alkalomszerűségével lett belőle háborús-nóta.

Sok-sok esztendő kell hozzá, amire egy dal véglegesen kialakul. — Ügy csinálódik a nóta, mint a fecskefészek — mondta nekem egy ízben *Rákosi Jenő*. Ő pedig értett hozzá valamit! Egyetlenegy nótáról tudom határozottan, hogy háborús eredetű: menete balladás, dallama lesújtó. így hangzik ez a négy sor:

*Ferenc József nyerges paripája
Ágaskodva indul a csatéba,
Ferenc József sírva néz a földre . . .
Lova lába térdig jár a vérbe.*

Fejemben kísért egy másik dal is, melyről az a gyanúm, hogy eredeti háborús-nóta lehet. így kezdődött:

*Két hegy között kisütött a holdvilág,
Ferenc József ott nyergeli a lovát...*

A többit nem tudom már.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

91.

1915 nyarán jött divatba a pergőtűz, amelynek viszonzásával mi, úgysis, mint lovagias nemzet, nem sokáig vártunk. Csakhogy ebben az istenítéletben nem egy-két ágyúcső mondta fel a szolgálatot. . .

A harmadik isonzói csata előrevetette már az árnyékát s hat ágyúja hiányzott már az ezrednek. Egyik estén, mikor San Martinóból Coticibe jöttem le, az ezredparancsnok engemet rendelt hátra, hogy hat új ágyút hozzak el a hadsereg javítóműhelyéből.

— Sürgős! Nagyon sürgős! — tette hozzá a parancsnok.

Hajnalban indultam s éjjel már ott ereszkedtem lefelé a Valloné-völgybe, az opachiasellai szerpentinén. Nappal sorompó zárta el az utat s tábori csendőr vigyázott, hogy senki ne közlekedjék rajta. Mert az olasz halálos pontossággal lőtte be magát az útra.

Sötét volt az éjszaka. Felülről három-négy tele lőszeroszlop s magam igyekeztem a völgybe, alulról üres oszlopok és sebesültszállító-kocsik mentek Kostanjevicára . . . Összeakadtunk: se előre, se hátra. Ordítózásban sem volt hiány: „links halten”, „na lévő!”, „balra a zanyád, csues!”

Mi azonban rendületlenül álltunk.

Váratlanul csak lámpát gyújt valaki s néhány pillanattal reá remek találatú srapnel-sortűz robbant felettünk. Mélységes csönd utána, megint sötét lesz s akkor — mint egy energikus vezényszóra — gyors rendben megindul a kocsisor föl és le.

Az üteg végében lovagolt káplárom, aki népfölkelő huszártizedes volt azelőtt, megszólalt erre nyugodtan:

— Mindig mondtam: links halten mid. weiter-dienen!

(*F. M. közlése, Budapest.*)

1915-ben történt a Karszton, a Görz-szakasz előtt.

A 17-ik népfelkelő-gyalogezred egésznap szörnyű, menetelés után későn megpihent végűi. De nem-csupán megpihent, hanem — kárpótlásul — vacsorát is kapott minden katona.

Nem messze tőlem kebelezte a vacsorát egy ke-rekképű, igen megéhezett falusi legény. Ahogy vég-zett volna az evéssel, felsóhajtott úgy magában, a maga számára:

— Én nem tudom, hogyha már igen okos em-berek kitalálták az ismétlő-ágyút meg az ismétlő-puskát, mért nem tanálják ki mán eccer az ismétlő-csajkát is?

(G. S. közlése, Budapest.)

Ezredem, a magyar királyi 4-ik honvódhuszár-ezred, 1915 szeptember végén a Volhinia szélén lévő Szokul városkába érkezett. Több tisztársammal együtt a helybeli kocsmá ivójába kvartélyozták be egy éjszakára.

Legényem, alighogy megérkeztünk, nyomban szemet vetett az ivó és a lakószoba közti ajtóban fityegő bundára, melyet jogos tulajdonosa, a kocsmáros ott felejtett véletlenül. Elöttem sem titkolta valami túlságosan, hogy el szeretné emelni. Másnap

reggel mi a gyülekező-helyre siettünk, a tisztiszolgák viszont — a bunda társaságában — visszamaradtak csomagolás végett. Közvetlenül indulás előtt jelentkezett nálam a legényem s magából kikelten tört ki;

— Kadét úr, kérem, az a betyár zsidó ellopta ám a bundámat!

Mert a sajátjának tekintette már.

(*Abaffy Miklós dr. közlése, Budapest.*)

94.

És most egy kis magánügy! . . . Megvallom, ez a kis hiúságom némi szívemhez közelálló harctéri gyöngesség . . .

Számomra rég megszűnt a front, kilenc hónapja feküdtem már kórházban, mint súlyos sebesült, amikor 1915 október 7-i keltezéssel — *Petrovay* László főhadnagy-századparancsnokom közbelépésére — a nagyezüst-éremre szóló következő kitüntetési-javaslatot terjesztették fel rólam:

„A szeptember 14-től december 5-ig terjedő időszakban az ezrednél volt. Gyakran jelentkezett önként járőrszolgálatra s fontos jelentéseket hozott az ellenségről.

Személyes bátorsága az egész század előtt ismert volt. November végén a maszкови ütközetben, mialatt raját rohamra vitte egy géppuska ellen, nagyon súlyosan megsebesült és mint rokkant mind a mai napig kórházi ápolásban van.

A kitüntetési-javaslatban csak az időpontot illetően van némi tévedés. Én ugyanis 1914 szeptember 8-tól november 23-ig harcoltam a m. kir. 11-ik honvédgyalozezred kötelékében.

A nagyezüstre terjesztettek föl: a kisezüstöt kaptam meg.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

95.

A háborús olasz front ellenséges repülőtevékenysége érdekes esetekben bővelkedett.

Mi, magyarok és osztrákok, halálos-komolyán vettük az ellenséggel való érintkezéseinket, az angolok azonban sokszor túltették magukat merev utasításikon és ha úgy hozta a szükség, bizony függetlenítték magukat — a sportszerűség jegyében.

Ez különben kiderült egy angol tiszt lelövetésénél, amikor saját repülőterünkön ereszkedett le. Tudniillik életre-halálra szóló harcot vívott a mi vadászszázad-parancsnokunkkal, *Linke* főhadnaggyal, aki szétlötte az angol géppuskáját. Időközben *Linke* is ellötte összes töltényeit s ettőlfogva arra irányult csak a harc, mint tudnák egymást lenyomni a földre? Ekkor két új vadászgépünk indult el a földről. Nyomban tűz alá vették az angolt, aki a tűz elől lefelé menekült s így szállt le a mi repülőterünkön.

Megkérdeztük, mért szállt le még működő motorral? Legnagyobb csodálkozásunkra azt felelte,

hogy akkor, amikor ellenfele szétlőtte a géppuskáját, már megszűnt minden ellenségeskedés s mivel ő képtelen volt védekezni, semmi értelme nem maradt többé, hogy áldozatul dobja magát a két újból-induló vadászrepülőgépnak . . . Mivel pedig kilátástalan volt minden menekülési kísérlet, nem maradt hátra egyéb, mint leereszkedni a repülőtérré.

(Fehrenteil I. lovag közlése, Budapest.)

96.

1915 októberében az Ikva-fronton volt állásban a 29-ik honvédegyalozred. A tartalékban elhelyezett csapatok üres idejüket arra használták fel, hogy hatalmas készleteket gyűjtöttek össze télire a ritkaság volhiniai krumpliból.

Így történt nálunk is.

A honvédek hatalmas vermet ástak s miután a vermet teletöltötték krumplival, sír formájára hantolták fel az egészet, még fejfát is helyeztek az egyik végébe, ezzel a felírással:

„Itt nyugszik Tar István 29-es közhonvéd.”
Így aztán bizonyos volt, hogy senki nem bántotta a krumplit, mert mindenkinek szent hite volt. hogy hősi halott nyugszik a kereszt alatt.

(Nagy MiMós dr. közlése. Budapest.)

1915 október 12-én és 13-án nagy csata dűlt a 65-ik közös gyalogezred és a kubáni kozákok között. A kozákok gyalogosított osztagai Beremyani és Burakovka között támadtak szüntelenül, a Sztripa-fronton.

Egy cseh ezred a bucsacsi frontrészen a főállásokba engedte be az oroszokat s e miatt a jobbszárny szélén állott 65-ik gyalogezrednek ellentámadást kellett intézni a vele szemben felvonult orosz túlerő ellen. A támadás sikerült: három ellenséges álláson keresztül tört előre a 65-ös ezred, mire az oroszok Bucsacs alól — a bekerítés elhárítására — kénytelenek voltak nagy erőket dobni a burakovkai frontra. Ez a többszörös túlerő aztán bekerítette a fedezetlenül állt jobbszárnyat s október 13-án mi is hadifogságba kerültünk.

Kievbe vittek, Podólián keresztül s Darnica nevű faluban egy orosz generális tartott felettünk szemlét.

Meglátta köztünk a csinos és fiatal *Mackóid* Guszti tényleges hadnagyot s megkérdezte tőle:

— Aztán volt-e már a fronton?

Machold Guszti meglepetve válaszolt:

— Hisz ott estem fogságba, kérem . . .

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

Az oroszok az orenburgi fogolytáborba vittek bennünket az 1915-i esztendő október havában.

Van ott kívül a városon, az Ural folyón túl, az ázsiai oldalon egy régi erődítmény, mely a régi városok biztonságát szolgálta. Nagy négyszögű udvart fognak be az erőd épületei: egy-egy oldala megvan hatszáz méter. Az épületekben „loská”-k, azaz páholyok vannak.

Ezekben a loskákban helyeztek el bennünket. Abban a loskában, amelyikben magam is voltam öt társammal, valamikor Tárász Sevcsenkó ukrán szabadságköltő volt bezárva. Régen, igen régen . . .

Lassan-lassan azonban barakkokat építettek az oroszok s azokban helyezték el a hadifogoly-tiszteket: Rövid néhány hét alatt összegyűjtöttek ott valami hatszáz tisztet. Legtöbb volt az osztrák és a magyar tiszt, kevesebb a német birodalmi. A tábor őrségének parancsnoka egy Szimjenov nevű öreg altiszt volt: a polgári életben kántor, valahol Fehéroroszországban. Pénzért sok-mindent elnézett.

A tisztak közül sokan foglalkoztak szökési tervekkel s egy *Kari* Lajos nevű magyar hadnagy, szövetkezve *Klingmüller* germán főhadnaggal és von *Bülow* hadnaggal, odébb is állt a táborból egy szép napon. Minthogy a hiányt nem lehetett titkolni sokáig, a sztarsi (őrségparancsnok) jelentette a dolgot, mire egy kozákgenerális jött megvizsgálni a tábor.

Kegyetlen hóvihar volt, amikor felsorakoztunk a tábor udvarán, hogy megszámloljanak bennünket. De jött is már a nagy hasú tábornok s kíséretében valami negyven kozák. A sztarsi előzékeny akart lenni s ezért így vezényelt:

Kérem szépen hadifogoly-tiszt urak . . .

Ezt még halk hangon mondotta. Ám ugyanakkor a generális felé fordulva, elfúlva ordított:

— Szmirrrrno! (Vigyázz!)

A generális barátságosan szólt a sztarsihoz:

— Jól van, fiam, nagyon jól. . . De most megszámoljuk a tiszteket: megvannak-e mind?

Megkezdődött hát a számolás, de nagyon gyatrán ment. A szörnyű, hidegben összevissza ugráltunk, mivel nagyon fáztunk. Olyan is volt az az össze-számlálás: mindig más eredménnyel végződött. Egyszer tízzel volt kevesebb, másszor négygyel, mintsem kellett volna. Akkor eredeti módszert eszelt ki az öreg: Minden tizedik tiszt mellé egy kozákot állított oda. Akkor meg negyvennel több jött ki . . .

Végül ingerülten fakadt ki a generális:

— Ördög vigye el ezeket a hadifogoly-tiszteket, hiszen többen vannak itt, mint kéne!

Búsan legyintett rá, lórevetette magát keservesen és kozákjai élén elvágtatott. Nem is láttuk azután.

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

A volt cs. és kir. 44-ik gyalogezred Szapanov mellett „feküdt” állásban 1915 november elején. Lehettek úgy száz-százhusz lépésre az oroszról.

A vonal elé — negyven-ötven lépésnyire —

még tábori-őrsöt is állítottak. Ugyanez volt a helyzet az oroszoknál is.

Ez a két előretolt állás olyan közelesett egymáshoz, hogy nappal át lehetett látni egyikből a másikba, éjszaka pedig hallani lehetett a kulacs-csörgést. A szembenállt ellenfelek szóval mindent tudtak egymásról.

Éppen *Szegedy* József káplár volt tábori-őrön (ma Szekszárd város pénztári-ellenőre), s őrségre egy cigánybakát vezetett föl, névszerint *Rácz* Andrást.

Setét volt. Mély csend volt. A cigány félt.

— Nem javallom, káplár úr — kezdte a válás pillanatában — hogy itt maradják ebbe a nagy közelségbe . . .

Szegedy József káplár meglepődött:

— Miért, more?

— Teccik tudni, nagyon kehegős vágyok s árrul megtuggyák ázs oroszok. hogy itt magyarok vannak . . .

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd,)

Az 1915-ik esztendő decemberében a Szurmay-csoporthoz tartozott 29. honvédgyalozezred hadseregtartalékba került, a vele egy kötelékben harcolt többi ezreddel együtt.

Csikorgó hidegben mentünk vissza a front mögé, legalább negyven kilométernyire Dubno tájékán. A

bakák persze magukkal vitték a raj kályhákat is. Századunk mellett éppen egy vezérkari tiszt lovagolt el s közben az egyik katona hátán észrevette a rajkályhát. Odszólt neki jószívvel:

— Aztán melegít-e a rajkályha, fiam?

— Igenis, jelentem alássan — válaszolt egyszerűen a baka — melegít, amikor viszem.

(Nagy Miklós dr. közlése. Budapest,)

101.

Ha már háborús versekről van szó, iktassuk ide, hogy a legdélibb katona-költeményt *Barcsay-Fehér Géza* íróársam költötte. Címe: „6-os honvéd dala” s öt szakaszból áll összesen. Itt közöljük a két első s a negyedik szakaszát:

*Ne kíméld az ellenségei.
Az se kímélt soha léged!
Szemért szemet, fogért fogat:
Ez az ősi parancsolat!*

*Bajtársaink piros vére
Kiömlött a csatatérre,
Belefolyt az anyaföldbe,
Onnan kiált: Öld le, öld le!*

*Rajta! Rontsunk az oroszra.
Fel puskára, fel fokosra!*

*Hej, Toporoutz, hej, Raránce.
Ti láttátok, milyen tánc e!*

Az utolsó szakasz utalásából nyilvánvaló, hogy a vers 1916 január elején kelhetett életre, amikor — honvédeink ráunván a szuronyra — fokossal vetették magukat az ellenségre Rarance és Toporovitz határában.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

102.

Három nevezetes sajátsága volt Nagy Lajos világháborús ezredesnek: bátor volt, goromba volt és talpig katona volt.

A 44-es „rosseb”,-bakáktól került a marosszéki-nyárádszéki gyalogezredhez parancsnoknak. Addig sohasem látott még erdélyi cigányt. Az erdélyi cigány tudvalevően feketébb a régi Magyarország össze.s rücsköseinél és ez feltűnt a vitéz ezredesnek is. *Szőlössy* Barna hadnagy százada tartalékban lévén, ezt látogatta meg legelőször az új parancsnok s itt akadt rá a füstös Infanterist *Johann Ötvösre* is.

Mikor ugyanis elhaladt volna a század frontján, megállt a roma előtt s megszólította:

— Hogy hívnak, fiam?

— Instállom álásan, Ötvös — hangzott a válasz. Nagy Lajos ezredes elgondolkozott félpillanatra:

— Hm . . . Hm . . . Ötvös? Hát aztán tudod-e. ki volt Eötvös?

— Mán hogyan tudnám, instállok . . . ázs apám vót Ötvös !

Az ezredes megcsóválta a fejét:

— Dehogyan is volt az néked apád! Eötvös magyar költő volt . . . Tudod-e, mi az a költő?

— Ázst biz. én nem tudom, instállok – vigyorgott a more.

Az ezredes végignézett erre a századon (a tisztiek a háta mögött voltak) és feltette a kérdést:

— Ki tudja, mi az a költő? (Halotti csend.) Szolgálatvezető, te sem tudod?

Zeyk zugsführer még jobban kimerevedett:

— Ezredes úrnak alázatosan jelentem, aki pénzt ad ki interesre!

— No, azt ritkábban teszik meg — jegyezte meg az ezredparancsnok önkéntelen mosollyal a bajusza alatt.

Aztán odafordult a mögötte állt századparancsnokhoz:

— Herr Leutnant, jetzt sind Sie in Reservestellung! Schauen Sie, dass die Leute in Literatur und Geschichte ein wenig geschult werden!

Hogy aztán a század állománya s különösen Infanterist Ötvös mily előhaladásra tett szert a költészetben és a históriában — más lapra tartozik.

(Benedek Domokos közlése.)

1916 februárius havában kéthetes szabadságunkról voltunk visszatérőben a volhíniai frontra néhányan, ifjú tisztjelöltek. Velünk utazott alapi *Sálamon* Gyuszi pajtás, népfelkelő zászlós cimboránk is. Híres, régi fehérmegyei család az alapi Salamon-nemzetség, amely nemesi családfáját egészen az Árpádok koráig tudja visszavinni.

Este érkeztünk Brodyba, ahol meg kellett hálunk. Mert vonatunk csak másnap reggel indult Radzivillovba s tudtuk, hogy onnan majd valami trénkocsin fogunk kijutni az Ikvához. A térparancsnokságtól kapott szálláslappal elmentünk tehát kiutalványozott szállásunkra, egy gidres-gödrös mellékutcába.

A kapu fölött ez a fölírás ékeskedett: „Feder - handlung”, azaz „tollkereskedés”. Elég jó helynek ígérkezik — állapítottuk meg magunkban.

Többszöri kopogtatás után pájeszos atyafi nyitott ajtót, mély haj bókolással. Gyuszi pajtásunkat taszigáltuk előre, mint a társaság széniorát, ámbár ő a legkegyetlenebb hadilábon állt a német nyelvvel.

— Alapi Salamon Gyula zászlós vagyok — mutatkozott be magyarul, keményen megrázzván az ijedt öreg kezét.

— Ach, Salomon, Salomon? — lelkendezett az öreg ember. — Ich bin auch Salomon: Schapira Salomon . . . Kümmense nur! — invitált bennünket befelé, széles mosollyal.

Gyuszi pajtás csak tátogott a nem várt névrokoni célzásra, majd kifakadt:

— Mondjátok meg a tatának, hogy én nem olyan Salamon vagyok mint ő, avagy azonnal itthagynom az egész vircsaftot!

Amikor tapintatosan kimagyarázkodtunk volna a két Salamon közt, a tollkereskedő Salamon megjegyezte tisztelettel bár, de azért nem minden önérzet nélkül, hogy ő is van valaki! Mert ha nagyon akarja, egész Ábrahámig viszi föl a családfáját.

Ezzel aztán szent lett a béke.

Miután pedig kellő mennyiségű borokat és szivarokat hozatott be a vendéglátó Salamon s Brache nevű leányát is közénk telepítette, Gyuszi barátunk megbékélten jegyezte meg lefekvéskor, hogy nem is olyan ócska ember az a másik Salamon, mint amilyenek látszik.

(Udvary János közlése, Budapest.)

104.

1916 elején, mikor a cs. és kir. hadügyminisztérium sajtóosztályában voltam magyar referens, egy napon felhorkanó bajuszú vén huszárörmester jelentkezett nálunk magyarul, azzal, hogy *Krobotin* közös hadügyminiszter úr O excellenciája kihallgatásra rendelte maga elé.

A vén huszárörmester, akinek nevét elfelejtettem az idők folyamán s csak annyira emlékszem

már, hogy valamelyik Buda-környéki faluba való volt, mindennel inkább rendelkezett, csak emberi: ábrázattal nem. Tudniillik a két arca helyén, meg a feje felületén nem kevesebb, mint huszonzét szablyavágás nyomát lehetett megolvasni.

Mert nagy dolgokat cselekedett az öreg lovas: ezt már nem lehetett letagadni!

Egy esztendővel előbb ugyanis, a nagy kárpáti harcok idején, vállalkozott rá, hogy egy osztag huszárral átvágtatván a szemközt elnyúló orosz harcvonalon, átszáguld Galícia egy részén, belovagol a körülzárt Przemysl-be, ott leadja jelentését s annak rendje szerint visszajön. Valóban úgy lett! Przemyslbe be is lopódzott, ahogy azonban visszafelé igyekezett volna, belebotlott abba a kétezrednyi orosz lovasba, amely halálra kereste őket akkorára. Hej, volt ott szablyacsapkodás és szablyazengés! . . . Huszonzét helyen kaszabolták meg az öreget, de mégis átvágta magát a kétezrednyi ellenséges lovason, át a kárpáti orosz fronton s pillanattal később már a mi kárpáti lövészárkainkon ugratott keresztül.

Visszajött egyszóval s egyetlen huszára sem hiányzott.

Annyit mondtam neki:

— Nagy kavarodás lehetett az, öreg!

— Igenis kérem, csúnyán megcsépeztük egymást — válaszolta kellő tisztelettel.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Említettem már, hogy amikor — mint rokkant hadnagy a bécsi közös hadügyminisztérium sajtóosztályában szolgáltam előadói minőségben — hébe-hóba a Bécs város legközepén szerkesztődött *Tábori Újság* (Feldzeitung) számára kellett hadinovellákat írnom. A témát minden esetben a lap szerkesztője, *Nagele* százados adta meg s mukkanni ellene persze nem volt szabad. Egy alkalommal azonban mégis elkövettem némi ostobaságot.

Nagele százados-szerkesztő ugyanis maga elé rendelvén, megparancsolta, hogy lapja legközelebbi száma részére oly ütközet-elbeszélést írjak, mely a Csehország területéről rekrutálódott kiegészítő-csapattek harci készségét ecsetelné a megfelelő lendülettel . . .

Mentegetődni szerettem volna, hogy nem ismerem közelebbről a cseh nemzet fiait, amire *Nagele* százados úr pulykavörösen horkant fel:

— Hadnagy úr, önnek tudnia illenék, hogy a katona, ha parancsot kap, nem lamentál, hanem az ellenségre vetvén magát, nyomban megnyitja a tüzelést!

Erre megírtam az elbeszélést.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

1916 márciusának egyik napján épp hajnali bejárásomat végeztem a Monte San Michelén lévő száradomnál, amikor megpillantottam az én csöndes természetű és remek humorú *Nosztróczky* sebesültvivő honvédeket, amint a lövészárkok oldalának megdőlvén, néhány honvédet tartott szóval.

— Jóreggelt, főhadnagy úr! — köszöntöttek a legények.

— Adjon Isten nektek is, fiúk! — feleltem jószívvel. — No, hogy aludtál, Nosztróczky?

— Nosztróczky így felelt:

— Köszönöm kérdésit, főhadnagy úr, nem a legjobban . . . Mert a fejem alatt egész éccaka egy patkány motoszkált . . .

— S mit gondolsz, mi célból?

Nosztróczky kész volt a válasszal:

— Azt hiszem, főhadnagy úr, ő is kavernát ásott magának . . .

(Schilhan László közlése, Leányfalu,)

Amikor 1916 kora tavaszán Galíciában, Olejov körül aknaszilánktól megsebesültem s az első tábori kórházat Zlocowban értem el.

Csöndes volt akkoriban a front, ütközet sehol és így csupa köhécselgető meg gyomorhajos „maródi”

közé kerültem el, akik betegséget mímelve, állandóan nyögdecselek meg köhögtek. Csehek és polyákok voltak túlnyomórészt.

Én azalatt, ha már átestem a kötözésen, füttyülgettem avagy dalolgattam a kórteremben, hisz komolyabb bajom nem volt: sebesülésem nem látszott veszedelmes természetűnek.

Jólelkű, barátságos modorú lengyel főorvosunk volt, akinek már a második napon jelentették a második, hogy lármámmal zavarom a nyugalmukat.

Meg is dorgált magaviseletemért:

— Legyen csöndben, fiam! Mert az mégsem illik, hogy itt daloljanak a betegek . . .

— Csakhogy én nem vagyok beteg, főorvos úr!

— Hát akkor mit keres itten?

— Főorvos úr, én sebesült vagyok . . .

Mosolygott:

— Úgy-e, fiam, maga magyar?

— Magyar vagyok, főorvos úr . . .

— Gondoltam mindjárt — s eltűnődve ingatta hozzá a fejét.

Másnap különszobát kaptam.

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd,)

Kelet-Galíciában, az orosz határszéli állóharcok alatt történt az itt következő eset . . .

1916 húsvét hetében egyik éjszaka azzal vert föl Kovács őrmester, hogy „disznóság van”.

— A ménküt! — mondom.

— De igenis, jelentem alássan — aszongya.
— Átszökött egy muszka: meg is pofoztam már.

Magam elé vezettem a szökevényt, hogy kihallgassam nagyjából, mielőtt hátrafelé expediáltatnám a magasabb parancsnoksághoz . . . Valami keveset motyogott németül a muszka s megtudtam ilyképen, hogy bérkocsis-segéd volt Charkovban, nős, két gyermeke van s izraelita egyébként. Mikor aztán arra lettem volna kíváncsi, mennyi időre volt szüksége, amíg reászánta magát, hogy átszökjék hozzánk s egyáltalán mikor érkezett ki a frontra, ártatlan ábrázattal felelte:

— Tegnap este . . .

Amikor (megfelelő kísérettel) hátrább továbbítottuk az ipsét, nem állhattam meg, hogy meg ne kérdezzem Kovács őrmestert, miért pofozta fel azt a mihaszna alakot?

Kovács őrmester nagy megbotránkozással válaszolt:

— Már engedelmet kérek, hadnagy úr, de igazam volt mégis. Mert aki olyan ganéj-ember, hogy a huszonnégy órát se várja ki a tűzvonalba, az mitőlünk is csak pofont érdemel... S azért is kentem le neki mégegyet, mert ők is lekennének nekünk odaát ha mi is olyan ganéjok volnánk . . .

Eddig van.

(Udvary János közlése. Budapest.)

1916-ban, a Bruszilov-féle szörnyű lovastámadás előtt, elrendelték a legénységi levelek fokozott szigorral való ellenőrzését, illetve cenzúrázását.

Az első honvédhuszárezred egyik huszárja azt a választ írta a feleségétől kapott levélre:

„Azt kérdezed, hun vagyok, északon vagy délen, nem szabad megírni, de ezt a bűdös falut Pohorlicnak híjják, úgyse tudod, hun van ...”

(*Matavovszky István dr. közlése, Győr.*)

Egy szegény szántóvető, a sopronmegyei Bedrere való *Tompos* Sándor egyetlen anekdota gyanánt megküldte egész háborús szereplésének tízoldalas leírását. Az 1916-os keletgalíciai harcokról elmélkedvén, ezt írja a többi között:

„Az említett városok be vételénél is Iszonyú Nagy harcok voltak, tele voltak a Gabonák halottakal és sebesültekel, Magyarokkal és Oroszokkal. 1916 nyarán Priánszki élőt voltunk, amejik híres Orosz búcsújáró hej. Ennek a templomaiból nagyon sokat lőtek benünket. Ezért a Magyar Tüzérség agyon lőte a templomukat . . . Hajnalban mégis mekkellet hát-ránunk. Menekülés közben egy magos drót akadajon meg akattam, az orosz Gépfegyver zápor leszette rólam a ruhát, le estem és megsebesültem . . .”

Tompos Sándor egykori kemény csatár így fejezi be levelét:

„Magamról is kellene írni... Hiába volt minden mer ma csupa koldus dologképtelen ember vagyok. Vagyonom nincs és nem kapok Egy filért segítséget se a sok harcolásér ...”

(*Komáromi János közlése, Budapest,*)

111.

Orenburgból Kurgánba vittek bennünket az oroszok s ott a rendőrség szomszédságában lévő „női teaház” nevű hodályban helyeztek el. A rendőrségi börtönök ablakai a mi udvarunkra nyíltak, a kerítésen át a város piacára lehetett látni.

A frontra induló egyik zászlóaljzat búcsúztatták s a tömegben egy hörcsöggépű embert láttam. Azt mondtam a társaimnak:

— Fogadni mernék, hogy ez se muszka!

A hörcsögember suttyomban kacsintott felém egyet. Mert meghallotta a magyar szót. Apró makrapipa volt a szája szögletében . . . Hozzámlapózott óvatosan s annyit súgott a fülembe:

— Hamarosan itt lesünk . . .

Néhány nap múlva megtudtunk mindent: az ablakok vasrácsai mögül cigányos magyar beszédet hallottunk. Egyik társunk: *Simonovics*. kijátszva az őrt, oda is szólt nekik:

— Adjak-e reszelőt?

A rács mögül legyintett az egyik more;
 — Minek ázs, amikor úgy sincs bizonyíték?

Két nap múlva csakugyan el is eresztették őket. Hanem alig egy héttel reá ilyen hirdetések jelentek meg a helyi lapban: „Elveszett két ló. A becsületes megtalálót illő jutalomban részesítem” Ismét: „Nyoma tűnt egy tarka tehénnek” Kiszabadultak a cigányok, azért vesztek a lovak.

Néhány héttel reá levelet kaptunk. Ennyi volt mindössze:

„Megérkeztünk, a Tobol-parti füzesben vagyunk, látogassatok meg.”

A levelet egy purdé csempészte be. Hozzáfűzte még, hogy itt az egész karaván.

Előírás szerint napi kétórai sétát engedélyeztek számunkra, szuronyos őrizet alatt. Kísérőnket rávettük pár rubel árán: vigyen ki bennünket a füzesbe. Megtette! Hanem amikor megpillantotta a zsongó karavánt, nagyon megijedt. Valahogy csak lecsilapítottuk.

A legpompásabb népszínműben sem láthatni mozgalmasabb életet, mint itten volt. A Tobol-parti füzesben legalább kétszázötven roma táborozott. Fogadtatásunkra megjelent egy pofaszakállas, kövér vajda, ezüstpitykés mellényben: Sárközi Mihály. Körötte vezérkara, mögötte válogatott szép legények, menyecskék, leányok. Aztán szekerek, lovak s azok közepén egy metszettüvegű, ezüstfogantyús hintó: a vajda kocsija. Dal, muzsika, tánc mindenfelé.

A cigányok körülözönlöttek mindenfelől s megindult az ismerkedés: ki hova való? A romák közös útlevéllal utazgattak: az útlevél *Ali Murza* herceg és kétszázötven kísérőjére szólt. A herceg természetesen Sárközi Mihály szekszárdi cigányvajda volt. Jöttek-mentek Európában és Ázsiában: sehol senki nem bántotta őket. Sas-szemük volt s nagyszerűen tudtak tájékozódni. Akár a vándormadarak.

A cigányok bajtársaknak tekintettek bennünket, hadifoglyokat s elmondták nyíltan, hogylopásból, rablásból élnek. Annyit szereznek, hogy sok is nekik. Az aranypénzt beolvasztják . . .

Amikor megkérdeztem az egyik dádót, miért nem maradnak odahaza, Magyarországon, szinte megütődve nézett reám:

— Csak nem lopom meg a házsámát?!

Ugyan él-e még Sárközi vajda Szekszárdon?
(*Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.*)

Idő: 1916 szeptember.

Bevezetőül tudni kell, hogy Nyárádszeredától keletre esik Szováta a sóhegyekkel. A központi hatalmak és a románok csapatai között ütközet dúlt 1916 szeptember havában olyanképpen, hogy a Nyárádszeredától keletre fekvő területen gránátok rob-

bantak már 8 Szováta teljesen benne volt a csata-körzetben.

Az ütközet igen el talált húzódni, a nyárádszeredaiaknak pedig minden sójuk elfogyott aközben. Sőt viszont csak Szováta közvetlen közelében lehetett szerezni, a bányában. A nép a főszolgabíróhoz fordult s a főszolgabíró a dandárparancsnoksághoz irt át, mitévő legyen?

A dandárparancsnok így felelt:

— Tőlem kocsin kimehetnék a gazdák a só-hegybe, én azonban semmi felelősséget nem vállalok testi épségükért!

A nyárádszeredai emberek elindultak erre sóért huszonöt szekérrel. Gránátzuhogás közt sikerült is elhajtaniok a sóhegyig, ott keservesen, állandó élet-veszedelem közt meg is rakták sóval mind a huszonöt szekeret s akkor vágtatva indultak meg Nyárádszeredának. Ámde Nyárádszereda előtt egy kis meglepetés érte őket. Tudniillik magyar fináncok állták el útjukat s alapos bírságot húztak valamennyiökre. Jövedékkihágás címén.

Mert rendnek muszáj lenni!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Háborús újonckiképzés folyt a máramarosszigeti 85-ösöknél. *Várady* Mihály hadnagy úr (ma a nyíregyházi törvényszék tanácselnöke) a katonai magatartásról magyarázott a regrutáknak.

— A katonának első és legfőbb erénye a vitézi bátorság, — ismételte magyarul, románul meg rusznyákul.

S föltette a kérdést az egyik jóképű hosszúmezői magyar legénynek:

— Mit csinálnál te, *Kántor* Jóska, ha valaki az őrhelyen el akarná venni a puskádat?

— Éntőlem ugyan el nem venné senki — vágta föl a fejét *Kántor* Jóska. — mert menten agyonlűném!

— Hát te, *Szelezsán* Juon, mit csinálnál? — kérdezte az egyik román anyanyelvű újonctól.

Szelezsán Juon leírhatatlan alázattal sóhajtott fel:

— Haj-haj . . . nagyon szegény ember vagyok én, kérem . . .

— Node mégis mit csinálnál? — sürgette tovább *Várady* Mihály hadnagy úr.

Szelezsán Juonnal azonban nem lehetett zöldágra vergődni. Csökönnyösen hajtogatta a magáét:

— Kérem szépen, nagyon szegény ember vagyok én . . .

S nem volt hajlandó erélyesebben nyilatkozni a bátorságról.

(*Keélczy István dr. közlése, Nyíregyháza.*)

Egyik nagy előretörésünk befejezése után az Ikva partján végigvonuló dombláncolatot szállottuk meg Volhíniában. Cudar terep volt. mivel a szemközti

kremenicei hegyekről teljesen belénklátott az orosz tűzérési megfigyelő s a legkisebb megmozdulásra közibénk ágyúztattak azokkal a „sutorgó” gránátjaival, így hát éjjel ástuk a fedezéket, hajnaltól-alkonyatig pedig lapultunk.

Ebben az időtájban *P. Ottó*, az egyébként igen rokonszenves osztrák főhadnagy volt a századparancsnokunk, aki föltette magában, hogy csak azért is megtanul magyarul. Igaz, nem is tehetett egyebet a színmagyar legényei miatt, mindössze az volt a hátránya *P. Ottó* főhadnagy úrnak, hogy a ragozásban összekeverte az első, második és harmadik személyt.

Egyik nap módfölött ideges volt a telefonisták miatt, mert folyton a vonalat javították s ezért bekaptunk már néhány öreg gránátot. Egyszer aztán kidugta fejét fedezékbeli vackából s így förmedt rá a társaságra:

— Megálljai, püdös telefonista, nem pujsz mingyá a dekunk!? . . . Ha mégeccer kipujsz, ülepembe lövök!

P. Ottó főhadnagy úrnak ez az elszólása szállóige lett aztán nemcsak a században, hanem az egész ezredben.

(Udvary János közlése, Budapest.)

A volt magyar királyi besztercebányai 16-ik honvédgyalozezred egy öreg népfölkelője a dandár-

parancsnok fedezéke előtt haladt el. Volt pedig ez 1916-ban, az Űz völgyében.

A dandárparancsnok épp a fedezéke előtt állt . . . A vén tót népfölkelő viszont elment a fedezék és a dandárparancsnok előtt, a nélkül, hogy egyáltalán tisztelgett volna. A dandárnok abban a pillanatban maga elé parancsolta a tótot s megkérdezte az öreget: miért nem tisztelgett előírászerűen az imént?

A hadakat megjárt vén népfölkelő végignézett ekkor a dandárnokon s fölényesen legyintett hozzá:

— Mer maga nem tizenhad!

(Érthetően magyarul: „Mert maga nem tizenhatos!”)

Azzal sarkonfordult s faképnél hagyta a dandárparancsnokot. A dandárparancsnok viszont könnyebb oldaláról fogta föl az esetet s olyan-egyed kacagott, hogy csorgott a könnye.

(*Császár Géza közlése, Eger.*)

116.

Az 1916-ik esztendő szeptember vége táján ment végbe a lentebb következő párbeszéd.

A komeni fennsíkon feküdtünk akkor vonalban I-es honvédek s parancsnokunk revisnyei *Reviczky* László alezredes volt. Kemény katona s rendet és tisztaságot szerető ember a szigorúságig. Lövészárkainkat például szinte minden napon mésszel kellett megöntetni az esetleges fertőző betegségek megátlására.

1916 szeptember végének egyik estéjén fültanúja voltam, amint két közhonvéd beszélgetett csöndes pipaszó közben . . .

Azt mondja az egyik:

— Azt olvasom az újságba, hogy fegyverszünet lesz . . .

— Hogy fegyverszünet lesz? — kérdi vissza a másik . . .

Válaszol az első:

— Igen. Azt.

Azt mondja rá a másik, miközben szöresögtet néhányat a pipán:

— Csak azt ne adja az a jószágos Úristen!

— Miért ne, komám?

A koma szippant a pipán:

— Azért komám, mert az alezredes úr a fegyverszünet alatt kismirglizteti velünk a drótakadályt . . .

(G. S. közlése, Budapest.)

117.

Az 1916 október 6-i csata után úgy mentünk előre Fogarason és Brassón keresztül, mintha augusztusi nagygyakorlaton lettünk volna. Nem mondhatom, hogy valami túlságosan respektáltuk volna az oláh tüzérséget . . .

Predeáltól délre, Azuga előtt álltunk már. Szép őszi nap volt s egy erdőszélen állítottuk fel tizenöt-

szőrös nagyítású távcsöveinket, ingujjra vetkezve. nem éppen „harcszerű” viselkedésünkkel meg is bosszantottuk egyik idősebb százados-bajtársunkat, aki megmondta nekünk reggel még, hogy ezzel a magatartásunkkal még az oláh tűzéből is kicsalunk néhány ágyúgolyót.

Neki lett igaza!

S minél jobban lett igaza, annál jobban haragudott s a végén vissza kellett mennünk néhány lépést, egy mélyen bevágott útba.

S ebben a kényyszerű szünetben oláh hadifoglyokat hoztak arrafelé. Lehettek úgy százan. Századosunk még mindig ingerülten, németül szidta az oláhokat, miközben libasorban vonultak el mellettünk a bocskorosok. Épp abban a pillanatban kiáltotta oda az ijedt mócoknak:

— Kellett ez néktek ?

Abban a pillanatban ért elénk egy vörös szakállú oláh harcos. Elénk ért, kifordított tenyérrel mutatott felénk s oldaltej tett fejjel és éneklő hangon annyit mondott a századosunknak:

— Hat man uns geefragt?

(*F. M. közlése, Budapest,*)

Szekula Jenő író s a háborúban hadnagy. A *Belgrádi Hirek* című katonai lapnál dolgozott. Ennek német nyelvű kiadása a *Belgrader Nachrichten* volt,

Utazik egyszer Szekula a belgrádi villamoson s ugyanabban a kocsiban olvasta a *Belgrader Nachrichten* vezércikkét egy ezredes is. Nem nagyon tetszhetett neki a tartalma, mert egyszer csak kitört, persze németül:

— Micsoda buta vezércikk! Ilyen marhaságot rég nem olvastam újságban!

Szekula Jenő alázatos tisztelettel próbálta megjegyezni:

— Bocsánatot kérek, ezredes úr, de magam is ugyanannál a sajtó vállalatnál dolgozom s tudom, hogy a németkiadású lap vezércikkeit *Greinz* Hugó, a bécsi *Zeit* vezérpublicistája szokta írni, akit idevezényeltek, mint egyévi önkéntes-zugsführert...

— A, Zugsführer! — kiáltott fel az ezredes. — Also, én nem szoktam olvasni, amit egy zugsföhrei ír! S hozzá csak címzetes zugsführer!

És zsebregyúrte a lapot.

(*Komáromi János közlése. Budapest.*)

1916 november első napjaiban a Sztripa mentén, a rakovieci erdőben teljesen be volt havazva az egykori eperjesi 3-ik honvéd tábori ágyúsezred ötödik ütege.

Mint szakaszparancsnok a kezelő legénységen kívül a telefonistákat is segítségül rendeltem, hogy az ágyúkat megszabadíthassuk a hótól. Ámde a hó-

viharban alig tudtunk megállni a talpunkon. Derék legénységem valóban emberfölötti munkát végzett, hogy tüzelésreképes állapotba helyezhesse az ágyúkat . . .

Olykor-olykor ösztökélni próbáltam embereimet, akik hangtalanul végezték a kemény munkát. Csúpan csak *Mladoniczky* András népfölkelő telefonistám, kinek a hidegtől csorogtak a könnyei, sóhajtott egy keservesét, miközben felémpillantott:

— Hej, hadnagy úr, de jó volna, ha az anyám még leány volna!

(*Gál Barna közlése, Budapest.*)

Nem volt olyan Eszti-baka, aki, ha megbüntette egyszer az ezredese, ne tudta volna, hogy a büntetés igazságos volt. Mert annyira szeretett ezredese nem volt egy ezrednek sem, mint a győri 19-eseké: *Feleki Rech* Sándor . . . Isten nyugtassa haló poraiban!

1915-16 telén Galíciában, Mylno körül állt az ezred, téli fedezékeiben. A pompásan kiépített árkok olyan biztosak voltak, hogy a legénység kénytelen volt egyéni virtuskodásokkal élénkíteni az egyhangú életet . . . Mint például Infanteriszt *Lélek* István is, aki híres vállalkozó volt s olyan tréfákat vitt végbe, hogy elhozta a muszka tábori-örs pus-káját vagy az orosz állás elől a szögcsődrótból való

spanyolbakot, de egyszer magát a muszka tábori-
 örs két figyelőjét is szőröstül-bőröstül, töltött pus-
 kával.

Az egész ezredben nagy híre volt persze Lélek
 Istvánnak, senki sem szívott nálánál több tiszti
 cigarettát, senki sem evett nálánál több tiszti ovi-
 bakot.

Mégis ezért a tettéért büntette meg Rech
 papa!

Úgy volt, hogy valaki besúgta neki a muszka-
 lopást: nyilván a századparancsnoka. Ezért az ezre-
 des úr maga elé hívatta Lélek Istvánt:

— Te loptad el a két orosz figyelőt?

— Jelentem alázatosan, igenis, én!

— Egyedül?

— Igenis, egyedül!

— Kinek a parancsára?

— Jelentem alássan . . . csak úgy . . . magam-
 tul . . .

— Tíz botot kapsz érte. Megérttetted?

— Igenis, meg!

Öt perc múlva Infanteriszt Lélek István vigyázz-
 ban jelentette, hogy megkapta a tíz botot.

— Tudod-e, miért kaptad?

— Azért, mert nem szabad muszkákat fogni . . .

— Szamár vagy: nem azért. Muszkákat szabad
 fogni, ha szükség van rá. De most nincs rá szükség.
 Most arra van szükség, hogy minél kevesebb embe-
 rünk vesszen oda . . . Megérttetted?

— Jelentem alássan, igenis, megérttettem . . .

Az ezredes még mondott valamit ingerülten és németül Lélek István infanteristának s elment indulatosan. A századparancsnok meg annyit mondott a vakmerő legénynek:

— Most varrj fel magadnak két csillagot . . . Mától kezdve káplár vagy!

Egy hónappal reá Lélek István káplár úr megkapta a kisezüstöt . . .

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

121.

1916 tavaszán mint sebesült kerültem Lembergbe, ahol a technikumon helyeztek el. Voltunk úgy negyvenen egy teremben. Osztály orvosunk lengyel lévén, magyarul nem tudott s ezért engemet vett maga mellé tolmácsnak.

Épp egy haslövéses honvéd zúgolódott a diétás, tehát vékony koszt miatt:

— Hogy a ménkü csapna abba a csues-feledbe, éhenveszejti a szegény embert!

— Mit mondott? — nézett rám az orvos.

— Menázsi-javítást kér — tolmácsoltam.

Az orvos megnézte a beteg lázlapját s úgy rendelkezett, hogy a honvéd egy tojást is kaphat most már tízóraira. Lágyan főve.

— Sose jusson neki több egy lágytojásnál! — remegett a dühtől a magyar, mert keveselte. — Fuldjon meg egy lágytojáson!

A doktor rámnézett:

— Mit mondott?

Én persze nyomban tolmácsoltam németül, de nem egészen szószerint való fordításban:

— Nagyon szépen köszöni az orvos úr jóindulatát.

S az orvos jólesőn bólintott a beteg felé.

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

122.

Az olasz fronton történt.

Sűrűn bombázták a magyar állásokat, amikor egy Kovács nevű magyar kiült a lövészárók tetejére s mindenki komoly meghökkenésére pokoli nyugalommal kezdett szalonnázni odakint és odafent. Parancsnokai a legkomolyabban figyelmeztették, hogy bújjon be a lövészárókba, mert golyó érheti a sánc tetején.

De Kovács csak kint maradt és vad nyugalommal szalonnázott tovább.

Váratlanul azonban gránát vágott le Kovács gyalogos mellé, őt magát füsttenger borította el s a rákövetkező másodpercben iszonyatos dörgés rázta meg a levegőt. Mindenki meg volt győződve, hogy Kovács infanteristát ezer darabba repítette szét a gránát. Amikor azonban eloszlott volna a szörnyű füst, Kovács gyalogos is felbukkant a lövészárók tetején.

Ült ott és szalonnázott. Leírhatatlan nyugalommal.

(Ismeretlen szerző közlése.)

123.

Tartalékban voltunk, az egész 21-ik honvédszázad. Hogy azonban mégse örülhessen a honvéd, mindennap továbbképzésre kellett kijárnunk a közeli erdős dombhátra. A tisztek persze, hacsak tehették, alantasaikra bízták a század kivezetését és az egész délelőtti foglalkoztatást, maguk pedig azon voltak, hogy egyszer már alaposan kialudhassanak magukat. Cs . . . tábornok ugyan szigorúan tiltotta a hanyagságot, de ő maga csak ritkábban látogatott ki rajtaütő-szemlékre, meggyőződni róla: rendjén-e a dolog?

Egy korahajnalban hozzám üzent Sz . . . főhadnagy. Üzenetében arra kéretett: vegyem át, vezesse ki és foglalkoztassam a századát egy délelőttön keresztül. . .

Magamban dohogva bár, kivezettem a századot s ott ténferegtem velük egy-két órája már, amikor váratlanul föltűnik Cs . . . tábornok a kíséretével.

Lett persze szorongás!

Megérkeztek s jelentettem a századot. A tábornok kérdezett, én meg vágtam reá a válaszokat, számokat, neveket.

A tábornok mégis csak észrevehette az ellenmondásokat, mert egyszer csak azt kérdezte szúrós tekintettel:

— Kicsoda is ön voltaképpen?

— Sz. . . . főhadnagy, — vágtam ki, elveszettnek érezve magamat, mert abban a pillanatban ráriadtam, hogy zászlósi rangjelzésem kilátszik a köpenyem gallérja alól.

— Bizonyos ön benne? — toporzékolt a tábornok.

Nagyon-nagyon szerényen rebegtem rá:

— Alázatos tisztelettel jelentem, nem vagyok benne egészen bizonyos . . .

Cs . . . tábornok megsarkantyúzta erre lovát s elvágatott kétségbeesetten. A kemény vágta lecsillapította dühét, a kíséret pedig alig visszafojtható kuncogását. No meg az én ijedtségemet is.

Az ezredben attólfogva „zászlós főhadnagy úr” volt a nevem.

(Vitéz Bodor Aladár dr. közlése, Budapest,)

Görgey Arthur tudvalevően a háború alatt, 1916 május 21-én halt meg: pontosan Budavár bevételeinek hatvanhetedik évfordulóján.

Temetésén, mint egy szemtanú beszélt nekem, nagyon sok tartalékos tiszt jelent meg, tényleges tiszt azonban mindössze egy, *Hazai Samu* báró,

akkori honvédelmi miniszter. Kívüle ott volt *Tisza* István gróf miniszterelnök is, *Ghillány* Imre báróval, az ősz miniszterrel. Az a szemtanú, aki végignézte a temetést, elmondta nekem még, hogy *Tisza* István gépkocsiján valósággal lötyögött a pneumatik, annyira elhasznált volt már. Igen takarékos ember volt Magyarország akkori miniszterelnöke.

Hogy tényleges tiszték a részvétükkel nem igen tüntettek a temetésen, igen érthető volt. Akkor élt még *Ferenc József*, márpedig 1849-ben az ő hadait verte tönkre *Görgey*. Hét csatában!

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

125.

1916-ban és 1917-ben, mint rokkant hadnagy, a bécsi cs. és kir. hadügyminisztérium sajtóosztályának voltam magyar előadója. A sajtóosztály közvetlen közelében székelt a *Tábori Újság* (Feldzeitung) című hetilap szerkesztősége.

Az újság annyi nyelven jelent meg, ahány nemzete és nemzetisége volt a régi monarchiának, tehát: németül, magyarul, csehül, olaszul, lengyelül, tótul, ruténül, románul, szerbül és horvátul. Nekem egy időben az lett volna tiszteletbeli funkcióm a lapnál, hogy háborús novellákat írjak, úgy azonban, hogy mindegyik novella a monarchia egy más-más nemzetének haditényét dicsőítse. Először a honvédeket írtam meg egy novellában s valami két héttel reá

olyan tárcát kellett készítenem, mely a tiroli csapatok vitézségét emelte ki. . .

Ezt az elbeszélésemet átvette az egyik császári vadászvezred Aranykönyve is, ám szembetűnő betoldásokkal.

A szóbanforgó elbeszélésemben arról volt szó tudniillik, hogy első csatánkban, Budynin mellett a tisztek egyszercsak lemaradnak mellőlünk. Természetesen minden tendencia nélkül írtam ezt. Az ezred Aranykönyvét szerkesztő százados azonban nem lehetett megelégedve fogalmazásomnak ezzel a módjával, minélfogva hozzáírta még:

„Tudniillik egytől egyig hősi halált haltak a tényleges és tartalékos tisztek.”

Elbeszélésemnek az volt a vége, hogy csata végével körös-körül égnek a falvak és az erdők s miközben menekül az ellenség, megrendülten állunk meg a dombtetőn és sóhajtunk egyet, hogy sikerült életben maradnunk.

Az Aranykönyv szerkesztőjének ez is aligha lehetett ínyére, mert ehhez a részhez a következőket fűzte hozzá:

„És mialatt elcsigázva futott a döntő módon legyőzött ellenség, saját kipróbált és lelkesen vivatozó csapataink élén veritékes lován ott lehetett látni a rendületlen ezredparancsnokot. Körötte egy oldalozó orosz csapat tüzérségének gránátjai csapkodtak, amit a parancsnok úr Öméltósága felvenni sem látszott. Ugyanakkor pedig dicsfényt vont feje köré a véres szemmel leáldozó nap.”

Ilyen és hasonló közbeszúrás volt vagy tíz elbeszélésben. Óvást természetesen nem tehettem ellene, mert az függelemsértés lett volna.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

126.

Másfélesztendei harctéri szenvedés után *Bakos* őrmester is hazakerült végül egy kissé a 11-es honvédek pótkeretéhez, Jászberénybe. Meg is érdemelte ezt a kis kényelmet, mert az arany vitézségi éremtől kezdve valamennyi medália ott csörgött a mellén.

Akkor már, aki tehetett, a katonai irodák és a magazinok enyhe olajfái alatt igyekezett elhelyezkedni. Bakos őrmester ezekkel a lógósokkal szemben minden alkalommal érezte is legkomolyabb megvetését, amihez igazán megvolt minden oka.

A pótzászlóaljnál a második pótszázad önkéntes-osztagához osztották be, kisebb elméleti oktatások ellátására. Ennek aztán olymódon tett eleget Bakos őrmester, hogy két-három percig beszélt a géppuskáról, a kézigránátról s még néhány ilyen apróságról s akkor nyomban rátért a harctéri dicsőség ecsetelésére.

— Tisztelt önkéntes urak, — hangoztatta egy alkalommal, — jegyezzék meg maguknak alaposan, hogy a 11-ik honvédegyalozegred ő felségének egyik legdicsőbb s legfenségesebb ezrede . . . Csak egy a baj! Itt a pótzászlóaljnál nagyon sok ügyvéd lődörög, az pedig mind svindler!

A határozott kijelentésre nagy felszisszenés hallatszott, amiből tüstént következett Bakos őrmester, hogy az önkéntes urak közül alighanem többen megbántódtak. Nemes ember lévén, megvolt benne a született intelligencia s ez okból rektifikálni akarta kis elszólását:

— Van az urak közt fiskális? Tessenek felállni, A huszonkéttagú önkéntes társaságból tizenkilencen emelkedtek föl a helyükről. Keresztények és izraeliták vegyesen.

Bakos őrmester egyet csavart dárdabaj úszán s így rektifikált:

— Nem azért szoltam, mintha sérteni akarnám az urakat ... De ami úgy van, az úgy van!

(Keéky István dr. közlése, Nyíregyháza.)

127.

Hadseregünk gáz-zászlóaljja 1916 június 29-én vitte végbe az első gáztámadást a Doberdón, éspedig oly hősi módon, hogy a gáztámadás után a legénység tetemes részét kitüntették. A vitézségi-érmek a Kremsben volt pótszázadunkhoz éppen akkor érkeztek meg, mikor a zászlóalj az olasz frontról az orosz hadszíntérre való átutazása közben néhány napig megpihent. Az érmek ünnepélyes kiosztása is a kremsi gyakorlótéren történt meg.

A dekoráltak közt volt a jó öreg *Hudák* János törzsőrmester is, a békebeli cs. és kir. őrmesterek tipikus alakja. Mellette álltam én magam. A vitéz-

ségi-érmek feltűzése után a díszmenet következett és mi megilletődve fogadtuk saját legénységünk tisztelgését. Amikor azonban épp a saját századunk vonult el előttünk vonalban, az utóbbi napok esőzéseiből visszamaradt tócsához érve, a század pár embere a tócsát kikerülendő, félreugrott kissé s megzavarta a vonalat. . .

Hanem ezt már nem tudta nyugodtan nézni Hudák János törzsőrmester úr sem s megfélekedzvéen róla, hogy ezúttal őt is ünneplik, harsány hangon kiáltott oda a századnak:

— Richtung, az anyátok! . . .

(Czabaji Horváth Iván közlése., Baja.)

1916 július havának végén a monarchia hadainak egy harcoló csatárja az északi hadszíntérről ezt a verset küldte be egy nacionalista szellemű napilap szerkesztőjének:

*Július hó végén
A Dnieszter mellett,
Amikor a kakas
A. hajnalt hirdette:
Ágyúinknak hangja
A jéltündöklő nap
Aranysugarait
Ékesebbé tette . . .*

A frontköltemény természetesen megjelent, már csak a harcikedv fokozására való tekintettel is. S különben is egy ellenséggel dacoló csatárnak joga van olyan verset írni, amilyent — akar.

(Komaromi János közlése, Buda-pest.)

129.

Az anekdoták során említést tettem egy ízben *Barcsai-Fehér Géza* „6-os honvéd dala” című költeményéről, mely föltétlenül a világháborús költészet legkihívóbb verse. Mikor ez az apróság először jelent meg a *Magyarság-ban*, vitéz *Lengyel József* volt 6-os honvédfőhadnagy levelet intézett hozzám Lőkösházáról s levelében beküldte *Barcsai-Fehér Gézának* egy másik költeményét, azt állítván, hogy a verset szerzője 1916-ban írta a bukovinai Kárpátokban, egy visszavonulás után.

Itt közlöm a kezdőszakaszát:

*A fenyők zúgtak: „Erre szittyá
Turulmadár is erre száll,
Erőtök százsorosra szítja
A honi lég, a honi táj”
8 jöttünk, mint erdők büszke vadja.
Kit hitvány falka űz, követ.
Futtában is fogát mutatja.
Széttép, megöl még száz ebet.*

Vitéz Lengyel József azt mondja, hogy ez talán legszebb verse a világháborús költészetnek. A vers csakugyan szép, de a lehangulatosabb költemény ama régi napokból mégis csak a *Gyóni Gézáé*. Ez a vers megrendít egyszerűségével és szívfacsaró hazavágyakozásával, íme:

*Lángoló vörösben
Lengyel hegyek orma,
Látlak-e még egyszer
Szülőfalum tornya?
Kinyílik-e még rám
Egy kis ablak szárnya,
Meglátom-é magam
Egy szelíd szempárba,?*

Hát nem jött haza többet, szegény.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

1916 júliusa volt: forró nyárközép. Bruszilov muszka lovasgenerális ötödik hete zúdított ellenünk tébolyító rohamait. Úgy látszott néha: vége mindennek.

Brody már elesett, a balszárnyat is visszaszorította a hömpölygő orosz áradat, csak a derék somogyi 44-esek tartották még a frontot Cholodziani Nordnál, ellenére a hétszeres csoportokban meg-

megújuló keserű támadásoknak. A „das kampfbewährte Infanterieregiment No. 44”-ről a Höfer is lelkesen emlékezett meg akkor.

Végül is július 28-án — az orosz bekerítő mozdatot kivédendő — visszavonulást rendelt el az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság. Lehajtott fejjel bandukoltak a mindenre elszánt „rossebek” Cordon, Potoekyn, Palikrovin és Holubitzan át a Pieniskitől délre, az erdőszélen előre elkészített állásokba.

Az ezredparancsnokság az állások mögött elterült erdőben ütött tanyát s ki-ki iparkodott elviselhetővé tenni az új kvartélyt. Amint megyek az új állások megett, látom, hogy három derék 44-es lapáttal szorgoskodik újonnan felállított sátra belsejében,

Benéztem a sátor nyílásán s megkérdeztem:

— Mi készül itt, fiaim?

A válasz egyhangú volt:

— Sátoraljaújhely!

(Rosenfeld Viktor dr. közlése, Budapest.)

Az osztrák-magyar csapatok legénysége sohasem tudta, merre jár. Mindig titok volt ez, még a nagyobb ütközetek előtt is. Legtöbbször csak hallomásból tudták a legények, hogy ezt vagy azt a falut hogy hívják? Ezért van, hogy a magyar katona azt sem tudta megmondani, hol sebesült meg . . .

Lembergben, a közös kórteremben egymás mellett feküdt két sebesült. . .

— Há való, földi?

— Én Sopron megyébe. Hát kend, földi?

— Én Veszprém megyébe.

— Akkor maga hatvanegyes.

— Az. Hát maga tizenkilences?

— Az. Sebesült?

— Az. Maga is?

— Az. Golyó?

— Az.

Kis szünet.

— Én éppen ma tizennégy napja sebesültem.

— Én is.

— Hát akkor maguk támadtak tőlünk jobbra, a falu mellett, ahol égett a templom. . .

— Mink.

— Milyen falu az ?

— Nem tudom, hogy a neve milyen, de bosnyákok voltak benne rezorvaba és ott esett el az alezredes urunk is. . .

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

Szakadó esőben, bokáig ért folyó sárban mentek a győri 19-es közös bakák Zalsce mellett, Galiciában, 1916-ban, Csuromvíz volt minden ember.

A menetelés azért is esett nehezen és fárasztóan, mivel csupa gránáttölcsérrrel volt tele az út, amelyekbe hol itt, hol amott bukott bele valaki. Mivel ugyanis ezek a gránáttölcsérek tele voltak sárral, nem lehetett őket észrevenni.

Csüggedten lógatta a fejét mindenki, csak Nagy Mihály örvezető úr nem vesztette el a jókedvét és pokoli humorát. Tréfált, füttyölt, biztatta a csüggedőket. . .

Egyszerre csak — zsuppsz! — hónaljig zuhant bele egy ilyen tölcserpocsolyába. Mindenki sietett kisegíteni a gödörből, mindenki szívből szánakozott rajta.

Az eső ömlött, Nagy Mihály örvezető úr pedig felkiáltott:

— Adjatok egy kulacs vizet, fiúk!

Nagyot húzott a kulacsból és csak akkor kecmertett ki a gránáttölcsérből, miközben alaposan belefogózott a feléjenyújtott puskák csövébe . . .

(*P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.*)

Amikor *Szekula* Jenő írótól belgrádi beosztású hadnagy korában megkérdezte egy tisztjárta, hány könyvet írt idáig, *Szekula* büszkén válaszolt:

— Tizenötöt...!

Bajtárta keveselte ezt a teljesítményt s kissé gúnyosan húzta le a szája sarkát:

— Csak? Pedig elmúltál már negyven esztendő, bajtárs!

— Az igaz, — mondta fölényesen Szekula. — Mózes azonban százhusz éves koráig öt könyvet írt mindössze!

S mélyet szippantott a pipáján.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

134.

1916 decemberében a 41-ik honvédhadosztályt az olasz harctérre vitték le az orosz frontról. Alighogy megérkeztek volna, az a parancs érkezett, hogy *IV. Károly* király meg fogja szemlélni a hadosztályt s benne a 12-ik honvédgyalozezredet is.

Szolgált pedig az ezredben egy cigány is, mint „jelentőlovas”. Abban az időben három-négy vitézségi érem fityegett már a balmellén. A királynak feltűnt szépen dekorált melle s megkérdezte:

— Hol szerezte kitüntetéseit?

A cigány tudta persze, hogy Ő felsége áll előtte. Boldogan vigyorgott:

— Volhiniába, náccságos úr!

— No, derék dolog — mosolygott vissza a király.

(Balogh Gyula dr. közlése, Sátoraljaiújhely.)

135.

1916 december 2-án a román hadjáratban, az Olt mellett vívott harcban éjjel felköltetett a zászló-

aljparancsnokom s utasított, hogy a román harc-vonal mögötti faluban szállást biztosítsak a zászlóalj részére. Tájékoztatásul közölte velem, hogy a román csapatok megadták magukat s a szálláshely biztosítása azért olyan sürgős, hogy megelőzzük vele a többi zászlóaljat.

Mikor átvettem a parancsot, éppen egy csupasz gödörben szunyókáltam, megörültem tehát a parancsnak s tisztiszolgámmal elindultam a szóbanforgó falu felé. A román harcvonal tájékán láttam ugyan mozgolódást útközben, mindazáltal nyugodtan mentünk tovább, mivel senkisémet tartóztatott fel bennünket. Amint elértük a községet, nyomban bementünk egy házba, ahol két fegyveres román katonára bukkantunk. Abban a hiszemben, hogy ezek a fogságba került román katonák eltévedt emberei lesznek, foglyul ejtettük mind a kettőt s kísérni kezdtük őket a falu utcáján.

A hitelesség kedvéért meg kell jegyeznem, hogy vaksötét éjszaka volt s mozgolódásnak híre-hamva nem akadt a faluban és közvetlen környékében. A szomszédos házban szintén ráakadtunk két fogolyra s most már négy fogollyal botorkáltunk tovább.

Ekkor ráriadtunk hirtelenül, hogy az egyik közeli térségen legalább századnyi román katona sorakozik állig-fegyverben. Ezek azonban cseppet sem voltak hadifoglyok ... Nagy lett persze a megrökönyödésünk s a négy valódi foglyot magunk elé bocsátva, egy másik utcán át tüstént kifelé kezdtünk surranni a faluból. Ebben a másik utcában két hátsólovat

találtunk fölnyergelten egy fához kötve: a két lovat szintén magunkkal vittük s szerencsésen el is értük saját vonalainkat.

Nagy lett az öröm, mikor a hajnali világosodásnál láttuk, hogy a két ló két remek arabs paripa . . . De igazi gaudium akkor támadt csak, amikor két üveg finom bort is találtunk a nyeregtáskában.

(Vitéz Fabry György közlése, Budapest.)

Kövesházi *Kövess* Hermann tábornagy az 1916-ik esztendő telén Bukovinában meglátogatta egyik frontszakaszát. Miközben a front felé száguldott gépkocsijával, váratlanul arra figyelt föl, hogy az országot fagyos árkából egy közkatona, névszerint *Földeák* István, nagy gonddal szedegette össze azt a sok holmit, amelyet minden föltevés szerint egy előretolt csapatunk hagyott elszórva maga után.

Kövess megállította gépkocsiját s először az idegen katona csapatteste, majd az iránt érdeklődött melegen, hogy kinek a parancsából szorgoskodik annyira? A katona először hímezett-hámozott, azután megvallotta őszintén, hogy őt bizony nem bízta meg senki. Ő egyszerűen összeszedi a holmit s amit nem tud felhasználni saját céljaira, azt a magazinnak szolgáltatja be. A tábornagnak annyira megtetszett *Földeák* István magyar közkatona, hogy hadsereg

parancsban is megemlékezett róla, mint a kötelességteljesítés példaképéről.

Három nap múlva Földeák Istvánt behívták a századirodába s ugyanakkor egy huszonegy napra szóló szabadságoslevelet nyomtak a markába. Földeák István közvitéz belenézett az írásba s utána megvakarta a füle tövét:

— De kár, hogy ennyire magas polcra teszik az ilyen jó embert! Így oszt két évbe legfeljebb eccer találkozik vele a szegény baka . . .

(Viola Jenő közlése, Duna földvár.)

137.

1916 decemberében az újságok sűrűn írtak a békéről. A fronton ezeket a híreket mohón olvasták a bakák, mindazáltal nem hittek bennük túlságosan.

A győri 19-ik közös gyalogezered 1916 december 19-én körtefon-értesítést kapott az orosz fronton, hogy a háta mögött fekvő Zavtovszkin túl, az ott elrejtett ütegeink új Skoda-ágyúkat kaptak és ki fogják löni az 1916-ra kapott lövedékeket. Ágyúzás után azonban nem kell támadnunk . . .

Ezt a parancsot úgy közölték a parancsnokok, hogy a tüzéségünk ma megdöngeti kissé az orosz árkokat s az ágyúzás alatt maradjon nyugodtan mindenki . . .

Az ütegek megkezdték a tüzelést. A bakák eleinte figyelték a bevágódásokat, később megindult a beszélgetés:

- Mennek ám szaporán a csomagok, koma!
 — De mi a ménkűnek lönek annyit?
 Szempillarebbenés nélkül válaszolt az első:
 — A békepontokat magyarázzák a panyinak . . .

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

Mindig baj volt nekünk, ha pesti fiúkat kaptunk kiegészítésül. Kivált az önkénteseket nem szerettük valami túlságosan.

Egy nagyobb veszteség után vagy tizenöt pesti úrifiút kapott a századom. Csinosak, ötletesek, kedvesek voltak, csak éppen verekedni nem szerettek túlságosan.

Néhány nap múlva elő kellett nyomulnunk. Itt-ott egy-egy ember megsebesült a távoli gyalogsági tűztől, pár halott is akadt, így hát a pesti gyerekek lelapultak, próbálták beásni legalább a fejüket s minden igyekezetük odairányult, hogy meglógnak valami módon.

Előhívtam erre a zászlósukat s ráripakodtam, hogy piszkálja már előbbre ezeket az elegáns fiúkat, mert megteszem különben, hogy komolyan közibük-durrantok.

— Hja, kérem, — válaszolt a pesti zászlós — ezekkel nem lehet káromkodva meg más durva módon bánni, akár a paraszttal . . .

— Mi-i-i a cso-o-o-oda-a-a? Hát ezek nem katonák? Hát ezek pirostojások talán? Ezekre nem érvényes a vezényszó?

Ingerülten ordítottam tovább az önkéntesekre:

— Mélyen tisztelt urak! Nagyságtoknak nem mondom ezentúl, hogy: rajta! hanem: méltóztasának netalán előbbre fáradni kissé!

Erre aztán megindultak ők is — előre . . .

(*Vitéz Bodor Aladár dr. közlése, Budapest,*)

139.

A honvédtüzérség telefonösszeköttetést akart létesíteni ezredünkkel s e végből egy honvédtüzérkáplár az ezredparancsnokságunkat kereste két telefonistával. . .

Váltig magyaráztam nekik, merre van a parancsnokság, de nem igazodtak el útmutatásomon. Erre azt a tanácsot adtam, szólítsák meg az éppen mellettünk elhaladt *Csűr gai* József őrvezetőt. Úgy tudtam, hogy Csurgai küldönc: majd ő elvezeti a tüzérkáplárt meg a két telefonistát az ezredparancsnokságra.

A káplár utánaindult Csurgainak s megkérdezte tőle:

— Nem küldönc maga, barátom? Ha küldönc, kísérjen el az ezredparancsnokságra!

Csurgai visszafordult:

— Hallja-e, káplár úr! Nem küldönc vagyok én, hanem *regemencordenánc*, de azért elvezetem ma-

gát a *regemenckomendóra* . . . Mert annak az a rendes neve!

(*P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.*)

140.

B—y K—n volt 13-as honvédfőhadnagy írja nekem a következőket:

„1917 februárjában Dornavatra környékén fe-
küdt vonalban a 13-ik honvédgyalozezred. Magam
századparancsnok-hadnagy voltam akkoriban.

Szigorú parancs volt, hogy a konzervet nem sza-
bad megenni! ... A rendkívül nehéz terep és a sza-
kadatlan tűzharc miatt ugyanis igen körülményesek
és súlyosak voltak az ételmezési lehetőségek. Ellen-
őriztük is gyakran a legénységet.

Egy ilyen ellenőrzés alkalmával mindenki ko-
moly döbbenetére kiderült, hogy a század cigányá-
nak hiányzik a konzervája. Amikor elővette a szol-
gálatvezető őrmester, hová lett a konzerva, ijedtében
vigyorogni próbált a more:

— Megettem, mer á névnapom volt tennáp . . .

— Ezért meghalsz, — szólt rá az őrmester.

S szemével intvén két kemény szakaszvezető-
nek, odasúgta nekik titokban, hogy fogjanak két töl-
tetlen puskát s ijessék meg a haszontalan morét.
Aztán szigorú hangon folytatta:

— Mars fel a drótakadály elé, more!

A cigány kikapaszzkodott keserves nyögéssel a
lövészárokból, utána puskástul a két szakaszvezető.

A cigány megállt falfehéren a drótakadály előtt és a sipkájával takarta el az arcát. Az őrmester ugyanakkor vezényelt:

—Tüzelni!

A cigány (a sapka megett) csuklott egyet a fel-tartott fegyverek előtt s ugyanakkor másodszer is vezényelt az őrmester:

—Cél! Tűz!

A két fegyver kattant ... Az árokból mindenki szorongva nézett föl, maga a more pedig citerázó lábbal várt. De mert nem történt semmi, a roma hirte-len kikukkantott a sapka alól... A jelenet annyira komikus volt, hogy egyszerre hahotában tört ki valamennyi ember, mire az őrmester felszólta a lövészárokból a morénák:

—No, gyere vissza, te vacok!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Kézzel írt újságot is szerkesztettünk a szibériai hadifogságban. Karikatúrák is voltak benne. A legjobban várt újságnak azonban nem ez bizonyult, hanem az orosz újságok magyar fordításának felolvasása.

Magam néhány hónap alatt megtanultam oroszul s nem esett nehezemre a fordítás. Megrendeltük a *Ruszkoje Szhvo-t*, a *Birsevija Vjedomoszi-t* és a

Bjecs-et. Ezenkívül a kurgáni helyi lapot, melynek *Telegrammi* volt a neve.

Minden délelőtt másfél órát töltöttem el az újságok áttanulmányozásával és lediktálásával. *Matos* István tanár volt a gyorsíró, akinek lediktáltam a rendbeszedett anyagot s ő vacsora után felolvasta. Ez a felolvasás volt az, amit úgy várt mindenki, mint a falat kenyeret.

Ennek az élő újságnak legérdekesebb időszaka az volt, mikor a románok hadüzenet nélkül háborút kezdtek ellenünk. Megijedt mindegyikünk. *Mikecz* Bandi, a nagy rományűlölő hegyifranciáknak nevezte el őket. Az orosz újságok persze nagyítva közölték az első bevezető sikereket, mi azonban hittük, hogy ezek csak járőr-sikerek . . . Lesz az másként is még.

Amikor aztán a persányi hegyek között meg Nagyszebennél megindultak a komoly csaták, láttuk nyomban, hogy a román hadsereg nem sokáig fogja tartani Erdély elfoglalt részeit.

S úgy is lett!

Az orosz újságokon tapasztalni lehetett a döbbenetet. Mert maguk az oroszok is belátták, hogy a román hadsereg hajítófát nem ér. Csapataink teljesen tönkrevették őket s úgy hírlétt Kurgánban: csak azért hagyunk meg némi részt Romániának, hogy legyen majd kivel békét kötni.

Láttátok volna csak, hogy virultak az arcok s ragyogtak a szemek, amikor ezeket a híreket felolvastuk a fogoly-bajtársaknak.

Beöthy Ödön (százados valamelyik székely honvédezredben!) volt köztünk a rangidős tiszt, úbenne igazán csak ez az élő újság tartotta már a lelket. Hazaszökése után egy társaságban így beszélt rólam:

— Az Isten áldja meg minden áldásával: ő mentett meg bennünket az elcsüggedéstől!

Azóta ő sem él már.

(*Toldy Elemér dr. közlése, Budapest,*)

142.

Bothmer tábornok, aki 1916-ban a Kárpátokban szerepelt, nagyon szerette a sikerült tréfákat. Tisztjei a rajongásig szerették s el nem mulasztották a kínálkozó alkalmat, hogy meg ne kacagtassák „az öreg”-et.

1917-ben Máramarosszigeten az ottani nőegylet által rendezett jótékony célú műkedvelő-előadáson *Nagy* Endre konferált. *Bothmer*, aki akkor történetesen Máramarosszigeten tartózkodott, szintén megjelent az előadáson s könnyekig kacagott *Nagy* Endre tréfás ötletein. Másnap az történt aztán, hogy *Oyahxi* János, hadseregpáncsnoksághoz beosztott tüzérfőhadnagy vacsoránál szórói-szóra, mimikáról-mimikára leutánozta *Nagy* Endrét. *Nagy* vidámság tört ki, amikor megszólalt váratlanul a tábornok:

— Ejnye, főhadnagy úr, nem is tudtam, hogy ennyire remek maszkírozó! Nos, az állásokban,

egyik ütegünknek éppen ilyen emberre van sürgős szüksége . . .

Dermedt csönd támadt. Hiába volt azonban minden megkörményezés, „az öreg” az asztalra vágott:

— Mindent a maga helyén: ebben az egyben nem ismerek tréfát!

Megint a szigorú hadseregpáncsnok ült az asztalfőn.

(Viola Jenő közlése. Dunaföldvár.)

143.

Azokban a hónapokban, melyek alatt a cs. és kir. sajtóosztályba voltam beosztva, mint hadnagy, mi, tiszték, a hadügyminisztérium tiszti étkezőjében ebédeltünk rendes körülmények között. Legtöbbszörre közös asztalnál.

A közvetlenül mellettünk elhúzódt asztalt a hadügyminisztérium valamelyik más osztálya foglalta le magának. Itt láttam ülni sokszor *Höfert*, aki a harctéri jelentéseket írta alá. Azazhogy aláírták helyette mások, mialatt ő maga távol volt a főhadiszállástól.

Egy alkalommal szem- és fültanúja voltam a tiszti étkezőben, amint a kedves öregúr friss lapot kért az elősietett főpincértől:

— Olvasni szeretném, mit mond ma a Höfer?

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Szekula Jenő író a háború alatt alparancsnok-szerkesztője volt az Armee-Oberkommando hivatalos lapjának, a *Belgrádi Hírek-nek*. Az újság eleinte csak szó szerint való fordítása maradt a németnyelvű törzslapnak, a *Belgrader Nachrichten-nek*, később azonban a magyar tiszt- és önkéntes-munkatársak arra törekedtek, hogy minél élénkebbé varázsolják át a *Belgrádi Hírek-et*. A nagy átalakulást azzal kezdték, hogy mindenekelőtt minél belterjesebb ollózásnak láttak neki. A tárcától a vízállás-rovatig lehetőleg mindent a budapesti újságokból ollóztak össze.

Úgy látszik azonban, hogy a közgazdasági rovatot figyelmen kívül hagyták, mert egy napon így szólt Szekulához *Kappus-Xaver* Ferenc, az ismert német író, aki akkor főparancsnok-szerkesztője volt a katonai lap német, magyar és szerb nyelvű kiadásának:

— Ollózzatok már közgazdasági híreket is!

Szekula erre — a parancs szelleméhez híven — a budapesti Otthon írók és Hírlapírók Köréből hozatott le néhány elhasznált közgazdasági szaklapot. Ha aztán közgazdasági cikket kért tőle a mettőr, szó nélkül kihúzott a fiókjából egy ilyen lapot s olvasatlanul megjelölt benne egy cikket, melynek ez volt a címe: „Borkereskedelem Ukrajnában.”

Másnap megjelent a cikk.

Ugyanazon a napon találkozik a belgrádi villamoson Szekula *Kusevich* huszár főhadnaggyal, akinek édesapja, mint Tallóczy Lajos utóda. Bosznia és Her-

cegovina kormányzója volt egykor. Azt kérdezi Kusevich főhadnagy, aki a *Belgrádi Hírek* cenzora volt:

— Szekula, miért támadjátok ti a hadügyminisztert?

— A hadügyminisztert? — hült el Szekula. — Mikor és hol?

— Hol? A *Belgrádi Hírek-ben!* A mai szám közgazdasági rovatában az ukrainai borkereskedelem miatt komisz rohamot intéztek öexcellenciája ellen, amiért kizáróan az osztrák borkereskedőket favorizálja, a magyar borkereskedőket meg ágyútölteléknek hajigálja ki a frontra. Barátom, ez nyílt lázadás!

Mivel Kusevich főhadnagy mint cenzor, szintén nem olvasta végig a cikket, nagy oka volt reá, hogy hallgasson. De hallgatott Szekula is: napokig csak lábujjhegyen mert jární Belgrád mellékutcaiban. Mindazáltal nem történt semmi baj: szerencsére senki sem olvasta a *Belgrádi Hírek-et*.

Néhány nap múlva Szekula kéthetes szabadságra ment Budapestre s a lap szerkesztését azalatt *Rexa* Dezső zászlós (ma Pest vármegye főlevéltárosa) vette át.

Ahogy visszatért volna szabadságáról, Kappus-Xaver Ferenc főparancsnok-szerkesztő izgalomtól remegve rendelte maga elé:

— Szekula, miért támadjátok ti a hadügyminisztert?

— Mi? — hült el Szekula, — Mikor és hol?

— Hol? A *Belgrádi Hírek-ben!* A mai szám közgazdasági rovatában az ukrainai borkereskedelem miatt komisz rohamot intéztek öexcellenciája ellen, hogy kizárólag az osztrák borkereskedőket favorizálja, a magyar borkereskedőket meg ágyútölteléknek hajigálja ki a frontra . . . Barátom, ez nyílt lázadás!

Kiderült, hogy a *Belgrádi Hírek* támadó cikkét átvette a *Temesvári Hírlap* s Rexa Dezső egyszerűen visszaollózta a komisz cikket anélkül, hogy akár elébb a *Belgrádi Hírek-ből* olvasta volna el, akár akkor, amidőn visszaollózta a *Temesvári Hírlap-ból* ... Ettőlfogva a szerkesztőség tagjai napokig csak megbújva és lábujjhegyen mertek feltűnni Belgrád mellékutcaiban. De nem történt semmi baj ezúttal sem. Kiderült másodszer is, hogy senki az égvilágon nem olvassa a *Belgrádi Hírek-et* . . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

145.

Az 1917-ik évi görci áttöréshez lementek a 19-es győri bakák is, hogy megismerkedjenek kissé az olasszal. Mert az északi fronton voltak addig.

Kanyargó, árnyékos hegyi-utakon menetelt az ezred és tartott több-kevesebb pihenőt egy-egy hegy lábánál.

Ilyen pihenők alkalmával a csapattisztek távcsövön nézték a tájat és gyönyörködtek a festői vidék teméntelen szépségében.

Öt-hat baka hasalt egymás mellett s merőn nézett föl egy hegytetőre.

Kallisch főhadnagy abban a föltevésben, hogy a legénységnek is tetszik a környék, hozzájuk lépett s megkérdezte:

— Hogy tetszik a vidék, emberek'?

— Hát elég randa . . .

— Pedig azt hittem, maguk is azt a nagy hegyet nézik . . .

— Azt nézzük, azt . . . Csak nem tudunk eligazodni rajta, hogyan lehetne megszántani?

(*P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd,*)

1917 március második felében lehetett . . .

Akkoriban én, mint rokkant tartalékos hadnagy Bécsbe voltam beosztva, a közös hadügyminisztérium egyik osztályába.

Azon a tavaszeln, egy szelíd alkonyaton, a Ringgel párhuzamos egyik mellékutcában igyekeztem a Kärtnerstrasse felé s a felhőkön találtam elmerengeni, amelyek lassan mendégéltek kelet felé. Magyar ország felé.

De nem merengtem sokáig, mert az oldalt eső utcából váratlanul csak befordult *Frigyes* királyi herceg, tábornagy, az akkori osztrák-magyar ármé főhadvezetője, csak úgy gyalogosan s jobbkezeben a marsallbottal. Vele volt egyik leánya is.

Abban a pillanatban front tisztelgés be meredtem: hat lépést a tábornagy előtt, hat lépést utána.

Úgy látszik, megnyerhettem a fővezér-marsall tetszését, mert messzebből mosolygott már s ugyanakkor felém intett a marsallbottal, miközben jószívvvel szólt:

— Szervusz!

Én pedig álltam ezalatt, frontban . . . Hanem azt látni kellett volna!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

147.

A győri 19-es bakák 1917 április 1-e és 10-e között a galíciai Szokolovkán voltak pihenőben, ahol bőségesen volt alkalmuk érintkezni a polgári lakossággal. Nagy ambícióval tanították a rutén menyecskéket és leányokat magyar szóra. Aközben behatóan érdeklődtek az iránt is: vajjon kellemesebbek-e a magyar bakák, mint a régebben ott járt kozákok?

Erre a nagy kíváncsiságra *Fülei Pista* gyalogos egy rutén öreg asszonytól ezt a diplomatikus választ kapta:

— SICKO jedno! Orosz a tyúkot, magyar a leányt . . .

Szóval: teljesen mindegy . . .

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

Hadifogságunk alatt a női teaházban voltunk elszállásolva Kurgánban. Termünknek volt egy, színpad céljaira szolgáló emeltebb része, sűgőlyuk is volt felállítva. Erre az emeltebb részre mi sajátkezű leg építettünk színpadot s az emlékezetből leírt híresebb darabokat játszottuk rajta.

Magam is írtam egy bohózatot, melynek női főszerepét páter Lengyel kispap játszotta, aki — úgy rémlik — Przemyslben került fogságba. Lengyel páter oly pompás alakítást varázsolt elénk, hogy könnyeink csorogtak a nevetéstől.

Kitűnő színházunkról tudomást szereztek az orosz tiszték is s ők maguk is eljöttek a nézőterre. Egyik-másik elhozta feleségét is, mivel azonban nőnek — előírás szerint — tilos volt belépnie a fogolytábor területére, a tisztifeleségek egyszerűen felöltöztek tisztiruhába s úgy gyönyörködtek végig az előadásban. Kijelentették, hogy soha olyan előadásban részük nem volt még.

A kurgáni társulat hősszerelmese *Kimar* János volt, ezidőszerint építészeti-vállalati tisztviselő Budapesten. A remek díszleteket s színpalakat *Tüzes Sándor* festette. (Most a Weiss Manfréd-gyár mérnöke.) Ő varázsolta oda a tündéri villanyvilágítást is.

A színházi zenekar hegedűit mi magunk faragtuk. Én is remekeltem egy nagyszerű brácsát, melybe belülről ezt a regtönzött versikét írtam be:

*Fogságom szerény emléke:
 A te neved legyen Béke!
 Vágyódás, öröm és bánat.
 Ami a szívünkben támad.
 Húrjaidon szárnyrakapva,
 Repüljön messze nyugatra
 S szőlőkoszorúzza tájon
 Virágos udvarra szálljon! . . .
 \$ egy kis szívbe, ha beszállott,
 Meleg fészekre talál ott . . .
 Hangod szívburokon rezdül
 Magyar daltól szüntelenül . . .
 Zengd a magyar föld szépségét,
 Epedő szerelmet, békét,
 Fogolyszív legforróbb vágyát:
 Magyarország szabadságát!*

Ezt a kis dalt aláírta: *Anesini* Viktor, *Kolozsvári Kiss Árpád*, *Tordy István*, *Toldy Miklós*, *Tüzes Sándor*, *Ihring Eduárd*, *Lakatos Lóránt*, *Fiktusz Béla*, *Kimár János*, *Fodor Pál*, *Mészáros Géza*, *Németh Ferenc*, *Beöthy Ödön*, *Petrovay László*, *Simon István*, *Szöts Győző*, *Szabó Sándor dr.*, *Matos István*, *Hutzi Herbert*, *Mikecz Endre*, *Takács Sándor*, *Bokor József* és én-magam, a vers írója s a hegedű készítője.

Mielőtt hazaszöktem volna, a hegedűt *Novonikolájevskben* a legénységi színtársulat zenekarának adtam oda megőrzés végett . . . Vájjon hol lehet most s ki hegedül rajta?

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

Lukaviec mellett álltak a győri bakák 1917 május elseje óta. Szorgalmasan dolgoztak az állás kiépítésén, amit szakadatlan ágyúzással próbáltak meggátolni az oroszok. Május 2-án a mieink puskagránáttal üzenetet lőttek át az oroszoknak: hagyjon fel az állandó ágyúzással, mert ötszörös ágyútűz lesz rá a felelet minden esetben.

Az oroszok nem fogadták meg a jószót, a mi tüzéségünk azonban helytállt az üzenetért. Az ilyen tüzéségi szóváltásnak persze a gyalogság issza meg a levét. A Károly-bakák csak megvoltak valahogy az ágyúzás alatt, mert a rókalyukakba húzódtak be. de a mi tüzéseink bizony kilőtték állásából az orosz gyalogságot. Nagyon rosszul esett ez az oroszoknak...

Május 14-én aztán átjött egy orosz gyalogsági szakaszvezető, meglátogatni a Károly-bakákat s barátságosan megmagyarázta nekik, hogy nem lesz több okuk sem haragra, sem ágyúzásra ezentúl, mert a tüzerüteg tisztjét, aki francia, jól elnászpágotlák, amiért lövette a magyar állást . . .

S csakugyan, másnap mindkét részen hallgattak az ágyúk.

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

1917 májusában égett le Gyöngyös városa s két-három nappal reá már meglátogatta IV. *Károly* király

a feleségével, *Zita* királynéval. Velük ment *Tisza* István gróf is, akinek ez volt utolsó miniszterelnöki szereplése, mert egy-két nappal reá már menesztette úfelsége.

Ekkoriban történt, hogy a király a város egyik pontján, ahol sok szegény ember várt reá, megállította kocsiját s egy még ma is élő egyszerű embert szólított meg, névszerint *Lehotay* János szőlősgazdát.

— Magát is nagy kár érte, barátom?

Lehotay János, miközben ujjai közt forgatta kalapját, így válaszolt:

— Bizony, bizony, tekintetes Uram.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Szibériai hadifogságom alatt, már a háború vége felé, a verehniudinszki *Juchvidov*-féle sörgyár egyik apró munkás-szobájában laktam két önkéntestársammal. Mindahárman betegek voltunk. Ketten súlyos maláriában feküdtünk, *S. Dezső* barátom azonban fentjárt.

Egyik napon egy borzas szakállú, toprongyos alak köszön be s valami kis alamizsnát kért orosz nyelven. Nem valami türelmes hangulatban voltunk, így hát *S. Dezső* barátom kereken kiutasította a roma külsejű alakot. Ránéztem a barátomra;

— Ugyan már, adjunk valamit a boldogtalanak, hiszen úgyis elromlik a megmaradt étel!

— Ázs hát! — szólt közbe váratlanul magyar nyelven a kéregető. — Rossább vágy á muskánál: nem sajnárod á segíny embert. . .

A meglepetéstől elállt bennünk a lélekzet . . . Hanem egy-kettőre megoldódott a rejtély.

Megtudtuk a morétól (mert az volt!), hogy igazság szerint magyarországi születésű, a dánosi országos cigányrazzia alkalmával azonban többedmagávai megugrott a csendőrök elől. Meg sem állt Szibéria mongolországi széléig s ezidőszerint az a napifoglalkozásuk, hogy a burját parasztok lovait „kötik el”. Elmondta még, hogy baranyaszentlőrinci illetőségű és így a földim volt félig-meddig. Majd tovább érdeklődött kíváncsian a hazai viszonyok felől:

— Ost íl-e még Ferencs Jóska?

Mi bizony sajnálattal adtuk tudomására, hogy öreg királyunk meghalt már. A more továbbfaggtózott:

— Ost vánnák-e míg zsandárok síp Mágyárorságon?

— Vannak, vannak — nyugtattuk meg mindahárman.

A vénülő roma hosszasan vakargatta a fülét:

— Akkor nem megyek visszá!

(Szűcsiek István közlése, t)

IV. *Károly* király Őfelsége 1917 május 17-én Kolpin mellett, Galíciában meglátogatta bakáit, a

győri 19-es Károly-bakákat. A látogatás során fel-
tűnően sokáig beszélgetett *Ángyán* szakaszvezető-
vel, akinek blúza csaknem leszakadt a kitüntetések
súlya alatt.

A beszélgetésnek csak szemtanúi voltak, fül-
tanúi nem.

A látogatás után *Stettka* Ernő százados váltig
faggatta a szakaszvezetőt, miről beszélt vele Őfelsége
olyan sokat?

— Hát beszélt a sok mindenről . . .

— S mit kérdezett mégis?

— Kérdezett a mindent, kérem, csak azt nem,
hogy elég-e a menázsi?

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

Kolpin mellett, Galíciában, őfelsége látogatását
várták a 19-es győri bakák. Volt pedig ez 1917 május
14-én. Napokkal előbb folytak már az előkészületek
ehhez a látogatáshoz.

Szakaszonként három-három ember új ruhát
kapott s azonkívül alapos kioktatást arról, mit kell
felelni, ha ezt vagy amaz találja kérdezni a király.

Az eféle oktatást „iskolázásinak hívják baka-
nyelven.

A fogadtatás a hadosztály parancsnokságánál
történt, ahol pontos időben meg kellett jelenniök az
erre kiszemelt embereknek is. Elhangzottak őfelsége

szokásos kérdései, amire a feleletek is nagyszerűen vágtak, amikor a király meglepetésszerűen azt találta kérdezni az egyik gyalogsági köz vitéztől: jól bánnak-e velük a tisztek?

Erre a kérdésre mély hallgatás volt a válasz.

Meglepetve kérdezte IV. Károly király:

— Nem tudsz válaszolni, fiam?

— Nem! — mondta szemrezenés nélkül a gyalogos.

— S miért nem?

Rémségeset sóhajtott a baka:

— Jelentem alássan felség, azért, mert erről nem iskoláztunk . . .

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd,)

154.

A 19-es győri Károly-bakákhoz 1917 május 18-án a galíciai Kolpin mellett átsétált két orosz katona. Azt hitték, tévedésből. Magyarázták nekik az utat visszafelé, küldték is őket minden erővel, de azok nem mentek. Azt hajtogatták egyre, hogy foglyok akarnak lenni.

Erre hátrakísérték őket.

A fronton szembenállt orosz tisztek azonban semmi szín alatt nem akarták elveszteni csapataik eme két kiválóságát s ezért visszakövetelték őket.

Élve vagy halva!

Saját embereink tanácstalanul néztek össze,

mire a két orosz atyafi nyilatkozatot irt alá önként, hogy ők nem tévedésből jöttek át, hanem igenis, szándékosan. Leghőbb vágyuk viszont az, hogy minél előbb bekerüljenek valamelyik magyar hadifogoly-táborba ... De visszamenni? . . . Soha!

Ezt a nyilatkozatot aztán parancsnokunk át-küldte az orosz uraknak.

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd.)

155.

Skodáéknak Pilzenben nemcsak egy egész városrészt kitevő ágyúgyárunk, hanem egy ennél hatalmasabb muníciósgyárunk is dolgozott a háború folyamán (s dolgozik bizonyára ma is!) a várostól nyolc-tíz kilométerre fekvő bolevetzi erdőben. Sokezer munkás dolgozott itt szakadatlanul s naponta egész vonat-rakomány gyilkos lövedék indult el innen a különböző frontokra.

Ezt a gyárat 1917 pünkösöd szombatjának déli egy óra táján levegőbe röpitette egy titkos cseh össze-esküvés. A hírlapok persze nem emlékezhetek meg erről a borzalmas katasztrófáról, mely több-száz halottat s teméntelen sebesültet követelt áldozatul.

Abban az időben két magyar káder: a kanizsai 48-as és a fehérvári 69-es állomásozott Pilzenben. Ezek adták felváltva a gyár őrségét is, öreg nép-fölkelőkből.

A robbanást követett első negyedórában már az első mentőcsapattal robogtam az ágyúgyár mentőautóin a bolevetzi erdőség felé. A gyárat azonban — a szakadatlan robbanások miatt — teljes huszonnégy óráig nem lehetett megközelíteni. Addig is egy kilométeres sugarú körben kordont vontunk, a lán-goló erdőt oltottuk s szedtük össze a félőrülten fet-rengő sebesülteket, kiket menekülés közben ért a szerencsétlenség. Pütkösd elsőnapján délben tudtunk csak behatolni a gyár területére, hol a hatalmas épületek helyén vörös téglaport, péppé olvadt gépeket találtunk. Mindössze az irodák felőli bolthajtásos kapualj maradt épségben úgy-ahogy.

Amikor odaértünk, legnagyobb döbbenetünkre egy már deresedő, nagybajszú népfelkelőt találtunk a bolthajtás alatt. Hallatlan flegmával silbakolt ott étlen-szomjan, ócska Werndl-puskájával, több mint huszonnégy órája.

— Hát kend mi a fenét őriz itt? — kiáltottam rá első meglepetésemben. — Mért nem menekült el?

Fáradtan csattant össze a két bakancs s ki-egyenesedett a derék. S annyit mondott mind-össze:

— Hát csak vártam az „*abláz*”-t, kérem.

Vagyis a felváltást . . .

Ezüst vitézségi-érmét kapott az öreg.

(*Udvary János közlése, Budapest.*)

1917-ben Galíciában a 39-ik honvédezred tartalékban hevert része parancsot kapott, hogy vonuljon állásba az éjszaka leple alatt. *Kern* László főhadnagy alaposan kioktatta embereit előzően, hogy tartózkodni kell minden feltűnő dologtól: tüzet gyújtani, pipázni, cigarettázni szigorúan tilos volt.

Alig mentünk azonban néhány kilométert, mikor az első szakaszból a századparancsnokhoz húzódott Gyurgyó János more s azt kérdezte, hihetetlen hajlongások közt:

— Főhadnagy úr, álászásosán jelentem, sábád bágózsni?

Kern főhadnagy, aki nem értette hirtelen, hogy a bagózás némi szivarvégnek a zápfogra való diszkrét helyezését jelenti, idegesen szólt vissza:

— Dehogya is szabad!

Tovább meneteltünk aztán s Gyurgyó János egyszercsak odakapott a könyökéhez. Valami eltévedt és fáradt golyó érte.

S abban a pillanatban már jajgatott is:

— Jájjáj! ... A devlá verje meg á haragjával, pedig nem is bágózsztám!

(Viola Jenő közlése, Duna földvár.)

Az 1917-ik esztendő folyamán, mint rokkant állományú császárvadászhadnagy, a bécsi cs. és kir.

hadügyminisztérium sajtóosztályában teljesíttem szolgálatot. Előadói minőségben. Azonban nemcsak referens voltam, hanem fiatal író is, akinek három könyvem jelent meg már arra az időre.

Tudni kell, hogy a sajtóosztály szomszédságában működött a „*Feldzeitung*” című katonai-lap szerkesztősége, mely a németnyelvű szövegen kívül megjelent magyarul, csehül, lengyelül, ruténül, tótul, szerbül, horvátul, olaszul és vendül. A lap osztrák sémára készült, melynek német szövegét aztán két-két odavezényelt magyar, cseh, lengyel, rutén, tót, román, szerb, horvát, olasz és vend önkéntes fordított le szószerint a saját anyanyelvére.

Magam nem tartoztam ugyan a *Feldzeitung* kötelékébe, mindazáltal írtam bele harctéri elbeszéléseket, amit különben el is várt tőlem a lap századosi rangban szolgált szerkesztő-parancsnoka. Sőt! Idővel utasított, hogy ne csak magyar katonákról írjak, hanem érdeklődési köröm terjedjen ki a monarchia különböző nemzetiségeiből rekrutálódott front-lendületére is. Ügy kell érteni ezt, hogy azontúl minden újabb novellámban más-más nemzetiség hadi-furorját kellett magasztalnom. Sorrend szerint az osztrák-németeket, cseheket, lengyeleket, ruténeket, tótokat, románokat, szerbeket, horvátokat, olaszokat és vendeket. Mellesleg figyelmembe ajánlotta a szerkesztő-parancsnok, hogy üdvös lenne, ha a szlovénekre és morvákra is kitérnék alkalomadtán.

Mivel a szerkesztő-parancsnok századosi rangban szolgált, magam pedig hadnagy voltam csak,

engedelmeskednem kellett. Ennélfogva először egy császárবাদász-tárgyú tárcát nyújtottam be a szerkesztő-parancsnoknak, ami egyértelmű volt a haderő német anyanyelvű egyedeinek glorifikálásával. A parancsnok olvasás nélkül nyomdába küldte a kéziratot s amikor megjelent, meg volt velem elégedve. Utána eset tárgyú elbeszélés következett: a szerkesztő-parancsnok el volt ragadtatva. Akkor következtek a lengyel anyanyelvű kiegészítő csapatostek . . .

Itt azonban baj esett!

Hogy, hogy nem: el találtam szólni magamat. Valami olyasfélét írtam le, hogy amikor rohamra kellett mennem, összerendeztem . . .

A szerkesztő-parancsnok, ahogy ehhez a nyomómit mondathoz ért a már megjelent novellában, csaknem az esztét veszttette s nyomban maga elé rendelt. . .

Benyitottam hozzá. Ámde mielőtt jelentkezhettem volna előírás szerint, prüszkölve és krákogva kiáltott reám:

— Hadnagy úr, ön defetista! . . .

Makogni próbáltam, hogy alighanem tévedésről lesz szó, de a szerkesztő-parancsnok túlharsogott a hangjával:

— Hadnagy úr, ön bomlasztó tendenciájú mondatot mert beleiktatni legutóbbi tárcacikkébe . . .

S mielőtt magamhoz térhettem volna, öklével az asztal lapjára sújtott le:

— Hadnagy úr, önben volt akkora antimilitarista jellegű vakmerőség, hogy azt írta le, miszerint roham előtt didergett . . . Hadnagy úrnak tudnia

kellene, hogy egy osztrák-magyar tiszt soha nem fél! Mi a védekezése?

Akkor szóhoz engedett végűi. Annyit mondtam szerényen:

— Százados úr, alázatosan jelentem, midőn az aposztrofált roham ment végbe, akkor én önkéntes-tizedesi rangban szolgáltam csupán . . .

Abban a pillanatban kisimultak a szerkesztő-parancsnok arcvonásai, majd lecsillapulva lépett hozzám s barátsága jeléül kezét adott:

— Hadnagy úr, ez merőben más . . . Brávó, hadnagy úr!

S halkabban tette hozzá:

—Danke . . . Abtreten!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

158.

1917 egyik nyári hónapjában a csíkszeredai vármegyeháza előtt vitt el utam. A vármegyeháza kapujában magából kikelve, sápadtan állt ott néhai *Mihály* Lajkó barátom, vármegyei árvaszéki-ülnök,

— Mi bajod, Lajkó, hogy olyan sápadt vagy! — álltam meg előtte egy pillanatra.

Elkeseredve legyintett:

— Hagyd el, kérlek! . . . Egyik cselédünk bevonult katonának, huszár lett s most hazajött néhány napi szabadságra. Szabadságideje alatt engemet is meglátogatott s nyomban mesélni kezdte háborús

élményeit, de megállapítottam tüstént, hogy pimasz hazugság minden szava.

Erre már figyelmeztettem:

— Mózsi, ne hazudj itt nekem ilyen szemtelenül, mertha egyetlen szót lódítasz még, pofonverlek!

Új mesébe fogott erre Mózsi. Előadta, hogy egy alkalommal több katonapajtásával ült az egyik vasúti étkezőben, sűrűn boroztak, amikor meglepetésszerűen benyitott Vilmos császár, leült az asztalukhoz, éppen Mózsival szemben s barátságosan kezdett velük beszélgetni és koccintgatni.

S így folytatta Mózsi:

— Azt mondtam neki erre: Vilmos, adj egy cigarettát!

Abban a pillanatban hatalmas pofont adtam a szemtelennek s most kijöttem a vármegyeháza kapujába, hogy lehűtsem magamat kissé . . .

S izgatottan fűzte hozzá:

— Egészen kihozott sodromból az a disznó!

(Ismeretlen szerző közlése.)

159.

Mennyire hallatszik az ágyúszó? Mind a három itt következő eset hiteles.

1915 március 22-re virradóra, amikor *Kuzmanek* és *Tamássy* tábornokok felhők közé repítették Przemysl erődműveit, a szörnyű robbantásokat tisztán hallotta Zboró és Bártfa népe.

De van más példa is!

1917 tavaszán egy alkalommal jókor virradatnál mentünk föl a bécsi Szent István-templom toronyába. A toronyból hallottuk aztán a — nem tudom, hányadik — isonzói csata dobpergésszerű ágyúharcát. Térképen ki lehet számítani az iszonyatos távolságot. Hozzá kell venni, hogy ezen a nagy távolságon belül csaknem mindenütt felhőszaggató havasok vannak.

Végül még valamit.

1917 augusztusának első hetében, mint felmentett rokkant hadnagy, falumnak, a Sátoraljaújhely közelében lévő Legényének templomdombján állodgáltam s feszülten hallgatóztam kelet felé, végtelen messzeségekbe. Kelet felől ugyanis, valahonnét az ég pereme alól, többször is hallottam, kétszer egymásután:

— Brumm . . . Brumm . . .

Arrahaladt éppen a paszuly csősz. Megállítottam:

— Mi lehet az, Handura bácsi?

Handura bácsi komolyan nézett maga elé s így szólt aztán:

— Bukovinába ágyúztat Kövess generális . . . Azt hallani.

Megtudtuk később, hogy csakugyan Kövess tábornagy lövetett harminc és felesekkel ... A távolság egyenesen elképesztő volt.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Tisza István gróf huszárezredes 1917 augusztus 11-én ezt az imát mondta öt elesett huszára temetésén, a fronton:

„Hatalmas Isten, élet és halál szabados Ura! Derékban kettétört ifjú tölgyek mellől keresünk Tégedet erőtől duzzadó vitéz bajtársaink sírjánál, akiket életük delén sepert el a Halál pusztító keze.

Hozzád emeljük imára lelkünket, Uram. Hozzád, aki küzdelemre, megpróbáltatásra, veszélyre hívtál el egyeseket és nemzeteket, Hozzád, aki egyedül vezethetsz át bennünket a reánkzúdult gonosz szenvedélyek viharos tengerén.

Harcban állunk, Uram. De nem gyűlölség, nagy-ravágyás, hódítási vágy adta kezünkbe a fegyvert: megtámadták atyai örökünket. El akarják ragadni legdrágább kincsünket: édes hazánkat. Meg kell védelmeznünk ezt a legdrágább kincsünket, melynek szeretetét Te oltottad az emberi lélekbe.

Jóságos Isten, mi gondviselő édes Atyánk! Ebben a küzdelemben ne hagyj el bennünket! Tebened bízunk, Uram . . . Tehozzád fohászkodunk: acélozd meg karunkat, erősítsd lelkünket, vidd diadalra igaz ügyünket!

Tudjuk, hogy ez a diadal honfivérbe kerül. . . Készen állunk, Uram, s ha úgy rendelted, feláldozzuk hazánkért életünket. Hiszen porszem vagyunk a Te kezedben, földi-életünk múló pillanat az örökkévaló-

sághoz képest. Miért hozhatnók azt könnyebben áldozatul, mint veszélyben forgó hazánkért? Ha a harcból ép egészségben hoz vissza szeretteinkhez gondviselő Kezed, áldani fogunk Tégedet s megfogadjuk ezentúl, hogy meg fogjuk becsülni a béke áldásait és — hálánkat lerovandók — buzgólkodni fogunk a szeretet építő munkájában. Ha azonban másképp végeztetted el, gyermeki alázattal nyugszunk meg határozatodban. Legyen meg a Te akaratod! Csak arra kérünk, hogy ne hiába essék áldozatul ez s hogy fogadd kegyelmedbe azokat, akik ebben a küzdelemben ontották vérüket.

Irgalmas Isten, könyörület és bocsánat Istene! A Te kegyelmedbe ajánljuk itt nyugvó bajtársainkat. Adj nekik csöndes pihenést és boldog feltámadást! Aludjak álmukat a híven teljesített kötelesség édes érzésével és majdan vezesd be őket az örök dicsőség fényes templomába . . . Ámen!”

Erről az eseményről Tisza maga körülbelül egy hónappal reá a következőket írta feleségének:

„Régen bántott, hogy minden vallásos szertartás nélkül temessék el őket: még csak egy imádságot sem mondtak el sírjuk mellett. Miután pedig mostanában hiába próbáltam a mi papunkat oda kapni, összeállva egy bibliás öreg altisztünkkel, én mondtam ma egy kis gyászistentiszteletet. Az öreg vitte a kántor szerepét. A „Tebenned bízunk” eléneklése után és mondtam egy imádságot, azután egy zsoltárt énekeltek, majd ő, mint én mondtunk néhány búcsúszót és végezetül a Himnuszt énekeltek

el. Ott volt mindenki, aki az őrszolgálatoktól eljöhetett és igazán szépen folyt le a dolog.”

(*Nagy Miklós dr. közlése, Budapest.*)

161.

Szekula Jenőt a háború alatt — félig tréfásan — „ditkovici oroszlán” címmel tisztelték meg ezredtársai, valószínűen azért, mert a ditkovici csatában — sebesülten és csuronvéresen — nyolcvan golyót adott még le a raj vonalban előretörő oroszokra. Ez a címe megmaradt még Belgrádban is, ahol mint segédszolgálatos tiszt, a balkáni magyar haderő hivatalos napilapját, a *Belgrádi Hírek-et* szerkesztette.

Az 1917-es esztendő augusztus havának 17-én. Károly király születésnapján, nagy katonai parádé volt a megszállott Belgrádban. A díszmenetben a nyomdai és katonai-szerkesztőség személyzetét *Szekula* Jenő vezényelte végig a Terazzijén. Kifogástalanul ment a kommandó, de mégis történt hiba. *Szekula* elfelejtett kesztyűt húzni s csupasz kézzel tisztelgett a főkormányzó-tábornok előtt.

Szekulát csaknem kihallgatásra rendelték emiatt.

A főkormányzó-tábornok segédtisztje indulattól-
vörösen támadt rá *Szekulára*:

— Mért nem húztál föl kesztyűt \

— Egy oroszlán nem visel kesztyűt — felelt vad nyugalommal *Szekula*.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Horánszky Lajos bátyám, Bacsányi és Tisza életírója beszélte el nekem a következő harctéri epizódot:

Tisza István, amikor idehaza ráunt volna ellenségei aknamunkájára, ezredesi rangban a bukovinai frontra ment ki, mint a 2-ik honvédhuszárezred parancsnoka.

Alighogy kiérkezett a legelső rajvonalba, gránát vágott le közvetlenül mellette. Tisza István ezredes meg sem moccant az égdörrentő robbanásra, ahelyett — fanyar mosollyal — így szólt a segédtszjtjéhez:

— Azt hittem, hogy itt nyugodtan hagynak végül. . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

A Cividaleban 1917 őszén esett harácsolásban a győri Károly-bakák is résztvettek.

Minthogy azonban — a parancs értelmében — csak hasznos dolgot volt szabad rekvirálni, amire szükség van vagy aminek odahaza is hasznát lehet venni, *Szendi* Péter gyalogos közvitéz egy vadonatúj talyigakereket vett magához. Amikor ugyan is odahaza járt legutóbb, eltörött az egyik talyigakerék.

Be is jelentette a századparancsnokának:

— Főhadnagy úrnak jelentem alássan, egy új talyigakereket rekviráltam ...

— Minek az, te?

— Hogy szabadságon voltam otthon a multiba, a mienk eltörött. Ennek hasznát tudom venni majd, mondok.

— Csakhogy akkor haza is kéne vinni, Szendi fiam!

— Éppen azt akarom mondani, jelentem alássan. Legyen szíves főhadnagy úr, adjon be engemet megint huszonegy nap szabadságra . . .

(P. Horváth Sándor közlése, Szekszárd,)

164.

Betsey Lajos barátom, a 2-ik honvédhuszárezred volt tisztje írja nekem egykori parancsnokáról, jó- emlékezetű *Tisza* István ezredesről, a többi között;

„1917-ben hosszabb időn át abban a kitüntetésben részesült a debreceni 2-ik honvédhuszárezred, hogy *Tisza* Istvánt mint ezredparancsnokát tisztelhettem s így alkalma volt őt közelebbről megismernie és megszeretnie . . .

Amikor, mint népfölkelő ezredest, saját kérelmére beosztották a bukovinai frontra, teljesült az a háború kitörése óta táplált hő óhajta, hogy személyesen vehetett részt harcoló hazája védelmében. Az ezredparancsnokságot azonban eleinte nem vette át. Mint

mindennemű ténykedésében, itt sem engedte nagy felelősségérzete, hogy előzetes tapasztalat nélkül az élre álljon.

Működését ennélfogva a legveszélyesebb helyen, az előretolt állásokban kezdte meg, ahol napokon át osztozott a legénység, a szűk és alacsony fedezék kényelmetlenségeiben, amely neki, mint magas embernek, még nehezebben volt elviselhető, mint alacsonyabb termetű huszárjainak. Ezután a századoknál folytatta tanulmányát, majd a félezrednél tartózkodott néhány napon át. Ekkor már nem került el figyelmét a legkisebb mellékkörülmény sem . . . Állandóan személyesen érintkezve tisztjeivel és huszárjaival, megkedvelte őket. Bizonyos időben az ezred bármelyik embere megjelenhetett előtte s előadhatta kérését vagy panaszát, amelyek közül egy sem maradt kivizsgálatlan. Segéd tisztjei alig győzték a tömeges levelezéssel járó temérdek munkát. Egyet azonban megkövetelt huszárjaitól. . .

Megkövetelte, hogy soha ne nagyítsanak, hanem mindig a színigazságot mondják. Ha túlzásra avagy ferdítésre jött rá valamelyik huszárjánál, megfeddte röviden:

— Tanuld meg fiam, hogy a magyar ember soha nem hazudik!”

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Folytatása is van azonban *Betsey* Lajos barátom levelének. Így hangzik:

„Állandóan az első vonalakat járta *Tisza* István, kitartásra és türelemre buzdítva a huszárokat. Előnyomulásuk alkalmával legelői haladt, s elutasított magától minden olyan könnyítést vagy kényelmet, amelyet a legénységnek meg nem adhatott. Úgy feküdt a csupasz földön s ugyanúgy a tábori-konyhából élelmezte magát, mint a huszársjai s ezt megkövetelte a tisztjeitől is. Ezért emberei szeretettel és ragaszkodással vették körül. . .

Nagy vallásosságát és emberszeretetét különösen egyízben volt alkalmunk megcsodálni. Egy este temetéshez készülődött az ezred. Este, mivel csak a setétség beálltával lehetett csoportosulni a muszka megfigyelők miatt. Feljött a vonalba a hadosztálytól a tiszteletes úr, hogy az elesettnek megadja a vég-tisztességet. Folyt már a szomorú szertartás, midőn a nagy távolságban fekvő ezredtörzs irányából a felfelvillanó zseblámpa fénye mellett megjelent *Tisza* István. Hogy az ő fogyatékos látóképessége mellett mit jelentett olyan utat megtenni a vaksetétségben s a hegyes sziklatalajon, azt csak azok tudják megérteni, akik hegyiháborúban vettek részt. *Tisza* beállt csöndesen a huszárok félkaréjába s végighallgatta a tiszteletes úr búcsúszavait. Majd előlépett s együtt imádkozva huszársjaival, olyan költői szárnyalású imával búcsúztatta el hősi halált halt ka-

tonáját, hogy sok viharverte ábrázaton végigszántott a könny . . . Aztán lassan fedezékébe tért vissza Tisza István.”

(Komaromi János közlése. Budapest.)

166.

A cs. és kir. 13-as számú légelhárító-ütegnél szolgált egy hatgyermekes vén tüzér, nógrádvármegei, mucsingi illetőségű. Mivel írni-olvasni nem tudott, ön intéztem levelezését a családjával s az ütegnél is segítségére voltam mindenben. A vén tüzér állandóan arra kért: jelentsem be kihallgatásra a főhadnagy úrnál, mivel esztendeje is elmúlt, hogy nem látta a családját.

Volt is rapporton az öreg, de nem sikerült szabadságot kapnia, mivel mindössze három hónapja került az ütegünkhöz, azt pedig nem hitte el neki senkisé, hogy oly hosszú idő óta ne fordult volna meg odahaza . . . Volt pedig ez az 1918-ik esztendő újév napján s mi Grado-sziget mellett táboroztunk.

Valami egy héttel reá az öreg levelet kapott hazulról, a feleségétől. Hangzott pedig a levél így:

„Dicsértessék az Élő Jézus drágalátos szent neve mindörökké, Ámen! Kedves, felejthetetlen egyetlenegy párom, kívánom, hogy ezen pár sor írásom a legjobb egészségben találjon! Mi is megvagyunk egészségben mind, vártalak, hogy talán a Szent Karácsonyra vagy Újévre haza jössz szabad-

ságra, de hát hiába vártunk. Most már igazán mondd meg uradnak-parancsnokodnak, hogy adjon szabadságot, mert egy hónap múlva megjön a gólya. Megírom, hogy a disznóöléssel nem várhattunk. Tiszeltetnek a zsidó botosék is. Felejthetetlen párod maradok a síron túl is, meg csókoltat a hat gyerek is. Kelt Mucsing, 1918 január 6.”

Felolvastam az öregnek a levelet s mosolyogva néztem rá:

— Mikor is járt odahaza utoljára?

A vén tűzér zavartan mosolygott vissza rám:

— Megvallom, szakaszvezető úr, nyolc hónapja. Mert így gyön ki februáriusra a gólya . . .

Erre az érvelésre persze megkapta az áhított szabadságot. Később tudtuk; meg csak, hogy szó sem volt gólyáról. Ellenkezően: az öreg suttyomban összejátszott a feleségével s így jutott szabadsághoz.

Nem is elsőízben pedig.

(Vércse Mihály közlése, Budapest.)

Novonikolajevszkben – az orosz forradalmak idején — eléggé mozgalmas életet élt az öt-hatszáz magyar tiszt, aki ott volt. Azonban sohasem feledkeztünk meg róla, hogy idehaza várnak bennünket és bár nem sok reménnyel, mégis csak nekivágtunk a határtalan szibériai pusztaságnak s lassan-lassan szivárogtunk hazafelé.

Akadnak olyan bajtársaink, akik két hete voltak már úton Vladivosztok felől: ezek néhány napra pihenni és enni tértek be hozzánk s mi jószívvel, testvérmódra osztottuk meg velük barakkjainkat és falat kenyерünket.

Jó is volt, hogy jöttek, mert a szököttek helyébe feküdve, azok nevében jelentkezhetek esténkint az ellenörzésen, a „povierká”-n. így aztán sohasem hiányzott senki.

A szökéshez útlevel kellett, útlevelet viszont a „közjegyzői irodá”-nak elnevezett barakk rész gyártott. A „közjegyző úr” (Lengyel Miska) szívességéből osztogatta pajtásai között a jólsikerült hamisítványokat.

Szökés közben mégis elfogtak, börtönbe zártak tolvajokkal s egyéb ilyen dzsentleménekkal együtt, azonban innen is kiszabadultunk. Visszavittek néhány száz kilométerrel kelet felé, ott végighurcoltak a stab, a szúd és a szovjet előtt, éjjelre csavargók közé fektettek, patkányok szaladgáltak rajtunk s mellettünk egész éjjel egy vak tatár koldus mekegett. (Tatárul a kenyér „ekmek”.) Álmában kenyér után kiabált.

A demarkációs-vonalon úgy jutottunk át, hogy mosolyogni lehet a dolog egyszerűségén. Hátizsákunkat egy öreg székely bakára bíztuk s játsziszerral csúsztunk keresztül. Jelentkeztünk a német parancsnokságnál s csomagjainkat még aznap átszállította egy ügyes ember. Vele jött az öreg székely is . . . Jöttünk-jöttünk aztán a tündéri tavaszban s azon az

úton, amelyen Napoleon hadserege elpusztult. Még ma is megvan „útlevelém” s szibériai vasúti jegyem.

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

168.

1918 márciusában tört ki a nyugati fronton a világháború legtombolóbb csatája, az úgynevezett császárcsata. *Hindenburg* vezértábornagy, az összes német hadak legfőbb parancsnoka a következő jelentést adta ki a szörnyű dulakodás első napján:

„Mélységes tisztelettel jelentem császár és királyi Felsőgednek, hogy a német nemzet minden törzsei készen állnak történelmünk nagy feladatának végrehajtására. Száznolcvan kilométeres arcvonalon reggel négy órakor porosz, sváb, bajor, szász, pomerániai, Württembergi, pfalzi, türingiai és schleswig-holstein zászlóaljok és ezredek, a halálmegvetésben egymással vetélkedve, hatvan kilométeres frontszélességben és negyvenöt kilométeres mélységben betörték az angol-francia állásokba. Rohamsisakos osztagaink száztízezer angolt és franciát ejtettek foglyul, kétezer ágyút, ötezerkétszáz géppuskát s számtalan tankot zsákmányoltak. Isten velünk van.”

Ugyanezen a napon a török nagyvezérkar is kiadta hadijelentését. Így hangzott:

„Félelmetes csapataink a mai napon ellenállhatatlan és kivédhetetlen lendületű szuronytámadásaik után egyszersmindenkorra tönkrevérték s ezáltal

örök időkre megalázták a makacs ellenséget. Zsákmányaink tömkelege beláthatatlan . . . Foglyot nem ejtettünk ugyan, de rohamosztagaink csodálatos győzelme vívtak ki, miközben sikerült két géppuskát, tíz kézfegyvert, három tevét és hatszáz homokzsákot zsákmányolniuk. Az ellenség minden ponton pánik-szerűen menekült.

A két hadijelentés közül Hindenburgé volt a szerényebb.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

169.

1918-ban, nagyszombaton este történt Oderzoban, a piavei front mögött.

A 14-ik közös és a 64-ik honvéd-gyaloghadosztályok rohamzászlóaljai azt a súlyos feladatot kapták, hogy rövid tüzérségi tűz és gáztámadás után törjenek át a Piavén és odaát, az olaszok közt, különböző veszedelmes megbízatásokat hajtsanak végre. A támadó csoport vezetőjéül az Isonzó-hadsereg parancsnoksága P. századost szemelte ki, aki közismert volt róla, hogy — enyhe kifejezéssel — kerülte a kényes helyzeteket.

Úgy volt, hogy nagyszombaton este, vacsora után kapjuk meg a parancsot, hogy a támadást még akkor éjjel végrehajtsuk-e avagy sem?

Vegyes érzelmekkel vacsoráztunk. *Schükl* őrnagy ült az asztalfőn, a 14-ik rohamzászlóalj parancsnoka,

mellette P. százados. Az utolsó falatoknál tarthatunk, amikor kopogás hallatszott az ajtón.

— Herein!

Belépett erre egy hadnagy s a lepecsételt parancsot átadta Schüekl őrnagynak. A halálos csöndben megszólalt P. százados, németül:

— Szegény olaszok, hogy szurkolhatnak most! Schüekl őrnagy ránézett, kissé felülről s annyit mondott halk hangon:

— De mi is!

Falrengető harsogás robbant ki erre. A támadást különben későbbre halasztották.

(Ismeretlen szerző közlése.)

Somogyi István dr. gyöngyösi ügyvéd és volt országgyűlési képviselő beszélte el nekem az itt következő apróságot:

Vége felé járt már a nagy háború, amikor megint sorozták a legényeket: talán huszadszor már 1914 augusztus óta.

Két olyan csámpás legény üldögélt az egyik Gyöngyös-környéki falu kocsmájában, akit nem vettek be az előző napi sorozáson a katonaeorvos urak. (Ügy emlékszem, Domszlón volt.) Üldögélt hát a kocsmá ivójában, a kecskelábú asztal mellett egy üveg szódavíznél a két girhes s különösen amiatt búsultak, hogy ezentúl egyetlen falubeli leány sem

fog reájuk nézni, mint nyavalyás „alkalmatlan”-okra, amikor kitárult szélesen az ajtó, belépett kényesen a falu első legénye, akit előző napon az örömtől könnyes arccal soroztak be a doktorok.

Belépett az első legény, meglátta a két boldogtalan alakot az üveg szódavíznél, a nyitott ajtóra mutatott s felkiáltott keményen:

— Mars ki!

S ők ketten mentek, a szerencsétlenek . . . Kapkodva, eszük nélkül, vakkantani sem merve. Dehát mit is tehettek volna egyebet az istenadták?

(Komáromi János közlése, Budapest.)

171.

Ugyancsak Oderóban történt, a már leírt támadásra való várakozás alatt, az itt következő eset is:

Ebéd után jóízűen szundikáltunk a szállásunkon, amikor lélekszakadtan rohant hozzánk a zászlóalj küldönce, hogy itt van a hadtestparancsnok úr: *Schönborn* herceg s meg fogja szemlélni a zászlóaljat. Mindegyik századot a szállása udvarán.

Futólépésben törtettünk a századunkhoz, mely a 71-ik trencsényi ezredből való szintiszta tót legényekből állott. Mi, szakaszparancsnokok hirtelen beugrottunk a legelőbb elért szakasz mögé s a századparancsnok helyét *Cs. Dusan* tartalékos-hadnagy, egy kétöles, kövérkés és vigyorgó tót legény foglalta el s a hadtestparancsnok már ott is volt a kíséretével.

Dusán barátunk vezényelt és jelentett ... A hadtestparancsnok végignézte a századot s utána rövid németnyelvű beszédet tartott, melyben a tót bakák erényeit méltatta. A végén parancsot adott Dusánnak, hogy a beszédet tót nyelven tolmácsolja a legénységnek.

Dusán tisztelgett, felénk fordult, balkeze hüvelykujját a nadrágzsebébe akasztotta, jobbkeze hüvelykujjával hátrabökött kissé s tolmácsolt:

— To ten povedál . . .

(Magyarul: „Ez itt azt mondta...”).

Fogalma sem volt szegénynek, mit jelent tótul a „Durchlaucht” (hercegi) megszólítás, elintézte hát egy „to ten”-nel.

Magába visszafojtva röhögött minden ember.

(Ismeretlen szerző közlése.)

172.

A déltiroli havasokon történt.

Mint az egyik hegy-szakasz parancsnoka a 37-es nagyváradi munkásosztag magyar levelezését cenzúráztam. Akkor írta az egyik öreg népfelkelő — rnegcsömörödvé a háromezerméteres magasságtól— feleségének a következő sorokat:

„Kedves Feleségem, Eszti!

Nagy bánatomra jól vagyok és így itt kell zerge-módra kösziklákat járni. Ha e levelemet megkapod, menj ki a kertbe, van ott a diófa alatt egy nagy

darab malomkő, guríttasd onnét a patakba. Mert annyira megfeküdték minden tagomat ezek a Dolomitok, hogyha hazavisz egyszer a jó Isten, nem akarok több követ látni!”

(*Pólya Antal dr. közlése, Budapest.*)

173.

A bajtársi elismerés sűrűn megnyilvánult a repülők között.

Előfordult nemegyszer, hogy az ellenséges területen hősi halált halt repülőkről értesítést küldtek az ellenfelek. Az értesítést rendszerint a magasból dobták le, valamelyik repülőtér fölött, fölöslegesen kitéve magukat az ellenséges tüzérség halálos találatának. Viszont azt is megtették a repülők, hogy ilyen útjaik alkalmával érdeklődtek saját veszteségeikről.

Az 1918 júniusi támadások alkalmával történt az olasz fronton. Nem tudom már melyik napon.

Linke osztrák-magyar repülőfőhadnagy vadászszázadával szabad-vadászatra indult korán reggel. A szabad-vadászat abból állt, hogy egy bizonyos kijelölt terület fölött kellett portyázniok s ezáltal megghiúsítaniuk minden ellenséges vállalkozást. Ilyen feladat teljesítése közben találkozott Linke és százada egy angol vadász-századdal, amely hasonló célból szállt fel, minden valószínűség szerint.

Megütköztek nyomban s pillanatok alatt a két

angol már zuhant is lefelé. Az angol kötelék azonnal meghökkent és földreszállt, Linke főhadnagy pedig tovább folytatta útját a kijelölt terület fölött. Rendes időben tértek vissza repülőink s Linke főhadnagy fölterjesztette rövid jelentését . . .

Nem úgy azonban az angolok! Hiszen két emberük odaveszett . . .

Ugyanaznap estefelé egyszerre három Bristol - gép jelent meg a feltrei repülőtér fölött, egész alacsonyra szállt le s akkor az egyik gépből (bomba helyett) jelentőhüvely ereszkedett alá sebesen, lobogó szalagjával. Levél volt a jelentőhüvelyben: Linke főhadnagynak címezve. A levél megszólítása: „Lieber Kriegskamerad!” Szerették volna tudni, mi lett két társukkal, akik egytestvérek voltak?

Linke főhadnagy — előre kitűzött időben — megvitte a választ. Arra az időre az angol ütegek megszüntettek minden tüzelést . . .

(Fehrenteil I. lovag közlése, Budapest.)

Különösen a háború vége felé sok-sok katona halálra volt keseredve az örökös káposztaevés miatt. Tudni kell, hogy nemcsak Szabolcs vármegyének, hanem az egész országnak Demecser község az egyik legnevezetesebb káposztakanaánja.

Ideírta *László Pista* vitéz a következő tábori lapot az apjának:

„Édes jó Apám!

A vetések szépsége igen nagyon megörvendeztetett, de írják meg, hogy nem lépett-e fel káposztahernyó, mert ha igen, az még jobban megörvendeztetne.”

(Keéky István dr. közlése, Nyíregyháza-,)

175.

A háború utolsó esztendejében nagy kártyacsaták dúltak az Otthon írók és Hírlapírók Körében. Mert nemcsak írók és művészek jártak ide, hanem bankárok és hadimilliomosok is, akik a chemin de fer-játékban vagy a bakkará-asztal mellett igyekeztek megsokszorozni hirtelen szerzett vagyonukat. A legkisebb tét ezer aranykorona volt: nagy pénz azokban a nehéz időkben is.

Egy ilyen játékot végignézett egy alkalommal Szekula Jenő író is, aki rövid szabadságra érkezett haza a harctérről. Aközben az egyik veritékes játékos hátrafordult s ugyanakkor egy bankjegyet nyújtván arrafelé, idegesen szólt rá Szekulára:

— Váltassa fel ezt az ezrest!

Szekula Jenő, aki büszke volt írói sikereire s még büszkébb hadnagyi csillagára, indulatosan válaszolt:

— Miért nem küldi mindjárt Goethét?

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Köztudomású, hogy *IV. Károly* király 1918 szeptember 5-én Bécsbe kérette föl *Tisza* Istvánt az olasz frontról, ahol *Tisza* a 2-ik honvédhuszár-ezred ezred-parancsnoka volt. Erről a találkozásról jegyezték föl a következő epizódot . . .

IV. Károly király, aki a magasabb parancsnokságoktól igen kedvező információkat kapván *Tisza* stratégiai és taktikai rátermettségéről, így szólt:

— Milyen kár, hogy annakidején nem lépett katonai pályára: ma egyik legelső hadvezérem lenne!

— Felséges Uram, akkor én ma kvietált alezredes lennék valami csöndes városkában — felelt szárazon *Tisza* István.

(*Nagy Miklós dr. közlése, Budapest.*)

1918 októberében mérföldes csizmákban rohant az összeomlás felé minden. A Házban például egyes hírlapírók indulatosan kiabáltak bele a nekik nem tetsző szónokok beszédeibe.

Véletlenül jelen voltam a képviselőháznak azon a zűrzavaros ülésén, amikor *Fényes László* a piavei szerencsétlenség ügyében interpellált. *Wekerle Sándor*, az öreg miniszterelnök nyomban felelt s véletlenül a következő nyelvbtlás csúszott be a válaszába:

— Megállapítom ezennel, hogy a piavei veszteség alatta van a százezer koronának . . .

Itt közbekiáltott *Vázsonyi Vilmos*:

— Forintban értendő!

Wekerle észrevette magát s nyomban így javította ki botlását:

— ... a százezer embernek . . .

Ugyanakkor komoly szóval fordult a sajtókarzathoz s arra kérte a hírlapírókat és szerkesztőket, hogy ezt az epizódot semmiesetre se írják meg. Az erre kitört tiltakozásra menyei nyugalommal folytatta az öreg:

— ... s különben sem engedem meg . . .

Úgy is volt!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

178.

1918 november elején, a monarchia összeomlásakor az ország valamennyi városában megalakultak a helybeli nemzeti tanácsok. Így Versecen is.

Azokban a napokban kezdte meg kényszerű visszavonulását Mackenzen vezértábornagy Erdély határáról hazafelé, nagy Németország felé. Valami hat hadoszlopban. A legdélibb oszlop Versec városának vette az irányt. Akkorára azonban a Károlyi-kormány megkapta az ántánt szigorú utasítását, hogy szerelje le Mackenzen hadseregét s összes katonáit szolgáltassa ki a megszálló csapatoknak. A Károlyi-

kormány, miután nem akart többé katonát látni, fanyar képpel bár, de továbbította a szörnyű parancsot az összes vidéki nemzeti-tanácsoknak.

Az ukáz megérkezett Versecre is.

Összeült erre az ottani nemzeti tanács és noha csak néhány jámbor örrel rendelkezett, hosszas kupa-tanács után úgy döntött, hogy leszereli a város irányába közeledő német hadoszlopot.

S a határozatot tett követte.

Küldöttséget menesztettek az elővéd elé, hogy — azonnal lerakni a fegyvert! Az elővéd ezredes-parancsnoka türelmesen meghallgatta a verseci nemzeti-tanács kemény, mindazáltal tiszteletteljes hangon továbbított parancsát, aztán kiadta az ellenparancsot, hogy az elővéd két zászlóalja nyomban fejlődjön föl rajvonalba és ütközetkészzen nyomuljon előre Versec városa ellen.

A német ezredes ugyanis, mint komoly katona, csak véres csatában legyőzve, volt hajlandó megadni magát.

Az előrenyomulás végét azonban nem voltak hajlandók bevárni a verseci nemzeti-tanács tagjai, hanem eliszkoltak a városból. Ki gyalog menekülve, ki szekéren vágatva. Csak tíz nap múlva mertek visszaszállingózni.

A németek akkor már valahol Bécsen túl meneteltek. Nagy hazájuk felé.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

1918 novemberében félelmes tumultusban özönlöttek hazafelé a katonák a különböző frontokról. A vonatok tetején álltak vagy feküdtek százával s az ütközők is tele voltak velük. Mint ilyen alkalmakkor szokás, mindenféle rajzokkal, felírásokkal firkálták tele a vonatkocsik külső falait.

Az egyik ilyen kocsi oldalán ezt olvastam például, krétával és primitív betűkkel:

*Eljen Károlyi Mihály
Köztársasági igazgató!*

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Tudjuk mindnyájan, hogy a bukaresti békekötés alkalmával egy-két kilométeres mélységű „határkiigazítást” kapott Magyarország.

Azt azonban kevesebben tudják, már, hogy a mezítlábas oláh haderő 1918 november közepétáján lépte át a magárahagyott Erdély határát.

Ezekben a napokban történt, hogy *Varga* Samu nyugalmazott postatisztviselő s nekem mindmáig kedves bátyám, Erdély térképét tanulmányozgatta Szabóky-utcai házának verandáján. Amint beléptem hozzá, sűrű aggodalmak között csóváltatta a fejét:

— Öcsémuram, csak nem hiszi talán, hogy

„ezekután” elveszik tőlünk azt a kis bukaresti határkiigazítást . . . Igaz-e?

— Nem tudom, kedves Samu bátyám — feleltem remegő hangon.

Mert akkor tudtam már, hogy nem csupán a lehelletnyi határsáv, hanem egész Erdély odaveszett.

(*Komaromi János közlése, Budapest.*)

181.

Jóemlékezetű *Sugár* Károly, a Nemzeti Színház volt nagy művésze hosszas hadifogság után érkezett haza 1918 őszén, toronymagas süvegben. Sok-sok évvel később kettesben beszélgettünk egy alkalommal s a szibériai rabság szenvedéseire kerülvén a szó, megrendült lélekkel fordultam hozzá:

— Mondja el már, Mester, mint tudott megszökni abból a szörnyű pokolból?

Sugár Károlyról tudni kell, hogy szinte döbbenetszerűen hat az emberekről és dolgokról vallott bölcs türelmével. Filozófiája több volt, mint ijesztő. Ez alkalommal is legyintett egyet:

— Nem volt az olyan kínos dolog, kérem . . . Kár róla beszélni. . .

Ám a kitartó ostromnak mégis engedett végül s elmondta minden különösebb felindultság nélkül, hogy egyes-egyedül vágott neki az Ázsia keleti részéből hazáig való gyalogútnak. A nagy süvegben indult el. Először végtelen homoksivatag került az

útjába, lehet, hogy a Góbi-sivatag volt, de olyan szerencséje akadt, hogy már az első napon egy karaván sarkába szegődhetett. Ment az utolsó teve után, egykedvűen. Este a karaván tagjai vacsorát főztek kondérban, neki is adtak enni, de a vacsora fejében ő mosta meg a kondért. Megtette. Miért ne? Másnap északi irányba vágott a karaván, de rövidesen megint egy nyugat felé haladó tevevonulatot vett észre. Most ennek szegődött a sarkába s így ment ez tovább is. Mindig sikerült egy újabb karavánra bukkannia s észrevétlenül elfogyott az út Mezőlaborcig.

S egyet legyintett újból.

— Nem nagy dolog, kérem . . .

(Komáromi János közlése, Budapest.)

182.

Amikor két térdre esett Magyarország s a csehek szórványos csapatai Kassa előtt állhattak, benyitottam *Rákosi Jenő*hez, hogy írjon be valamit „A Tragikum” című könyvének első lapjára, mely ma is tulajdonomban van.

Ezt jegyezte belé az öregúr:

„Most a magyar nemzet tragikumáról van szó. Mi az?

Tisztességes, humánus, vitéz, türelmes, magához és alkotásaihoz hű nemzet volt.

Ma ez a kombináció elvesztette értékét. Amely nemzet nagysága ezekből a kombinációkból tevődött

össze, az a mai korban nem találja meg nagysága jogainak a feltételeit: buknia kell. Ez a magyar nemzet tragikuma. De ha küzdve bukik, akkor joga sértetlen marad, maga föltámad.

Budapest, 1918 dec. 21.

Rákosi Jenő.”

(Komáromi János közlése, Budapest.)

183.

A kommün világában Jeges Ernő, a kiváló festőművész megbízást kapott, hogy készítsen plakátot az alkoholfogyasztás ellen. Jeges meg is csinálta: a képen egy halálfej volt átdöfve karddal. Alatta ez a felírás:

„Meghalt az alkohol! Ne engedjétek feltámadni!”
Mikor megjelent a plakát, Jeges Ernő jelentkezett a tiszteletdíjért. Meg is kapta. Volt pedig ez a honorárium — hét üveg bor.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

184.

Egy nyugatmagyarországi szabadságharcos beszélt nekem, hogy 1920 tavaszán katonai behívót kapott több, Szerajevó környékén lakó bosnyák. Nem igen tudtak olvasni, annyit azonban megértettek mégis, hogy be kell vonulniok gyalogosnak.

Útnak kerekedtek hát a cókémókjukkal és nem álltak meg, csak a budai várban, ahol is szolgálattételre jelentkeztek a Nándor-laktanyában. Mint annyi-annyi bosnyák előbb is, vagy harminc éven keresztül.

A laktanyában megmagyarázták aztán a derék fiúknak, hogy a behívó Belgrádba szól. ők nem tudták szegények, hogy akkorára vége lett Ferenc József birodalmának.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

185.

Életem legnagyobb élményei közé tartozik, ha régi barátommal, *Eröss* János dr. nyíregyházi ügyvéddel kerülök össze. János barátom feltűnéstkerülő ember, de ha sikerül rávennem egyszer, hogy beszéljen szibériai élményeiről, mély meghatottsággal tudnám elhallgatni három napig egyfolytában. Pedig *Eröss* János sohasem színez, mindig a könyörtelen valóságot beszéli el. . .

De van is miről beszélnie!

űröla túlzás nélkül el lehet mondani, hogy az egykori monarchia legvitézebb katonája volt (négy hónap alatt lett egyévi önkéntes-káplárból hadnagy!), amikor szibériai fogságba jutott és hogy hat esztendőn keresztül mikén ment át, attól számítva, az megcsúfol minden fantáziát. Egyízben huszonhét hónapig állt (és nem ült!) muszkavörösök börtönében, egy többméteres mély lyukban s nehéz vasgolyók voltak rákötözve a lábára. Ennek az lett aztán a tra-

gikomikus következménye, hogy amikor szabadulhatott végül s leszedték róla a béklyókat, a lábait magasra kapkodva járt a táborban. Tudniillik túlságosan könnyűek lettek a lábai.

Esztenőkre nyúló fantasztikus kalandjai alatt, darab ideig az ellenforradalmi *Szemenoff* tábornoknak volt a páncélvonat-parancsnoka. Ebben a beosztásban elfogott magyar vörös katonákkal fűtögetett be a mozdonyba. Szörnyű kegyetlenségnek látszik ez, tudni kell azonban, hogy amikor — előbb még — ő volt a magyar vörös katonák fogságában, vele is be akartak fűteni. Ugyancsak a páncélvonat mozdonyába.

Teméntelen kalandja közül csak egyet!

Tizenhatszor szökött a fogságból, de csak tizenhetedszer sikerült hazakerülnie Magyarországra. Egy ilyen szökése alkalmával, amelynél egy magyar tanító volt bujdosótársa, valami szibériai kisváros utcáján ácsorogtak a Bajkál-tó mellett. A Bajkál-tavon az ellenforradalmi flotta éppen akkor vette üldözőbe a bolsevisták hadihajóit s a vörös tengereszek — partnak szorítva — éppen ebben a városkában szállottak partra. Tegyük hozzá, hogy nem menekültek, de még csak nem is kapkodtak fejvesztetten: ahelyett katonai rendben, kimért lassú ütemben haladtak végig a városka főutcáján.

Az élen tengernagyuk haladt, kifogástalan díszben. A csillogó ruhájú, vállrojtos tengernagyot megbámulta mindenki, amint lassan, kemény lépésben ment legelői, nem nézve sem jobbra, sem balra. Eröss

János, amikor velük egy vonalba ért a tengernagy, csillogó ruhájára célozva, így szólt vele menekült tanító barátjának félhangon és persze magyarul:

— Az anyját ...!

Hanem csaknem hasravágódott. A vörös tengernagy ugyanis, anélkül, hogy feléje tekintett volna, odakiáltott, ugyancsak magyarul:

— Ne pofázz!!

Csak délutánra sikerült megtudni Eröss Jánosnak, hogy a vörösök bajkáltavi flottájának legfőbb parancsnoka senki más, mint egy *Friedmann* nevű budapesti szobafestősegéd.

De alighogy megtudta ezt, már menekült is tovább. Esze nélkül.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

186.

Néhány apróság a magyarországi bolsevista-uralom napjaiból. Ezek az apróságok mindennél hívebben tüntetik föl az akkori közhangulatot. Tehát:

A dunántúli parasztember így jellemezte a kom-münt 1919 júniusában:

— Láttam én már embert tótágast állni, de azért egy sem maradt mindig fejjelefele.

(Más.)

Egy plakátra ez volt kinyomtatva akkortájt:

„Vasas, ne hagyd magad!”

Alája nagy ákombákkal, ezt írta oda valaki:

„... a frontra vinni!”

(Más.)

— Mi az ön neve előtt az a „br.”, báró-elvtárs?

— Broletár!

(Más.)

A kommün második hónapjában már így sóhajtoztak keservesen a proletárok:

— Háthiszen szép, szép ez a kommunizmus, csak ne kellene annyit színházba járni . . .

(Más.)

A pacsirta fenn énekel, a tanácskormány fenének kell!

(Más.)

— Hallotta-e már, mi a bolsik „Szózat”-ának első sora?

— Na?

— Hazudnak rendületlenül.”

(Más.)

— Legnemzetibb újság a *Vörös Újság*.

— Hogyan?

— Mert címe: vörös, papirosa: fehér, tartalma: zöld . . .

(Más.)

Szesztilalmat azért adtak ki a bolsevisták, mert borban — az igazság!

(Más.)

A fogorvosok beszüntették üzemüket, mert amióta kommunizmus van, senki sem meri kinyitni a száját... A borbélyok viszont fölemelték a borotválkozás díját, mivel rengeteg megnyúlt ábrázatú ember van Festen. *(Komáromi János közlése, Budapest.)*

Itt közlök egy árkimutatást a háborút nyomon követett bolsevizmus legtébolyítóbb napjainak egyikéről, pontosan 1919 július 10-ről. Tehát:

kg vaj	200 K, kétkben
kg zsír	400
orsó négyszázyardos cérna . .	70
viselt férfinadrág	1000
jegygyűrű	1000
pár harisnya	200
pár női cipő, mérték után ..	1000
kg borjúhús, jegyre	50
kg sertéshús, jegy nélkül	140
kg kenyérliszt, jegy nélkül ...	15
kg nullásliszt, jegy nélkül .	30-40
férfiing	400
női szalmakalap	600
angol újság.....	4
francia újság.....	3
öltöny (protekcióval és szerencsével)	4000
liter bundapálinka	120
kg vöröshagyma	14
villany vasaló javítása	80
00 darab egyiptomi III. Sortecigaretta	400
100 darab Regalia Media-szivar	2000
És így tovább . . .	

(Láng János közlése, Budapest.)

1914 augusztus 27-én esti hat órakor riadót fújtak nekünk Zsolkievben, mert a sürgős parancs ez volt:

„Irány: észak!”

Mondom: esti hat óra volt ekkor s utána nyomban nekivágtunk annak az ötven kilométeres szörnyű marsnak, amelynek vége legelső véres csatánkba nyúlt bele.

Abban a pillanatban, ahogy — a riadónál — magamra húztam keservesen a bornyút, megláttam szegény *Barta* Feri önkéntespajtásomat, ő az embertelen marsokban annyira összetört már előzően, hogy akkor vánszorgott be Zsolkievbe, amikor mi továbbindultunk onnét. Amikor utolszor néztem volna vissza feléje, ép egy kapuban roskadt össze . . .

Mi aztán verekedtünk összevissza: hol az ellenség győzött, hol mi s e kavargó napok alatt egy visszavonulás alkalmával kozákok kapták közre Feri pajtást s halálrakaszabolták.

Így volt ez 1927 februárjáig.

1927 február 8-án vagy 9-én a Ráday-utcán mentem végig, mikor — a Kinizsy-utca keresztezésénél — egyet csuklottam. Tudniillik *Barta* Feri régi önkéntestársam jött velem szembe, polgári ruhában persze. Ő is észrevett s már messziről intett feltartott jobbkarjával:

— Szervusz, kenyeres!

Most is úgy jött, mint rendesen: kihívó fej tar-

tással, félfogra vágott szopókás szivarral, fidélisen. örültem, nagyon örültem neki:

— Hát nem vágtak szecskává, öreg?

Barta Feri legénykedve mosolygott:

— Azt nem! Csak megfotak a muszkák s Szi-bériába vittek. Onnan oszt hazagyöttem — hat esz-tendő után . . .

. . . Egyéb nem is történt.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

189.

A nyugatmagyarországi szabadságharc idején a IV-ik számú operáló haderőnek Héjjas Iván volt a parancsnoka. A IV-ik számú operáló haderőnek teljes létszáma 207, azaz kettőszázhét emberből állott, fegyvere azonban ebből is csak százötvennek akadt s ezek a fegyverek is elvénült állapotúak voltak túlnyomórészt: elöltöltők, kócmdzagosak avagy szakállas puskák, melyek elsütéséhez három bandita is kellett. Elmondhatni nyugodt lélekkel, hogy e fegyverek túlnyomó része muzeális értéket jelentett.

S hogy kikből álltak a Héjjas Iván hősi banditái?

E 207 főnyi haderőben voltak németbirodalmi katonatisztek, a Korfanty-féle haderőből átállt lengyel fölkelők, a csehektől Köpcsénynél átszökött tót katonafiúk, cseh mondurban, erdélyhoni és felvidéki menekültek, bosnyákok és albánok meg két-három trák is állítólag. És voltak e haderőben orgoványi

földműves-emberek, akik minden csata előtt lehúzták lábukról a csizmát és hátrahagyták azzal a szigorú meghagyással, hogyha ők maguk elesnének vagy osztrák fogságba jutnának, bajtársaik a csizmát küldjék haza, Orgoványba . . .

Mert a csizmán volt a hangsúly!

(Komaromi János közlése, Budapest.)

190.

1921 szeptember havának legutolsó napján magam is ott tartózkodtam Héjjas Iván IV-ik számú operáló hadseregénél, mint haditudósító.

Este volt már, hogy Pándorfalu körül járkáltunk kettesben, a Görgey-féle 1848-as erődítések hátán. Egyszer csak megállt Héjjas Iván és sokáig nézett el nyugtalan orrcimpákkal északnyugat felé, ahonét gyenge fény verődött el idáig: Bécs esti lámpáinak halvány visszfénye volt az.

Felsóhajtott aztán Héjjas Iván:

— Én Istenem, ha nekem ezer emberem volna!

— Mit csinálnál akkor, pajtás? — érdeklődtem kíváncsian.

Komolyan válaszolt Héjjas Iván:

— Akkor én huszonnégy órán belül elfoglalnám Bécsset!

Holtbizonyos, hogy meg is tette volna . . . Sajnos, nem volt ezer embere.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

A IV-ik számú északi operáló haderőben harcolt egy német tiszt is, aki lihegve érkezett német földről a nyugatmagyarországi fölkelők táborába.

Jelen voltam ennél a betoppánásnál.

Alkonyattájt lépett be az ajtón, kapkodva mutatkozott be Héjjas Ivánnak meg alvezéreinek s nyomban egy géppuskát s legalább tizenkét embert kért, hogy csatába bocsátkozhassák az osztrákok ellen.

— Nem értem, — mondta kissé tanácstalanul Héjjas Iván.

A német tiszt eldarálta erre feltűnő izgatottan, hogy nagy német hazájából jött gyalog Nyugat-Magyarországra (némi harcolás céljából), aközben beleütközött a szemközt álló osztrák harcvonalba, ahol is megmotozták s elvették tőle egész létalapját: azt az egy darab cs. és kir. tízkoronás aranyat, amelyet előző napon kapott egy osztrák grófnőtől . . .

— Hát én most, — folytatta szinte robbanva a dühtől — meg akarom támadni őket, a pénzemet pedig visszaveszem!

Megkapta a géppuskát, megkapta a tizenkét embert s visszafordulva, nyomban nekivágott a Brucktól és Királyhidától délre kinyúló terepnek ... Éjfél körül tért csak vissza csuronvizesen s jelentette Héjjasnak, hogy megütközött a makacs ellenséggel, vesztesége nincs, mélyen benyomta az osztrák frontot, megszóval győzött. . .

De a tizkoronás aranyat nem tudta visszazerezni. *(Komáromi János közlése, Budapest.)*

192.

Mikor a fölkelők IV-ik hadseregénél tartózkodtam, a haderő egyik alparancsnokával is gyakran elbeszélgettem. Vitéz *Kossuth* Ferencről van szó, aki régi-régi diáktársam és császárvadász-bajtársam és aki a Nemzeti Bank egyik ügyésze ma.

1921 október eleje lehetett, amikor utoljára beszélgettem vele. Elmondta nekem akkor, hogy dér remeg már a mezőkön s ő még mindig abban a fekete tisztinadrágban harcol, amelyben augusztus végén kijött a nyugatmagyarországi mezőkre s az a fekete félcipő, melyet akkor kapott fel hirtelenében a lábára, amikor *Héjjas* Iván üzent érte, lyukasodni kezd már a talpán s ezekből őmaga csak lábujjhegyen mer járni benne. Megtalpaltatni szinte képtelenség a hullámzó hadműveletek miatt: szakadatlanul szolgálni kénytelen a szegény fölkelőtiszt.

Én aztán elbúcsúztam tőlük s hazajöttem. Visszont késő november volt, mikor Feri is visszakerült a dülő csaták után. Akkor elmondta nekem, hogy október 10-e körül akadt egy szabad órája, mely idő alatt a suszter fölverte azt a két féltalpat. Kapkodó sietséggel.

Elvégre a saját talpán még sem járhatott vitéz *Kossuth* Feri.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Az egyes fölkelőcsoportokról tudni kell, hogy elvétve egymással is megütköztek, ha úgy fordult. Legalább is megesett, hogy a IV-ik számú északi operáló hadsereg egy alkalommal — az osztrákokkal való csataszünetben — oldalba kapta *Friedrich* István balraálló különítményét.

Friedrich különítményét késő éjjel támadta meg valami huszonhét Héjjas-féle fölkelő. (Alighanem *Zsabka* Kálmán színművész volt a vállalat vezetője.) A távolból felhangzott puffogtatásra Friedrich István, néhány alvezértársa és legényei gyorsan felkapdosták magukra a ruhát s visszavonultak kissé.

No, hiba nem történt azért!

Reggelre kelve tapasztalván Friedrichék, hogy nem veszélyes az ügy, szintén puskázni kezdtek ők is, mire Héjjas legényei visszavonultak . . . Hanem ami erre történt!

A Friedrich-különítmény vezérkari főnöke kapkodva hívatta a gépíró-fölkelőt s diktált neki egy olyan hadijelentést, amelyben ilyen mondatok fordultak elő sűrűn: „A makacs ellenséget mindenpon-
ton véres fejjel vertük ki állásaiból.” Ehhez a csata-
jelentéshez képest halavány szűnyogdongás volt csak Hindenburg vezérmarsall legkomolyabb jelentése császárához.

Friedrich István helyzetét különben is irigyelték a fölkelőmozgalom többi vezérei és parancsnokai. Lehetett is . . . Neki tudniillik írógépe is volt.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Egyik nyugatmagyarországi fölkelő vezér beszélt el nekem a következőket:

Amikor IV. *Károly* király másodszor jött be Magyarországra katonáitól övezve a főváros felé közeledett, Budáról egymást követve mentek a táviratok a fölkelőkhöz, hogy támadják hátba az uralkodót. Persze valamennyi sürgöny *Prónay* bánt szorongatta, akinek, mint fővezérnek, *Doborján* volt akkoriban az álneve. Prónay bán külügyminiszterének, egy szegedi fiskálisnak adta át a felgyült távirathalmazt, aki aztán ezzel a mesteri fogalmazású választávirattal felelt a budaváriaknak:

„A független Lajtabánság szuverén bánja nem avatkozik idegen hatalmak belügyeibe.”
Sok kellemetlenség támadt emiatt később.

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

Ez az apró történet annyiban tartozik csupán a háborús anekdotákhoz, hogy főszereplője szintén háborúban vett részt némileg. És pedig nagy nemzeti háborúban. Az esetet nekem néhai kókai *Kun* Dániel bátyám, Patak volt főbírája és egykori szőlőbirtokos beszélt el.

Kun Dánielnek, aki a cári-udvarnak is szállított bort valamikor, egy-egy sikerültebb borszállítása

után az volt a szokása, hogy tisztelgő látogatást tett a haza nevezetes embereinél, mélységes hódolattal emelvén meg előttük a kalapját. Dani bácsi így nevezte őket: „honunk nagyjai”.

Így történt, hogy egyízben meglátogatta *Görgey Artúrt*.

Öreg ember volt már ekkor ez a sziklából faragott hadvezető. Szívesen fogadta Dani bácsit, aki annak rendje szerint bemutatkozott mindenekelőtt. Görgey azonban kissé nagyothalló volt s ezért a bemutatkozás után tenyerét a fülkagylójához emelvén, azt kérdezte:

— Hová is való, tisztelt uram!

— Sárospatakra, tábornok úr — válaszolt Kun Dániel.

— Görgey eltűnődött maga elé:

— Lakik ott herceg . . .

— Windischgrätz herceg, tábornok úr — sietett a válasszal Dani bácsi.

Görgey kettőt szippantott a szivarján s így folytatta:

— Amikor még huszár főhadnagy voltam a császári hadseregben, nagy hadgyakorlatra vonultunk föl Csehországba. Az északi támadó hadseregnek Windischgrätz herceg volt a vezére s engem melléje osztottak be azzal a paranccsal, hogy a megfelelő helyen s a megfelelő időben gondoskodjam a részére váltott lovokról. Miután pontos időben mindig ott voltam a lovakkal a pontos helyen, harmadnapon így szólt hozzám őexcellenciája: „Főhadnagy úr, hon-

nét tudja ön, hogy a csata melyik pontján tartózkodom én?” Azt válaszoltam alázattal, hogy végignézek a terepen s nyomban tudom, hol kell lennie a vezérnek. A herceg végignézett erre s annyit mondott elgondolkozva: „Főhadnagy úr, nem szeretnék egyszer komolyan találkozni önnel!”

Itt elmerengett félpillanatra a régi-régi diktátor s annyit mondott észrevétlen gúnnyal Kun Dánielnek:

— Hát találkoztunk később ... De — Isaszegnél.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

196.

Sátoraljaújhelyi barátaim többízben ajánlották már melegen, hogy adandó alkalommal keressem föl Pacin községben a trianoni határnak azt a pontját, mely a falu egyik házának udvarába nyomul be s amely komikus szégyene a trianoni kényszerű békének.

Pacin falu a Bodroγκöz közepeáján fekszik s arról nevezetes, hogy lovasbravuroktól szépített életében itt lakott *Sennyey* Pista báró, a legnagyobb magyar úrkocsis — minden időkre!

Nos, a trianoni határvonal ott kúszik el alattomosan a falu északi peremén, sőt egy helyen benyomul a falu egyik kiscgazdájának udvarába s elvágja az udvar felét. A lakóház szabad magyar területen van s a baj ott kezdődik, hogy odaítra esik az a ké-

nyes hely, amelyet császárok, királyok és tábornagyai sem látogatnak lóháton, hanem gyalogszerrel és túlnyomórészt kapkodó sietséggel.

A pácini egyszerű földmíves-ember családja már most szinte állandó szükségben van, mióta *Bernád* Ágoston aláírta azt az ominózus békét ... A pácini gazda és családja szakadatlan zavarban van, mivel odaát csak határátlépővel mehetnek át s az egész família egy ilyen átlépővel rendelkezik csupán. Egy alkalommal a gazda magával vitte a határátlépőt az újhelyi vásárra s odahaza többször szükség lett volna rá. A családtagok egymásután kérezkedtek be a szomszédokhoz ...

ó, hazám ... Ó, egek!

(*Komáromi János közlése, Budapest.*)

197.

Egy halhatatlan történet!

Ezt az apróságot megírtam regényben, megírtam a *Magyarság* vezércikkében, majd napihírei között s mint napihírt más lapok is átvették aztán. Nékem néhai *Barna* Oszkár szerkesztő-barátom mesélte el. Mert vele esett meg a dolog.

Az én Damó Oszkár egykori kenyerespajtásom a kommün alatt többízben is leutazott Budapestről Miskolcra ottani rokonaihoz. Ez útjai alatt a vonat hosszasan elvesztegelt a füzesabonyi állomáson, olyankor Damo leszállt s elsétálgatott kissé az állomás per-

ronján. így ismerkedett össze *Tóth Jóska* bolsevista szakaszvezetővel.

Deli legény volt *Tóth Jóska* szakaszvezető-eltárs s rendszerint nagy hangon kiabált az úrend tagjai felé:

— Szíveskedjenek csak besétálni a harmadosztályú váróterembe. Hála Istennek, egyenlőség van végül, mert most én parancsolok!

S olyankor ha észrevette *Damó Oszkárt*, barátágosan intett feléje:

— Szerkesztő-eltárs, csak maraggyék nyugodtan a Perronon!

Vége lett egyszer a kommünnek, Budapestre bevonultak az ellenforradalmi századok és zászlóaljok s november vége táján *Damó Oszkár* megint Miskolcra utazott s Füzesabonyban a vonat megint túlon túl el vesztegelt.

Nagy ősz volt már. . .

Damó barátom leszállt, hogy elsétál kissé a Perronon s ahogy körülnézett volna, egyszerre nagyot csuklott. Mert ismerős hang csapta meg a fülét:

— Gyerekek, mars be csak ezekkel a betyárkommunistákkal a marhaszállító szalonkocsiba!

S ugyanakkor észrevette, hogy hat szál katona tíz-tizenkét toprongyos alakot terelget a tehervonat egyik kocsija felé. . .

De másodikat is csuklott *Damó Oszkár* . . . Mert az ingerült hang tulajdonosában *Tóth Jóska*

egykori szakaszvezető-elvtársat fedezte föl, amint könyörtelenül intézkedett az állomás perronján.

Hanem nyalka legény volt!

Katonaruhában persze, hosszú darútollal a sipkájánál s szakaszvezetői sarzsiban ezúttal is. Már messziről meglátta Damó Oszkárt s igaz örömmel sietett feléje:

— Isten hozta kedves szerkesztő urat!

Ahogy találkoztak és üdvözölték egymást, Damó Oszkár megütődve szólt:

— Kezdem a dolgot nem érteni, Jóska . . . Hisz maga lelkes bolsevista volt még a nyáron!

Tóth Jóska azonban unottan legyintett:

— És voltam még sok minden, kérem alássan. Voltam én Tisza-párti, voltam Wekerle-párti, voltam Károlyi-párti, voltam Kun Béla-párti és most keresztény-nemzeti alapon állok . . .

— Csakhogy ez nem megy, kedves Jóska — jegyezte meg tanácstalanul Damó Oszkár.

Tóth Jóska szeretettel mosolygott rá:

— Dehogyan nem megy, szerkesztő úr!.. . Magyarországon oly sok a párt s oly kevés a magyar, hogy nem telik minden párthoz elég magyar ... Én tehát valamennyi pártot támogatom!

S érzett a hangján, hogy igaz meggyőződéssel beszél.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Régen volt . . . Régen volt. . .

Vége lett a kommünnek, az ország fővárosába hónapokkal előbb bevonultak a nemzeti hadsereg nyalka katonái s az egyik eldugott mátravidéki szénégető falucskában még mindig bolsevizmus uralkodott. Tudniillik 1919 augusztus óta senki nem mozdulván ki a faluból, fogalmuk nem volt az ország földjén végbement óriási változásról.

1920 február hava körül aztán a szénégető falucska kisbírája Egerbe indult el, hivatalos megbízatással. Kényelmes bandukolással érte el Egert, ámde annál viharosabb vágatással száguldott vissza Isten háta megetti falujába. Egerben megtudta ugyanis, hogy félesztendeje kampec már magyar földön az elvtárs-világnak.

Lihegve rohant tehát haza, hanem a falu végében elkiáltotta magát szilajul:

— Emberek! Magyarok! Hamar, hamar visszacsinálni mindent, mert nincsenek már elvtársak, hanem az urak parancsolnak!

Hát vissza is csináltak mindent...

A népbiztos-elnök lett megint a bíró úr, a népbiztos-alelnök lett törvénybíró, a többi népbiztos visszament falusi esküdtnek . . . Elszánt kommunistákból visszaváltak nyájas polgárembereknek. Mint a karikacsapás: minden emóció nélkül.

Mert a külvilágból senkisémm vette észre a változást. *(Komáromi János közlése, Budapest.)*

Vége lett egyszer a nagy háborúnak . . .

Elszédtek a még életben maradt katonák, elnémultak az ezredkürtök s elhallgattak az ágyúk. De azok emléke, akik kezükben karddal, hősi módon estek össze utoljára, élni fog halhatatlanul. Legalább is a roveretói harangok zúgásában.

Ott búvik meg ez az olasz városka az Etsch folyó völgyében, azon a területen, mely régebben Déltirol volt s ma Északolaszországhoz tartozik. A nemes olasz nemzet a háború végével óriási harangokat emeltetett a roveretói várba csupa olyan ágyúból, amelyek előzően száz csatában okádták a halált. S ezeket a harangokat minden esztendőben megkondítják valamennyi nemzet hősi halottainak emlékezetére.

Minden nemzetnek meg van a maga emléknapja.

A magyar nemzeté május 2-ika, a gorlicei világraszóló áttörés fordulója. Május 2-án a magyar katonaholtak verhetetlen emlékére zúgnak fel a roveretói harangok s ez a zúgás száll-száll messzeségen, havasokon át szerencsétlen hazánk felé ... Az Istenért, szálljunk magunkba a gondolatra, hogy aránylag egyetlen ország sem vesztette el annyi fiát, mint Magyarország . . .

Tisztelegjünk az emlékük előtt!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Közel húsz esztendővel a nagy háború után, az 1936-ik esztendő júliusában, találkoztam egy tiszaháti emberrel, amint épp munkából tartott hazafelé. Mert alkonyatra állt . . .

Kezet fogtunk. Emberem tizedes volt a háborúban. Úgy szóbeszéd közben fölvettem:

— Emlékszik-e még a niszközi utcai harcra?

Balogh István egyszerű magyar komolyra vált egyszerre és felsóhajtott:

— Bár mehetnék egyszer még ...!

— Hogy-hogy! — néztem rá meglepetve.

Balogh István így szólt ekkor:

— Mert akkor voltam valaki, tekintetes úr . . . Volt biztos kosztom, volt ruhám, az uniformis, volt lakásom a lövészárók fenekibe, mint tizedesnek volt tekintélyem s pontosan megkaptam a zsoldot . . . Igaz, hogy ezzel szemben könnyebben meghalhattam dehát — én Teremtőm! — az ő tenyerében vagyunk minden pillanatban . . . S hozzáfűzte komoly szemmel:

— S több becsületi volt a magyarnak!

— Eszerint ma nincs becsületünk? — kérdeztem meghökkenve.

Balogh István meggondoltan mondta a szót:

— Nekünk van, egyes embereknek, de annál kevesebb a nemzetnek . . . Inkább elmúlni idő előtt tisztességgel, mint így nyomorogni, tengve . . .

— De hiszen ez új háborút jelent! — kiáltottam fel.

Balogh István ráhelyeselt:

— Úgy van, uram!

Hát így fest ma a trianoni béke . . .

Kívánjunk nyugodalmat éjszakát minden jó embernek!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

VÉGE